

İslam ve Liberalizm Tartışması

- Mustafa Erdoğan - Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler
- Mustafa Erdoğan - İslam ve Liberalizm: Kısa Bir Bakış –
- Mustafa Erdoğan - Liberalizm ve – Star, 01.07.2008
- Hüseyin Hatemi - Liberalizm Üzerine Düşünceler – Ekodialog.com
- Ali Bulaç - Özgürlükten anladıklarımız! – Zaman, 14.03.2009
- Ali Bulaç - Özgürlüklerin bireyselleştirilmesi – Zaman, 16.03.2009
- Mustafa Akyol - Hem Dindar Hem Liberal Olunmaz mı? – Star, 18.04.2009
- Mustafa Akyol - İslami Liberalizm Nasıl Olur? – Star, 25.02.2009
- Ali Bulaç - Liberalizm - Zaman, 05.10.2009
- Ali Bulaç - İslam, liberalizm ve özgürlük - Zaman, 10.10.2009
- Ali Bulaç - Liberal fetva arkadan gelir! – Zaman, 12.10.2009
- Atilla Yayla - İslam, Liberalizm ve Özgürlük - Zaman, 16.10.2009
- Mustafa Akyol - Liberaller Allahsız mıdır? - Star, 21.10.2009
- Ali Bulaç - Liberallere 9 soru - Zaman, 21.10.2009
- Atilla Yayla - Bazı ülkeler niçin fakir? - Zaman, 23.10.2009
- Atilla Yayla - Özgürlük üzerine birkaç söz – Zaman, 30.10.2009
- Ali Bulaç - Liberal iddiaya karşı liberal 'izm'ler - Zaman, 28.10.2009
- Ali Bulaç - Liberalizm son! – Zaman, 31.10.2009
- Atilla Yayla - Özgürlük korkusu - Zaman, 06.11.2009
- Atilla Yayla - Din özgürlüğü mü, dinden özgürlük mü? - Zaman, 13.11.2009
- Hasan Yücel Başdemir - Liberalizm: Ali Bulaç'a Cevap - Zaman, 14.11.2009
- Hasan Yücel Başdemir - İslam'ı Liberalizm Üzerinden "Tanımlamak" – hurfikirler.com, 19.11.2009
- Mustafa Akyol – İslam ve Liberalizm: Catisma mi İsbirligi mi? - 10.12.2009
- Ali Ünal - Liberal düşünce ne kadar insanî? – Zaman, 05.04.2010
- Ufuk Çoşkun - Demokrasi, özgürlük, milliyetçilik ve İslamcılar – Radikal, 06.04.2010
- Mustafa Akyol - Müslüman Aydının Liberalizmle İmtihanı – Star, 07.04.2010

- Ali Ünal - Yeşeren Ümitler veya liberal ve Müslüman fert – Zaman, 12.04.2010
- Bilal Sambur - Liberalizm gizli bir din düşmanı mı? – Zaman, 15.04.2010
- Ali Bulaç - Liberal eleştiri ve öneri – Zaman, 19.04.2010
- Ufuk Çoşkun - İslamcıların liberalizm yanılışı – Taraf, 27.04.2010
- Mustafa Akyol - İslam ve Özgürlük: Var Mı Bir Sorun? - Star, 10.05.2010
- Mustafa Erdogan - Çoğulculuk, akılcılık ve hoşgörü – Star, 09.08.2010
- Ihsan Dagi - Müslüman 'mahallesi'nde liberalizm sattırmayız! - Zaman, 28.01.2011
- Mevlüt Uyanık - Yine mi liberalizm ve islam mukayesesi - Zaman, 30.01.2011
- Özlem Albayrak - Liberal Müslüman olur mu? - Yeni Safak, 29.07.2011
- Mustafa Akyol - Liberal Müslüman Olmaz mı? - Star, 03.08.2011
- Mustafa Akyol - Ve İslam Bireyi Yarattı... - Star, 08.08.2011
- Özlem Albayrak - Liberal Müslüman olur mu? (2) – Yeni Safak, 09.08.2011
- Sedat Doğan - Liberal İslam Olmaz Çünkü Liberalizm Kapitalizmin Döl Yatağıdır – Adilmeya.com, 09.08.2011
- Mustafa Akyol - Müslümanın ideolojisi olur mu? - Star, 17.08.2011
- Özlem Albayrak - Liberal Müslüman olur mu? (3) – Yeni Safak, 19.08.2011
- Mustafa Aslan - Liberalizm'de İslam - 3hhareketi.com, 20.08.2011
- Mustafa Akyol - Yeniden İslam ve liberalizm – Star, 22.08.2011
- Faruk Saim Akhan - İdeolojik din olur mu? - 3hhareketi.com, 23.08.2011
- Murat Aydoğdu - Ahlak'a Ait Özgürlük ve Liberal Ahlak(sızlık) - Haksöz, 26.03.2012

Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler

Mustafa Erdoğan

1. Liberalizm Nedir?

Liberalizm özü bakımından siyasi bir doktrindir ve modern çağın ürünüdür. “Siyasi” sıfatı, bir öğretiyi veya ideolojinin kapsayıcı bir felsefi sistem oluşturmadığına, fakat sadece devlet-toplum ilişkisi hakkında birtakım normatif önermelerden meydana geldiğine işaret eder. Oysa kapsayıcı bir felsefi sistem felsefenin temel disiplinlerinin (ontoloji, epistemoloji, etik ve estetik) hepsine ilişkin birbiriyle tutarlı önermelerden oluşur. Bununla beraber, siyasi doktrin veya ideolojiler kapsayıcı birer felsefi sistem oluşturmasalar bile, çoğu zaman onların epistemolojik ve etik temelleri vardır. Bundan dolayı

siyaset felsefesinin konusuna girerler. Bu durum elbette liberalizm için de geçerlidir. Hatta liberalizmi bütüncü bir felsefe olarak yorumlayan liberaller de vardır.

Bir entelektüel ve siyasi gelenek olarak liberalizm başlıca üç kaynaktan etkilenmiştir: John Locke, İskoç Aydınlanması ve İmmanuel Kant.

Liberalizm esas itibarıyla bir Anglo-Amerikan düşünce geleneğidir. Liberalizmin ilk büyük düşünürü 17. yüzyıl sonlarında eser vermiş olan İngiliz filozofu John Locke'dur (1632-1704). Locke'un siyasi düşüncedeki önemi, toplumsal ve siyasi varoluşu, başlangıçta doğal halinde yaşayan insanların kendi aralarında anlaşma yoluyla devleti kurdukları varsayımıyla temellendirmesinden ileri gelmektedir. Ona göre, insanlar doğa halinden "uygar" siyasi topluma geçerken doğal haklarını saklı tutmuşlar ve devleti bu hakları korumakla görevlendirmiş ve yetkilendirmişlerdir. Locke bu hakları "hayat, hürriyet, mülkiyet" üçlemesiyle özetlemiştir. Locke'un düşüncesinde doğal haklar öylesine temel ve vazgeçilmez değerlerdir ki, sözleşmeyle kurulan siyasi yönetimin bunları sistematik olarak ihlal etmesi bireylere o yönetime direnme hakkı verir.

Locke'un fikirleri liberal entelektüel-siyasi geleneği büyük ölçüde yönlendirmiştir; bugün de hala liberal düşünürler birçok güncel sorunu Locke'un düşüncelerinin etkisi altında tartışmaktadırlar. Locke'un temel fikirleri hemen hemen bütün liberallerin hareket noktası olmakla beraber, Locke'çu liberalizmin son dönemdeki tipik temsilcisi Amerikalı siyaset felsefecisi Robert Nozick'tir (1938-2002). Nozick başlıca iki bakımdan Locke'çu liberalizmi temsil etmektedir. İlk olarak, ünlü eseri Anarşi, Devlet ve Ütopya'da Nozick de devletin ortaya çıkışını sözleşme metaforundan yararlanarak açıklamaktadır. İkinci olarak, Nozick Locke gibi devletin birey haklarıyla sınırlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

"İskoç Aydınlanması" olarak bilinen düşünce akımı, 18. yüzyılda esas olarak David Hume, Adam Smith ve Adam Ferguson'ın (1723-1816) görüşleri etrafında şekillenmiştir. Bu geleneğin temel kabulleri "kendiliğinden düzen" ve "doğal özgürlük sistemi" kavramlarında ifadesini bulmaktadır. İskoç Aydınlanması geleneğinin en son büyük temsilcisi F. A. Hayek'tir (1899-1992).

Faydacılığın etkisi altında olanları dışında, liberaller genellikle Immanuel Kant'tan (1724-1804) az veya çok etkilenmişlerdir. Bu etki Kant'ın özellikle kişisel özerklik (autonomy) kavramı ve evrenselci adalet anlayışı çerçevesinde kendini göstermektedir. Kant aynı zamanda liberalizmin akılcı temellerinin de kaynağıdır. Günümüzde Kantçı liberalizm başlıca Amerikalı siyaset felsefecileri John Rawls (1921-) ve Ronald Dworkin (1938-) tarafından temsil edilmektedir.

Siyasi bir doktrin olarak liberalizmin başlıca temelleri şu şekilde özetlenebilir:

Bireysel Özgürlük ve İnsan Hakları

Liberalizm bireyci ve özgürlükçü bir doktrindir. Liberal özgürlük anlayışının başlıca iki özelliği vardır. Birincisi, özgürlüğün bireysel bir durum olarak temellendirilmesidir, yani özgürlüğün öznesi herhangi bir toplu varlık biçimi (toplum, ulus, sınıf, grup, cemaat vs.) değil, sadece birey olarak insandır. Gerçi liberaller zaman zaman "özgür toplum"dan da söz ederler, ancak bununla kastettikleri "toplumsal özgürlük" gibi bir şey olmayıp, özgür bireylerden oluşan toplumdur. Liberallere göre, bir soyutlama olarak toplumun onu oluşturan bireylerinkinden ayrı bir varlığı, iradesi ve amaçları yoktur.

Liberal özgürlüğün ikinci özelliği onun negatif bir değer olarak görülmesidir. Bundan kasıt, bireyin ancak herhangi bir keyfi kısıtlama veya baskı altında olmaması halinde özgür olduğunun kabul edilmesidir. Liberal doktrinde insan hakları genellikle özgürlük ilkesinin mantıki sonuçları veya türevleri olarak görülür. Ayrıca, insan hakları kolektif iddia ve talepler olarak değil de bireysel haklar olarak

kavranır.

Ayrıca, “sosyal liberaller” dışarıda bırakılırsa, liberallerin büyük çoğunluğu, özgürlük anlayışlarına uygun olarak, insan haklarının negatif karakterde oldukları düşüncesindedirler. Bundan dolayı, insan haklarını esas olarak sivil ve siyasal haklara hasrederler ve “sosyal” olarak nitelenen haklar konusunda şüpheli bir tutum takınırlar. Bunlara göre, sosyal haklar ancak sivil haklara ek yük getirmedikleri sürece genel ve evrensel haklar olarak görülebilirler.

Anayasacılık ve Hukukun Üstünlüğü

Bütün liberaller siyasi iktidarın anayasayla ve hukukla kayıtlanmasına çok önem verirler. Bununla, kamu otoritesi kullananların kişilerin özgürlüklerini mahfuz tutacak şekilde belirli sınırlar içinde hareket etmelerinin sağlanabileceğini ümit ederler. Liberal anayasacılığın temel amacı bireysel özgürlüğü güvenceye almak üzere devleti sınırlamaktır.

Anayasacılığı tamamlayan bir diğer temel ilke “hukukun üstünlüğü” veya “hukuk devleti”dir. Hukuk devletinin özü devleti önceden belli edilmiş genel kurullarla sınırlamaktır. Bundan maksat, kişileri iktidarın keyfi işlem ve tutumlarından korumak ve onları siyasi otorite karşısında daimi olarak hukuki güvenlik içinde tutmaktır. Bu anlayış açısından, “hukuk” egemen iradenin kendi takdirine göre yürürlüğe koyduğu “kanun” adlı işlemlerden oluşan bir sistem demek değildir; kanunların “evrensel hukuk ilkeleri”ne uygun olması gerekir. Bu ilke belirli kişi veya grupların keyfi olarak hak mahrumiyetine maruz bırakılmasını (ayrımcılık) olduğu kadar, belirli kişi veya gruplara keyfi ayrıcalık veya avantaj sağlanmasını da yasaklar. Buna “hukuk önünde eşitlik” denmiştir.

Sınırlı Devlet

“Sınırlı devlet” terimiyle liberallerin kastettikleri görev alanı sınırlanmış veya daraltılmış devlettir. Terim bu anlamda faaliyet çerçevesi tüm toplumsal alanı kuşatan sosyalist devlete olduğu kadar, “refah devleti”ne veya “sosyal devlet”e de karşı bir devlet yapılanmasını ifade eder. Bununla beraber, bu klasik şema çağdaş devletin niteliğiyle uyuşmadığı gibi, uygulamada da ana hatları itibarıyla “liberal” olarak nitelenebilecek olan Batı demokrasilerinin –Amerika Birleşik Devletleri dahil- hiç birinde devletin görev ve etkinlik alanı bu kadar dar değildir. Esasen, çağdaş liberallerin çoğu da özetlenen klasik şemayı hareket noktası olarak almakla beraber, devletin iktisadi ve sosyal hayatı büsbütün kontrol altına almamak kaydıyla, bazı “koordinasyon faaliyetleri”ni (büyük altyapı yatırımları, sosyal güvenlik hizmetlerinin koordinasyonu vb.) yerine getirmesini, tekeli olmamak kaydıyla eğitim-öğretim kurumları kurmasını ve kendi kusurları olmaksızın geçimlik düzeyde gelir elde edemeyen yurttaşlara yardım etmesini uygun görürler.

Piyasa Ekonomisi

Liberalizmin piyasa ekonomisiyle ilişkisi iki açıdan ortaya çıkar. Bir kere, liberal doktrin, diğer sivil özgürlükler gibi, mülkiyet ve miras hakkı ile, mübadele ve sözleşme özgürlüklerini de özgür bir toplum için vazgeçilmez görür. Bu özgürlükler ise piyasa ekonomisinin temelidir; başka bir anlatımla, mülkiyet hakkına, özgür mübadeleye ve sözleşme serbestisine dayanan bir toplumda kendiliğinden ortaya çıkacak olan iktisadi formasyon türü piyasa ekonomisidir.

İkinci olarak, piyasa ekonomisi liberalizmin “sınırlı devlet” ilkesinin de bir gereğidir. Ayrıca, piyasa ekonomisi sivil toplumun da temelleri arsında yer alır. Çünkü, liberal bakış açısından, devletten bağımsız bir varlık alanı olarak ortaya çıkabilmesi için, toplumun iktisadi bakımdan da devlete bağımlı olmaması, kendi ayakları üstünde durabilecek durumda olması gerekir.

2. Türkiye’de Liberalizm

Osmanlı Dönemi

Liberalizm Türkiye'yi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkilemeye başlamıştır. Çok genel anlamda, Osmanlı modernleşmesinin izlediği Batılı modelin esas itibarıyla liberal siyasi kurumlara dayanması nedeniyle, kimi yazarlar Osmanlı devletinin 19 yüzyıl başlarından itibaren belirginleşen modernleşme çabasının aynı zamanda liberalleşme anlamına da geldiğini ileri sürmüşlerdir. Devleti (padişahı) yazılı bir anayasayla sınırlama girişimi demek olan "meşrutiyet" yönetimine geçme (1876) çabası göz önüne alındığında, Osmanlı devletinin son dönemindeki siyasi modernleşme hareketleri bakımından bu anlamlı bir tez olabilir. Türkiye tarihinde ilk anayasanın (Kanun-i Esasi) 1876 yılında yürürlüğe konmasının arkasındaki fikri kaynak ve destek, başlıca temsilcileri Namık Kemal; Ziya Paşa ve Ali Süavi olan "Yeni Osmanlılar"dan gelmiştir. Namık Kemal (1840-88) sadece anayasalı bir yönetimin siyasi hürriyetin garantisi olacağını değil, fakat aynı zamanda serbest ticareti savunması bakımından da liberal doktrinin etkisi altında kalmıştır. Ondaki yaklaşık bir kuşak önceki bir başka düşünce ve edebiyat adamı İbrahim Şinasi (1824-71) de teşebbüs hürriyetinden yana fikirler ileri sürmüş ve devletin toplumun çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur.

Aşağı yukarı aynı sıralarda Mekteb-i Mülkiye'de iktisat dersleri veren Sakızlı Ohannes Paşa'nın ise iktisadi liberalizm düşüncesinin Türkiye'deki temellerini atan düşünür olduğu söylenebilir. "Milletlerin Zenginleşmesi Biliminin Kaynakları" (Mebadi-i İlm-i Servet-i Millel) adlı kitabın da yazarı olan Ohannes Paşa'ya göre Osmanlı devletinin iktisadi kalkınması için mülkiyet hakkına ve girişim özgürlüğüne dayalı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapı gerekliydi. Paşa temel yaklaşımına uygun olarak, ekonomide korumacılık, devletçilik ve tekelin yanlış olduğunu ileri sürmüştür.

Onu izleyen Mehmet Cavit Bey de (1875-1926) sıkı bir iktisadi liberaldi. Cavit Bey iktisadi görüşlerini dört ciltlik "İlm-i İktisat" (İktisat Bilimi) adlı kitabında derli toplu bir biçimde ortaya koymuş, ayrıca 1908-1910 yıllarında "Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası"nı (İktisadi ve Sosyal Bilimler Dergisi) çıkaranlar arasında yer almıştır. Cavit Bey yazılarında Osmanlı devletinin kalkınmasının ancak dünya ekonomisiyle bütünleşmesi ve bu amaçla yabancı sermayeyi teşvik etmesi yoluyla olabileceğini savunmuştur. O da serbest ticareti savunarak, iktisadi korumacılığa karşı çıkmış ve özel teşebbüsün önemini vurgulamıştır.

Meşrutiyet döneminde liberal tezleri savunan başka bir fikir adamı Prens Sabahattin idi. "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" adlı bir kitabı da bulunan Sabahattin özel teşebbüs taraftarı olmakla beraber, diğerlerinden farklı olarak, iktisadi görüşlerini bireyci bir toplumsal teoriyle temellendirmiştir. Ona göre, bireyci toplumlar komüniteryen toplumlara göre daha üretken, girişimci ve bağımsız karakterlidirler. Bu nedenle, bütün diğer Doğu toplumları gibi cemaatçi bir toplumsal yapısı bulunan Osmanlı devletinin bunalımdan çıkabilmesi bireyselliğin gelişmesi gerekir. Ayrıca, verimsiz bürokratik mekanizmalar ortaya çıkaran merkezîyetçiliğin terk edilmesi ve idarenin adem-i merkezîyet ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlenmesi şarttır.

Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin tek-parti egemenliği altında geçen dönemi (1924-46), bazı kısmi istisnaları bulunmakla beraber, liberal fikirler ve hareketler için genel olarak elverişli bir ortam yaratmamıştır. Aksine, bu dönemin en etkili fikir hareketi Kemalizmin devletçi-otoriteryen yorumunu geliştirmiş olan Kadro (1932-35) hareketidir. Meşrutiyet döneminde İttihat Terakki'nin nispeten liberal kanadından olan Fethi Beyle birlikte hareket etmiş ve hatta onun Osmanlı Hürriyetperveran Avam Fırkası'na yakın durmuş olan Atatürk'ün kendisi Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte esas itibarıyla liberal-demokratik Batılı modeli hareket noktası olarak almış görünmekle beraber, onun yönetime hakim olduğu dönemdeki fiili uygulama çeşitli nedenlerle bu modelden uzaklaşmıştır. Bu dönemin önde gelen şahsiyetlerinden olan İsmet İnönü ile Recep Peker'in siyasi görüşleri liberalizme açıkça tersti. Özellikle

Recep Peker faşist devlet modeline sempati duyuyordu. Buna karşılık, 1930'a kadar olan ilk dönemde Atatürk'ün iktisadi liberalizme daha yakın durduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminin gerek saikleri gerekse temel görüşleri bakımından "liberal" olarak nitelenebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi, 1924 Kasım'ında kurulup 1925 Haziran'ında hükümet tarafından kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. Partiyi kuranlar Mustafa Kemal'in kişisel diktatörlük kurmaya yöneldiği endişesi taşıyan, Milli Mücadele sırasındaki eski dava arkadaşları idi. Kurucular arasında Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) ve Refet (Bele) paşalar ile Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) beyler vardı. Erik Jan Zürcher'e göre, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programı "Kemalist rejimin köktenci ve otoriter eğilimlerine direnişin damgasını taşıyan siyasal liberalizmin klasik bir ifadesi" niteliğindedir. Nitekim, Parti programında "hürriyetperver" (liberal) ve "halkın hakimiyeti"ne dayalı (demokratik) bir cumhuriyetten yana olduğunu, "umumi hürriyetler"e (temel haklar) taraftar olduğunu ve bunların ancak anayasayla sınırlanabileceklerini, fikirlere ve dini inançlara saygılı olduğunu, devletin görevlerinin asgari genişlikte tutulması gerektiğini ve idari adem-i merkezîyetçiliğe bağlı olduğunu belirtmekteydi.

Terakkiperver cumhuriyet Partisi'nin kapatılmasından beş yıl sonra, 1930 yılında kurulan ve aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise programı bakımından liberal olmakla beraber, gerçek bir muhalefet hareketi niteliğinde değildi. Gerçek bir muhalefet partisi olmaya yüz tuttuğunda ise kapanmak zorunda kalmıştır. Bu parti Atatürk'ün isteği üzerine yakın arkadaşı Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulmuş, hatta hangi milletvekillerinin partiye geçeceğine de Atatürk'ün kendisi karar vermiştir. Bunlar arasında liberal-milliyetçi fikirleriyle tanınan ve partinin ideologu sayılan Azeri kökenli Ahmet Ağaoğlu da vardı. Kuruluş amacı, otoriter rejimin kendisine olmaktan çok hükümete muhalefet etmektir. Bununla beraber, partinin kısa sürede halktan gördüğü rağbet Atatürk'ün kendisi dahil olmak üzere rejimin önde gelenlerini (Cumhuriyet Halk Fırkası önderliğini) endişelendirince, Fethi Bey partiyi kapattığını açıklamak durumunda kalmıştır.

Tek parti döneminde kabaca "liberal" olarak nitelenebilecek zikre değer tek düşünür Ahmet Ağaoğlu'dur (1869-1939). Ağaoğlu'nun düşünceleri liberalizm, milliyetçilik ve demokrasinin bir karmasıdır. Bireysellik ve birey özgürlüğü üstündeki vurgu eserlerinde sıkça tekrarlanan bir temadır. Kadro'cularla yaptığı polemikte de birey ve bireysellik vurgusu ön plandadır. "Serbest İnsanlar Ülkesinde" adlı eserinde kendi liberal ütopyasını resmetmiştir. Bununla beraber, ılımlı devletçiliği, "kuvvetli hükümet" taraftarlığı ve korporatizme yaklaşan kimi görüşleriyle Ağaoğlu'nun sistemli ve tutarlı bir liberal düşünür olduğu söylenemez. Ahmet Ağaoğlu 1933 tasfiyesinde İstanbul Darülfünun'undan uzaklaştırılanlar arasındaydı.

Çok partili hayata geçiş Türkiye Cumhuriyeti'nde bir dönüm noktası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Ocak 1946'da Celal Bayar'ın önderliğinde kurulan ve 1950'de iktidara gelmesinden sonra Adnan Menderes'in fiili önderliğini ele geçirdiği Demokrat Parti ana hatları bakımından liberal bir program öneriyor, özellikle din özgürlüğü ile iktisadi özgürlük üstünde duruyordu. Bununla beraber, Demokrat Parti ilk yıllardaki özgürlükçü tutumunu zamanla terk ederek, "milli irade egemenliği" anlayışına dayalı tekçi ve baskıcı bir yönetim kurmaya yöneldi.

Demokrat Partinin başlangıçtaki liberalleşme vaadinden uzaklaşmaya başlamasından rahatsız olan bir grup üyesi 1955 yılında ayrılarak F. Lütfi Karaosmanoğlu'nun önderliğinde Hürriyet Partisi'ni kurdular. Hürriyet Partisi çoğulcu liberal-demokratik rejim hedefine daha bağlı görünüyorsa de, zamanla o da işlevsizleşmeye başladı ve nihayet Aralık 1958'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne katıldı. Bu partinin düşünce tarihimiz bakımından önemli bir özelliği liberal eğilimli bir grup aydınının kurduğu Forum dergisiyle olan entelektüel bağıydı. Bu dergi Fethi Çelikbaş, Aydın Yalçın, Turan Güneş, Şerif Mardin

gibi DP yönetiminden soğuyan akademisyenler tarafından kurulmuştu ve DP'ye liberal-entellektüel muhalefeti temsil ediyordu.

İlginç olan noktalardan biri, çok partili siyasete geçildikten sonraki dönemde “merkez”de veya “orta sağ”da sayılan partiler genellikle programlarında kimi liberal temalara yer vermekle beraber, Cumhuriyet Türkiye’sinde 1994 yılına kadar kendisini doğrudan doğruya “liberal” olarak tanımlayan bir partinin kurulmamış olmasıdır. Demokrat Parti’nin kapatılmasından sonra onun siyasi mirasını üstlenen Adalet Partisi bürokratik “merkez”e karşı “çevre” güçlerini temsil eden özelliği dolayısıyla sistem içindeki genel rolü bakımından zaman zaman liberal bir parti olarak algılanmış ise de, kendinden önceki Demokrat Parti gibi, o daha ziyade kalkınmacı-popülist bir parti olarak tanımlanabilir. Demokrat Parti gibi, AP de çoğulculuk karşıtı bir siyaseti kendisinin temsilcisi olduğunu varsaydığı “milli irade” kutsamasının yardımcılığıyla yürütmüştür. Aynı durum 1980 sonrasında kurulan Doğru Yol Partisi için de esas itibarıyla geçerlidir. Özellikle Süleyman Demirel’in liderliği bu partileri (herhangi bir) doktriner çizgiden uzak tutmuştur.

Buna karşılık 1983 yılında Anavatan Partisi’ni (ANAP) kuran Turgut Özal (1927-1993) liberal temalardan daha fazla etkilenmiş görünmektedir. Nitekim, onun liderliği döneminde ANAP’ın iktisadi liberalizm ve “araçsal devlet” tezleri üstündeki vurgusu daha belirgindir. Bununla beraber, ANAP’ı da tam bir liberal parti saymaya imkan yoktur. Çünkü, ANAP’ın ilk döneminde, bir koalisyon özelliği gösteren kurucu kadrolarının ve toplumsal tabanının muhafazakar-milliyetçi etkisi partinin sosyal ve kültürel politikalarında büyük ölçüde etkili olmuş ve parti iktisadi özgürlükler ve din özgürlüğü konusunda gösterdiği duyarlılığı genel olarak sivil ve siyasi özgürlükler söz konusu olduğunda göstermemiştir. ANAP’ın Özal sonrası döneminde ise, iktisadi liberalizm söylemi korunmuş olmakla beraber, parti gitgide daha fazla devletçi “merkez”e yaklaşmıştır. Bununla beraber, Özal’ın kendisi cumhurbaşkanlığı döneminde (1989-93) daha liberal bir söylem geliştirmişti.

Çok partili dönemde “liberal” sıfatını ilk (ve halen tek) kullanan parti 1994 yılında kurulan Liberal Partidir; parti daha sonra adını Liberal Demokrat Parti (LDP) olarak değiştirmiştir. Batı dünyasında 1970’lerin ortalarından itibaren neo-liberal fikirlerin ve politikaların yeniden gündeme gelmesinin Türkiye’nin düşünce ve siyaset dünyasına etkisi 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. 1974’te F. A. Hayek’in 1976’da ise Milton Friedman’ın Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanmaları Batıda bu dönüşümü sembolize eden olaylar olmuştur. Türkiye’de ise, neo-liberalizmin izleri kendisini önce 1980’lerin başlarından itibaren iktisat politikaları alanında göstermiş, entelektüel alandaki yansımaları ise 1990’larda gelmiştir. Gerçi, özellikle iktisadi konularda liberal tezleri savunan Aydın Yalçın, Osman Okyar, A. Savaş Akat, Y. Sezai Tezel, Güneri Akalın gibi düşünce ve bilim adamları daha önce de vardı. 90’lı yıllarda bunlara çalışmalarını daha ziyade “Kamu Tercih Okulu” ve “anayasal iktisat” üzerinde yoğunlaştırmış olan genç bilim adamı C. Can Aktan da eklendi. Öte yandan 90’lar öncesinde liberal eğilimleri belirgin düşünce ve bilim adamları da tümüyle eksik değildi. Örneğin, iktisatçı Y. Sezai Tezel ile A. Savaş Akat 1980’li yıllarda özgürlükçü-çoğulcu toplum projesine bağlı genel görüşleri itibarıyla liberal aydınlar olarak temayüz etmişlerdi. Ayrıca, Ruhdan Yümer “Devlet Kuramında Liberal Temalar” başlıklı öncü makalesini 1987 yılında yayımlamıştı.

Bununla beraber, liberalizmin bir entelektüel grubun genel siyasi doktrinini oluşturduğu ilk örnek Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) bir grup akademisyen ve hukukçu tarafından 1992 yılında kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Avukat Kazım Berzeg ile akademisyenler Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla’nın öncülüğünde kurulan Topluluk Türkiye’de ilk defa liberalizmi kapsayıcı bir fikir sistemi olarak benimseyen ve faaliyetlerini entelektüel alana inhisar ettiren kuruluş olmuştur. Topluluk Liberal

Düşünce ve Piyasa fikir dergileri ile Türkiye'deki liberalizm üzerine düşünce ve tartışmalara katkılarını sürdürmektedir.

İslam ve Liberalizm: Kısa Bir Bakış

Mustafa Erdoğan

Bir süredir, sınırlı bir çevrede de olsa, mütereddit bir üslupla 'Liberal İslam' veya 'İslami liberalizm' gibi kavramlardan söz ediliyor, bunların anlamlı bir arayışın ifadesi olup olmadıkları en azından bir kısmımızın zihnini meşgul ediyor. Böyle bir arayışın gündemimizde yer etmesi sadece teorik bir ilgi veya sırf bir entellektüel tecessüs meselesi olmasa gerektir. Bu aslında Türkiye'nin gerçek bir ihtiyacından kaynaklanan ciddi bir ilgidir. Çünkü, liberal-demokratik bir sosyo-politik sistem içinde İslam'ın yerinin ne olduğu sorunu, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olarak Türkiye için özellikle önemlidir. Ayrıca, böyle bir sorunun ortaya çıkmasında galiba en belirleyici etken, geleneksel olarak aydınlar arasında, İslam dininin -iddia edilen- niteliği gereği liberal demokratik bir düzenle bağdaşmadığı yolundaki kanaatin yaygın olmasıdır.

İlginçtir, günümüz Türkiye'sinde, İslam'la liberalizm arasında bir uyum arayışını değerli ve yararlı bir çaba olarak görenler yanında, bu ikisi arasında asgari düzeyde bile bir uzlaşmanın olabileceği düşüncesinden pek hoşnut olmayanlar daha da fazladır denebilir. Bunların bir kısmının hatta "liberal İslam" vb. ifadeleri duymaya bile tahammülü yoktur. Denebilir ki, genellikle liberal eğilimli kimseler İslam'ın "liberal" bir yorumunun mümkün olduğunu duymaktan hoşnut olan ana grubu oluşturuyorlar. Çünkü, liberaller böyle bir ihtimalin hem genel olarak "insanlık durumu" için bir kazanç olacağını düşünüyor, hem de özel olarak Müslüman Türkiye'de bunun özgürlükçü/çoğulcu bir sosyo-politik sistemin yerleşmesi şansını artıracaklarını düşünüyorlar. Binder'in (1996: 30) haklı olarak işaret ettiği gibi, güçlü bir İslami liberalizm ortaya çıkmadığı sürece Orta Doğu'da (ve özel olarak da Türkiye'de) siyasi liberalizm çabalarının başarıya ulaşabilmesi son derece zordur.

Buna karşılık, İslamiyet'in liberalizmle bağdaştırılması girişimleri birbirinden oldukça farklı kesimlerin de tepkisini çekmektedir. Bunların başında, İslam'ın herhangi bir "modern" düşünceyle bir arada anılmasından rahatsızlık duyan "ilerici" Kemalistler ile fikri formasyonları laikçi Kemalizm'in döşediği yolda oluşmuş olan bazı sosyalistler gelmektedir. Onlara göre, din bizatihi "gerilik" demek-tir, bu nedenle insanın insanlaşması her şeyden önce dinden özgürleşmesiyle mümkündür. Bir insani "yücelme" çabası olarak dinden özgürleşmek ise ancak akılcı "aydınlanma"nın yoluna girmekle ve "bilim"e sarılmakla, onun "irşad"ına teslim olmakla mümkündür. Böyle düşünenler gerçi "liberalizm"den de pek hazzetmezler, ama yine de "çağdaş uygarlık"ın entellektüel temellerinden biri olan liberalizmin adının İslam'la ilgili meselelerde geçmesini sakıncalı bulurlar. Üstelik, uygarlığı din karşıtlığı ile özdeşleştiren ve medeni bir siyasi toplumun her türlü dini tezahürden arın(dır)ılmış bir toplum olduğunu düşünenlerin bir kısmı kendilerinin "liberal" olduğu hüsnü kuruntusu içindedir.

Öte yandan, "liberal İslam" tartışmalarından hoşlanmayanlar arasında bazı İslamcılar da vardır. Bunlar da başlıca, ya son onyılların kolektivistik entellektüel ortamının baskısı altında İslam'ı prososyalist bir biçimde kavrayan, ya da "Müslüman" olduktan sonra da insana ve topluma bakışı özünde değişmemiş olan eski kolektivistlerdir. Ne yazık ki, İslami gelenekle zihinsel bağlantısı bir hayli zayıf olan günümüz siyasi İslamcılarını çok büyük ölçüde bu grubun entellektüel etkisi altında bulunmaktadır. Esasen, 1970'lerden itibaren çeviriler yoluyla Türkiye Müslümanları arasında popüler hale gelen ve esas

itibariyle Kuzey Afrika kaynaklı olan İslamcı neşriyat da, sömürgecilik-karşıtı psikolojinin etkisiyle, İslamiyet'i bir tür sosyalizm -veya sosyalizan bir "ideoloji"- olarak yorumlamaktaydı. Böyle bir hava içinde, liberal fikirlere pek iyi gözle bakılmaması yadırgatıcı olmasa gerektir.

"Liberal" sıfatından ürken dindarların bir kısmının başka ve daha haklı görünen gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerden biri genel veya evrensel diyebileceğimiz bir sorunla ilgili olup, liberalizmin ne olduğuna ilişkin yanlış bir kavrayıştan ileri gelmektedir. Bu kavrayışın özünde, çağdaş bir "ideoloji" olarak liberalizmin evrene, hayata, birey ve topluma ilişkin tutarlı bir bilgi ve değerler sistemine dayandığı ve toplumu bu doğrultuda tanzim etmeyi amaçladığı düşüncesi yatmaktadır. Yani, liberalizmin kapsayıcı bir felsefe, total bir ideoloji olarak dine alternatif olma iddiası taşıdığı sanılmaktadır. Bu nedenle bazı Müslümanlar, herhangi bir kötü niyet veya kasıt eseri olmaksızın, liberalizmi sanki "küfr"ün bir türüymüş gibi algılamaktadırlar. Ne var ki, bu anlayış tamamen liberalizm hakkındaki bilgi eksikliğinin ürünüdür ve yedi-sekiz yıl öncesine kadar zikre değer bir liberal neşriyatın olmadığı ülkemizde mazur da görülebilir.

Bir kısım Müslümanın "liberalizm"e karşı devamlı bir alarm halinde bulunmasının -mazur görülebilir- diğer bir nedeni de Türkiye'nin özel şartlarıyla ilgilidir. Şöyle ki: Bugünkü Türkiye siyasetinde "liberal" sıfatı, yanlış olarak, esas itibariyle dindar-karşıtı anlamında kullanılmaktadır. O kadar ki, toplum ve siyaset meselelerine bakışı açıkca illiberal (hatta anti-liberal) olan bazı siyasetçiler sırf dini pratiklerinin zayıf olması veya bu konulardaki kayıtsızlıkları nedeniyle zaman zaman "liberal" olarak yaftalanmakta; buna karşılık kişisel olarak dindar ama toplum ve siyasete bakışı açısdan nispeten "liberal" olanlar ise anti-liberal olarak nitelendirilmektedirler. Bu görüntü ise, samimi dindarların liberalliğin "din düşmanlığı" demek olduğuna şartlanmalarına yol açmaktadır.

"Liberal İslam"

Bu yazının temel problemi, İslam'ın "liberal" bir yorumunun mümkün olup olmadığı ve bu çerçevede böyle bir yorumun İslami literatürde yer alan bazı dayanaklarının gözden geçirilmesidir. Bu konuyu bir ölçüde aydınlatılabilmek için, İslam'la ilgili -çoğu İslami gelenek içinde yer alan- literatürden yararlanarak, söz konusu problemin muhtemel cevabına ilişkin bazı ipuçlarına işaret etmek gerekiyor. Ama bundan önce, bir "İslami liberalizm"den veya "liberal İslam"dan neyi kastettiğimizi kısaca açıklamalıyız.

Konuyu, liberal-demokratik sistemin Orta-Doğu'daki geleceği ilgili olarak ayrıntılı bir biçimde işlemiş olan Leonard Binder'a göre (1995:391-92), Müslüman düşünürler arasında iki tür İslami liberalizmin varlığından söz edilebilir. Birinci anlayıştaki Müslümanlara göre, istişare (şura) kurumunun dışında, İslam'ın temel kaynağı Kur'an Müslümanların siyasal örgütlenmesiyle ilgili hükümler içermediği -bu konuda sessiz kaldığı- için, Müslümanlar kendi siyasal kurumlarını liberal (demokratik) bir sistemle bağdaşacak şekilde seçmekte özgürdürler. Bununla beraber, böyle bir çabanın sonunda ortaya çıkacak olan siyasal örgütlenmenin yine de "İslami" olarak nitelenmesi gerekir. İkinci İslami liberalizm biçimi ise, (parlamento, seçimler, sivil haklar vb.) liberal siyasi kurumların Batılı liberalizmin siyasal, epistemolojik ve ahlaki ilkelerine değil, fakat doğrudan doğruya şer'i kaynaklara, ilahi kökenli İslami yasama ilkelerine dayandırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Biz burada Binder'ın kurumsal analizinden önemli ölçüde farklı olarak, meseleye esas itibariyle doktrin düzeyinde bakmaya çalışacağız. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, üzerinde yoğunlaşmak

istediğimiz, İslamî öğretinin liberal ilkelerle uyumu ve farklılığı sorunu olacaktır. Buna bir bakıma, bir din ve dünya görüşü olarak İslam'ın "liberal" bir yorumunun teorik olarak mümkün olup olmadığının araştırılması da denebilir. Böyle bir konuyu incelemeye girişmenin, bazılarınca, bir tür "liberal İslam" yaratmak yönündeki peşin bir istekliliğin işareti olarak algılanması mümkündür. Bu bakımdan belirtmem gerekiyor ki, amacım varlığı şüpheli bir şeyi varmış gibi göstermek, yani "İslam zaten liberaldir" gibi bir hükme varmak değildir. Sadece, bu konuda üzerinde durulmaya değer bulduğum bazı noktalara dikkat çekmeği amaçlıyorum. Aslında bu tür bir tahlilin, kurumsal analizden daha zor ve elle tutulur sonuçlara ulaşılması ihtimali daha zayıf bir iş olduğunun da farkındayım. Bu nedenle, burada yapılan tahlilin, tartışılan konuyla ilgili bütün problem alanlarını tüketme iddiası taşımayan geçici bir "deneme" olduğu ve herhangi bir "bilimsel" veya "dini" otorite iddia etmediği şimdiden vurgulanmalıdır. Amacımız, daha ziyade, bir tartışma zemini oluşturmak ve konu hakkındaki farklı düşüncelerin ifadesine bir kapı aralamaktır. Yazının davet edebileceği muhtemel eleştirilerden sonra konuyu yeniden ele alabileceğimi ümit ve temenni ediyorum.

Liberalizm, İdeoloji, Din

Liberalizmin İslam'la teorik bağdaşabilirliği sorununu, İslam açısından ele almadan önce, liberalizmin niteliği hakkında kısa bir açıklama yapmamız gerekiyor. Bu konuda öncelikle belirtilmesi gereken nokta, yaygın olarak sanıldığı aksine, liberalizm bildik anlamda bir "ideoloji" olmadığıdır(l). Burada "ideoloji" terimini ne "sınıfsal çıkarları gizlemek üzere üretilmiş bir düşünce" olarak Marksçı anlamda, ne de "bir toplumda hakim olan kollektif semboller sistemi" olarak olağan sosyolojik anlamda kullanıyoruz. "ideoloji"den kastettiğimiz, toplumsal ve siyasal alana ilişkin olan, Popper'ci anlamda "kapalı" ve normatif bir düşünce sistemidir. İdeolojinin "kapalı"lığı, onun hakikat tekerciliği -yani her şeyi açıklama iddiası- güttüğü için hiç bir farklı/rakip görüşe müsamaha etmemesi anlamına gelir. Bu anlamda ideoloji "dünyevi (bir) din" gibidir (Heywood 1992: 7).

Öte yandan, bu anlamda bir ideoloji, toplumsal-siyasal hayatın nasıl örgütlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir tasavvura sahip olması anlamında "normatif"tir. Hayek'in deyişiyle, ideolojiler "kurucu - rasyonalist" toplum tasarımlarıdır. Bir ideolojinin Hayek'çi anlamda "rasyonalist" olarak nitelenebilmesi için onun epistemolojik anlamda "akılcı" olması da şart değildir. Burada söz konusu edilen "rasyonalizm" daha ziyade yöntemle ilgili olup, tecrübeden bağımsız bir şekilde soyut ilkelerden yola çıkan sosyo-politik bir tasavvur, bir kurgu anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, epistemolojik anlamda esas itibarıyla akılcı sayılmayacağı halde, bir din de -siyasal İslam örneğinde olduğu gibi- pekâlâ ideolojileştirilebilir. Bu anlatımdan da anlaşıldığı gibi, ideolojiler "siyasi" nitelikte kurgulardır.

Bu özellikleri dolayısıyla ideolojiler eyleme yöneliktirler; yani hedef grupları örgütlü toplumsal eyleme yöneltme amacı güderler (Heywood 1992:7). İşte bu anlamda liberalizm bir ideoloji değildir; o daha ziyade bir siyasi ilkeler manzumesidir. Dolayısıyla liberalizmin tüm toplumsal alanı kapsayan normatif bir projesi yoktur. Zaten onun temel iddiası da, bu tür total projelerin insanca var olma ve kendimizi gerçekleştirme potansiyelimizin önündeki en büyük engeller oldukları yönündedir. Gerçi liberalizmin birtakım felsefi ve ahlaki dayanakları vardır, ve bunlar çeşitli liberal düşünürlerin eserlerine serpiştirilmiş durumda bulunabilirler. Ne var ki, bu gibi ontolojik ve epistemolojik ön kabuller tam bir tutarlılık göstermekte olmayıp, yazardan yazara farklılık göstermektedirler. Hatta "liberal" diye bilinen herhangi bir yazarın felsefi öncülleri her zaman liberal doktrinle zorunlu bir uyum içinde de olmayabilirler. Onun için liberallerin "mezhep ve meşrepleri" de değişkendir. Örneğin, liberallerin tanrıtanımaz olanları da vardır, deist, hatta dindar (Hristiyan veya Müslüman) olanları da (ontolojik

bakımdan); empirist olanları da vardır “akılcı” olanları da (epistemolojik bakımdan). Liberalizm, felsefi bakımdan, belki ahlak alanında tutarlı bir anlayışa sahiptir; ama bu “ahlak” da dinlerle zorunlu bir bağdaşmazlık içinde değildir.

Birtakım felsefi ve ahlaki temel değerleri bulunmakla beraber, esas itibarıyla siyasi bir doktrin olan liberalizm bu nedenle bir “din” olan İslam’ın rakibi değildir. Bu nedenle bizatihi İslam’ın liberalizmle çatışması a priori bir zorunluluk değildir. Mamafih, bunu söylemek, liberalizmle genel olarak dinler ve özel olarak da İslamiyet arasında birebir bir uyum bulunduğu ve bunlar arasında zaman zaman gerilim ve çatışmaların ortaya çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim aşağıda bu tür gerilim ve çatışma durumlarına işaret edilecektir. Burada anlatmak istediğimiz, sadece, liberalizmin alternatif bir din olmadığı ve onunla İslam arasında her zaman bir çatışma olmasının zorunlu olmadığıdır. Çatışma ihtimali ise, liberal bir sosyo-politik düzende İslam’ın yeri bakımdan değil, fakat daha ziyade Müslümanların çoğunlukta olduğu bir demokraside dinin kamusal hayata egemen kılınmak istenmesi durumunda belirginleşir.

İslamî Öğretinin Dinamizm Aracı: İctihat

İslam’ın liberal bir bakış açısından sempatik görülebilecek yönlerinden biri, onun içerdiği hukuki çoğulculuk ve dinamizm unsurudur. Bu, esas itibarıyla, İslam’da dinin yorum tekeline sahip bir din adamları sınıfının bulunmamasının sağladığı bir sonuçtur. Aksine, çeşitli itikadî ve amelî mezhepler Kur’an’ın (ve “Sünnet’in) yorumu konusunda birbirleriyle rekabet halindedirler. Ve bu durumun kurumsal bir temeli de vardır: “İctihad” (2). İctihat ve rey müessesesi tarihsel olarak dinin değişken toplumsal ortamlara ve yeni ortaya çıkan sorunlara uyarlanmasını mümkün kılmış olan dinamik bir araçtır. Daha da önemlisi, “İctihat İctihat ile nakz olunmaz ” (Mecelle, m. 16) (3) kuralında ifadesini bulan metodolojik doktrin, merkezi bir din yorumunun bağlayıcı otoritesinin önünde önemli bir engeldir. Her yetkin din bilgini Kur’an ve Sünnet’i kendi tarihsel-toplumsal bağlamına uygun olarak yorumlamak ve pratik bir İslamî anlayış geliştirmek ahlaki otoritesine ve hatta sorumluluğuna sahiptir.

Uzman olmayan Müslümanlar ise belli bir müctehidin İctihadiyle kategorik olarak bağlı olmayıp, kendi ihtiyacına en uygun çözümü öngören İctihadi benimsenerek ona göre amel etmeye mezdur. Bu konuda meşru bir “seçme hakkı” bulunduğu söylenebilir. Gerçi, tutarlı birer “İctihatlar sistemi” niteliğinde olan ameli mezhepler arasında keyfi gidip-gelmelerin meşruluğu tartışmalı olmakla beraber (Karaman 1975: Beşinci Bölüm; Karaman 1982: 227 vd.), bizatihi mezheplerin varoluşu zaten Müslümanlara makul ölçüde bir seçme imkanı sağlamaktadır. Kaldı ki, ihtiyaca göre mezhepler arasında tercihlerde bulunulamayacağı görüşünün kendisi de nas değil, nihayet bir İctihattır.

İslam Bir Siyaset midir?

Tartışma konumuz bakımından İslam’ın önemli bir yanı da, onun özünde bir “ideoloji” değil, fakat sadece bir din olmasıdır. Bir din olarak İslam bağlılarına esas itibarıyla kozmolojik ve ahlaki bir referans çerçevesi, bir “dünya görüşü” sunar. Toplumsal alana ilişkin olarak ifade etmek gerekirse, İslam dini özünde bir ahlak öğretisidir. Gerçi, İslam geleneksel olarak aynı zamanda bir “hukuk” ve bir “siyaset” olarak da okunmuştur. Mamafih, hukuki hükümlerin Kur’anî öğretinin büyük bir kısmını teşkil ettiği söylenemeyeceği gibi, onun İslam’ın asli yönünü oluşturduğu hususu da tartışmalıdır. Öte yandan, İslam’ın aynı zamanda bir “hukuk” ve özellikle bir “siyaset” olduğu görüşü de nihayet bir “okuma biçimi”nin sonucudur. Ayrıca, bu şekilde “okunan” ve yorumlanan Kur’an ayetlerinin yine de özünde ahlaki “maslahatlar”la ilgili oldukları söylenebilir. Ayrıca, bunların bir kısmının evrensel mi yoksa tarihsel mi oldukları konusu da Müslüman bilgin ve düşünürler arasında tartışmalıdır.

Başka bir nokta, bugün İslam hukuku (fıkıh) olarak bildiğimiz normlar bütününe hemen hemen tümüyle akli bir cehdin (içtihat ve kıyasın) ürünü olduğudur. Bu rasyonel argümantasyonun sistematik bir bilimi olarak “fıkıh usulu” (İslam hukuku metodolojisi) disiplini de zaman içinde Müslüman bilginlerce (fakihler/fukaha) kurulmuştur. Bu disiplinin özü, İslam’ın asli kaynakları olan Kur’an ve Sünnet’ten hüküm çıkarma yönteminin geliştirilmesi olup, “fıkıh”ın kendisinden (yani “sonuçlar”dan) daha önemlidir. Başka bir ifadeyle, hukuk normları sisteminin (fıkıh) bu normların yöntemsel kaynaklarının (usulü fıkıh) bir türevi olması anlamında, İslam’ın hukuki-normatif kısmı ikincil niteliktedir (Ebu Zehra 1979). Bundan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz sanıyorum: Verili bir kurallar bütünü olarak fıkıhın İslamiyet’in “nihai” hukuku olması mantıken zorunlu değildir. Ya da fıkıh İslam’ın hukuk konusundaki son sözü değil, fakat daha ziyade tarihsel bir yorumudur.

İslam’ın bizatihi bir “siyaset” olduğu iddiasına gelince; bu aslında İslami bir siyaset ve devlet teorisinin var olduğunu söylemek demektir. Ne var ki, “İslami” denebilecek bir siyaset teorisinin ve bir sosyopolitik kurum-sal modelin varlığı son derece şüphelidir. En azından Kur’an’ın öğretisi açısından bu hükme varmak yanlış olmasa gerektir. Ayrıca, gerek İslam düşünce geleneğinde, gerekse Müslüman toplumların pratik siyaset geleneğinde İslam’ın bir siyaset ve devlet teorisi olarak anlaşılmasını zorunlu kılan veriler çok azdır (Arslan 1995: 47vd., 59vd.). Ayubi’nin işaret ettiği gibi, bu konuyla ilgili İslami literatürde “aslında genel bir kategori olarak devletten veya bir toplumsal gerçeklik ve bir yasal (hukuki-M.E.) soyutlama olarak siyasi örgütten değil, özgül olarak hükümet sorunundan ve gene özgül olarak hükümdarın yönetiminden söz” edildiği dikkati çekmektedir. Nitekim geleneksel İslami düşüncede “siyaset” kategorisi devlet tiplerine değil, devlet adamlığı tiplerine ilişkin bir sınıflamadır (Ayubi 1993:18). Bunun nedeni, sanırım ki, çok basittir; o da, yukarıda işaret edildiği gibi, İslam’ın bir siyaset olarak değil, dini ve ahlaki bir öğreti olarak gelmiş olduğu gerçeğidir. İslam’ın bir siyaset olarak okunması, büyük ölçüde, onun tarihsel pratiğinde “dini” olanla “siyasi” olanın birbiriyle iç içe geçmiş ve İslam’ın başlangıçta bazı tarihsel nedenlerle aynı zamanda bir siyasal örgütlenme biçiminde ortaya çıkmış olmasıdır. İslam peygamberinin kariyerinin bir yanının siyasi olduğu (onun yeni doğmakta olan İslami topluluğun önderi de olmuş olması gerçeği) ve onunu ölümünü takiben ortaya çıkan halifelik kurumu, geleneksel olarak, İslamî doktrinin zorunlu bir gereği veya parçası biçiminde yorumlanagelmıştır.

Oysa burada “dini” olan ile “tarihi” olanı birbirinden ayırmak gerekir. Şöyle ki: Kendisine düşman bir ortam içinde, kuşatılmış ve “heretik” bir cemaat olarak ortaya çıkmış olmak ve varlığını bu elverişsiz ortamda sürdürmek zorunda kalmış olmak, İslam peygamberini zamanla cemaatini siyasi bir nitelik kazanacak şekilde örgütlemeye ve Medine döneminde fiilen bir siyasi kurumsal yapıya dönüştürmeye mecbur etmişti. Dolayısıyla, bu tarihsel özgü pratiğin dini bir zorunluluk olarak görülmesi gerekmez, bunu “insani durumu”nun tesadüfi (contingent) bir görünümü olarak yorumlayabiliriz.

İslam’da Hilafet ve Siyasi Rejim Sorunu

Hilafet müessesesi konusunda da benzeri biçimde akıl yürütmek yanlış olmaz. Başka bir ifadeyle, tarihsel bir pratik olarak halifeliğin dinin (İslam’ın) zorunlu bir sonucu olmaktan çok, tarihin belli bir anında dünyevi siyasal gereklerin ortaya çıkardığı dolayısıyla, bir form olarak, daha sonraki nesiller için dinen zorunlu olmayan bir sonuç olduğu söylenebilir. Ne var ki, bu tarihsel pratik, siyasi yöneticilerin iktidarlarına dini bir meşruluk ve dokunulmazlık (kutsallık) kazandırma politikasının da etkisiyle, zamanla Müslümanların zihninde zorunlu bir dini kurum imajı doğurmuş ve hilafetsiz bir İslam olamayacağı kanaati “ümme” içinde yaygınlık kazanmıştır. Türkiye’de hilafetin resmen ilgasından sonra İslam dünyasında yapılan tartışmalarda bu konu yeniden gündeme geldiğinde,

Mısır'lı düşünür Abd el-Razık İslam'da Siyasal Otoritenin Kaynakları (1925) başlıklı kitabında bu noktaya dikkat çekmişti. Abd el-Razık'a göre, seküler bir niteliğe sahip olan İslam hilafeti hükümeti bütünüyle tarihsel bir fenomendir. Aslında hilafet dini bir rejim değildir, yani böyle bir kurumun tesisi dini bir zorunluluktan kaynaklanmamıştır. Esasen hilafet, özü itibarıyla bir saltanat veya monarşi rejimidir (Binder 1996: 206-209, 219-220; Vergin 1992: 45-46).

Abd el-Razık Halifenin otoritesini halktan (ümme'ten) aldığı ve halifelik kurumunun dinen zorunlu olmadığı görüşünün, hilafetin ilgası dolayısıyla yapılan tartışma çerçevesinde daha önce Türkiye'de dile getirilmiş olduğu hususuna da işaret etmiştir (Binder 1996: 214). Burada işaret edilen kişi İzmir milletvekili ve zamanın Adliye Vekili Mehmed Seyyid beydir (Vergin 1992: 46)(4). İslami modernizmin önde gelen temsilcilerinden Prof. Fazlur Rahman'ın (1919-1988) bu konudaki görüşü de aslında bundan pek farklı değildir. Nitekim ona göre (Rahman 1993: 336, 362), İslam'da her çeşit yetki ve gücün fiziki kaynağı bizzat ümmetin kendisi olup, halife de bu çerçevede ümmetin veya İslam toplumunun iradesini üstlenmiş en yüksek icra görevlisidir. Bundan dolayı, "tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir süre için toplumun vekâletini almış olan seçilmiş bir cumhurbaşkanı veya başbakan, bugün bu görevi yerine getirebilir. Bu süreç, her bakımdan demokratik bir süreçtir...".

İmdi İslam'ın ne bir hukuk ne de bir siyaset olduğunu, fakat aslında dini ve ahlaki bir öğretilen başka bir şey olmadığını söylemek aynı zamanda onun bir ideoloji olmadığını da söylemektir. İslam'ın siyasi bir ideoloji olmadığını söylemenin bazı sonuçları da vardır. Özel olarak siyasi alanla ilgili olarak ifade etmek gerekirse, İslam'ın öngördüğü bir siyasi rejim ve atıfta bulunduğu bir "siyasi topluluk" yoktur. Burada hatırlatmak gerekir ki, siyasi rejim konusunun aslında iki yönü bulunmaktadır. Bundan dolayı, bu konu başlıca iki yaklaşım açısından incelenebilir.

Bunlardan birincisi "siyasal bilim" yaklaşımıdır. Öncülüğünü İbn Haldun'un (1332-1406) yaptığı bu yaklaşımın esasını Müslüman toplumlarının "siyasal" gerçekliğinin akılcı yoldan incelenmesi oluşturmaktadır.

İbn Haldun Müslümanları bir yandan dindaşığa bir yandan da "asabiye"ye (grup dayanışmasına) dayanan "gerçek" (olgusal) bir siyasal toplum olarak ele almış ve onun kurumsal yapısını esas itibarıyla hilafet kurumu etrafında kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Ona göre, hilafet zamanla "saltanat"a dönüşmüş olsa da, özünde "ilahi olarak düzenlenmiş bir Hukuk rejimi prototipi"dir. Dolayısıyla bu rejimin hedefleri dünyevi olmayıp dinidir. Mamafih İbn Haldun'un İslam toplumunun siyasi yapısını saf ilahi bir kurum olarak görmemiş ve bu hususta da bir sosyal bilimci gibi davranmış olduğu da gözden kaçmamaktadır. Nitekim, ona göre, söz konusu hukuk rejimi özünde şer'i olmakla beraber, yine de insanların doğal ihtiyaç ve isteklerini gözardı eden bir rejim değildir; aksine o insanın isteklerinden kaynaklanan toplumsal kurumlara da dayanmak zorundadır, bu evrensel bir zorunluluktur (Binder 1996: 210-11). Daha açık bir deyişle, Şeriat'ın koyacağı kuralların insan doğasını ve toplumun niteliğini göz önüne almayan, "umran"ın gerçekliğine aykırı kurallar olması düşünülemez. İbn Haldun'un kendi ifadesiyle, "Şeriat'le ilgili bir emrin, varlığın gereksinmelerine aykırı olması hemen hemen mümkün değildir." (Arslan 1987: 212).

Siyasi rejim konusuna ikinci yaklaşım ise "siyasal felsefe" yaklaşımıdır. Tipik ve büyük temsilcisi Farabi (870-950) olan bu ikinci yaklaşımda, bir tür "İslami erdem" anlayışı açısından İslami siyasal toplumun normatif bir teorisi aranmaktadır. Farabi özellikle Medinetül Fadıla başlıklı eserinde böyle bir ideal toplum modelinin esaslarını çizmiştir. Bu ideal model dini olmaktan çok "felsefi" bir dille tasvir edilmekte ise de, Farabi'nin asıl motivasyonu ve öngördüğü normatif çerçevenin arka planı bakımından, bunun özünde yine de İslami bir proje olduğu anlaşılmaktadır (Erdoğan 1990).

İbn Haldun'un sosyolojik teorisinden farklı, fakat Farabi'nin teorisine hiç değilse yüzeysel olarak benzer biçimde, günümüz siyasi İslamcılar da İslam'ı saf politik bir ideoloji olarak görmektedirler. Bu bakış açısına göre, İslam toplumsal-siyasal alanı tümüyle kuşatan bir proje öngörmektedir ve bu projenin modern siyasi rejim kavramlarına tercüme edilmesi mümkün değildir. Bu çerçevede, "ümme"yi siyasi bir kavram olarak görenler -yani, "ümme"nin siyasi bir topluluğa ve birleşik bir İslam toplumuna işaret ettiğine inananlar- yanında, "ümme" yerine "ulus" temeline dayanan İslami devletler olabileceğine (veya olması gerektiğine) inananlar da vardır. Örneğin, "siyasi İslamcılar" arasında sayılamayacak olmakla beraber, Fazlur Rahman (1993: 360, 365), Müslümanların kuracakları düzenin İslam'ın toplumsal-ahlaki buyruğunu dikkate almak, İslam'ın hayati önem atfettiği değerlere ("eşitlikçi içtimai ve iktisadi değerler"e) dayandırılmak kaydıyla, ulusal sınırlar içinde kalan İslami devletler kurulabileceğini belirtmektedir. Mamafih, ona göre, bu nitelikteki İslami demokrasilerin, aralarında -üstün bir bağlayıcı otorite şeklinde olmasa da- istişarî nitelikte uluslararası bir meclis kurmaları da uygun olur. Bu farklılığa rağmen, ideolojik İslam yaklaşımı tüm toplumsal-siyasal alanın dinden hareketle düzenlenmesi gerektiği görüşünde birleşmektedir. Bunun -Fazlur Rahman örneğinde- demokratik olsa da, liberal bir İslam yorumu sayılması oldukça zordur.

Ama doğrusu, bu görüşü ne tarihsel tecrübe doğruluyor ne de bunun doktrinel temelleri sağlamdır. Tarihsel açıdan bakıldığında, geçmişteki "İslam devletleri"nin aslında Müslümanların hakim unsurunu oluşturdukları ve çağdaşlarına göre köklü farklılıklar göstermeyen, fakat bazı İslami kurumların geçerli olduğu siyasi yapılar niteliğinde oldukları görülmektedir. İslami siyasetin belki tek önemli tarihsel kurumu olan ve birleşik bir "İslam siyasi toplumu" anlamını içeren hilafetin ise dini karakteri, -yukarıda belirttiğimiz üzere- tartışmalıdır.

Nihayet İslam'ın aynı zamanda bir siyasi rejim olduğu iddiasının en önemli dayanağı, muhtemelen, "hakimiyet"le ilgili olarak dinden kaynaklandırılan bir görüştür. Nitekim, Kur'an'daki "Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler kafirlerdir" (Maide,44) mealine benzer ayetlere dayanarak, Tanrısal egemenliği dünyevi-siyasal alanda da tesis etmenin dini bir zorunluluk olduğu öteden beri ileri sürülmüştür. Bununla beraber, aşağıda ele alacağımız gibi, bu ve benzeri ayetlerden bir Tanrısal egemenlik teorisi çıkarma düşüncesine karşı bizzat bazı Müslüman yazarlarca da çok ciddi itirazlar yapılmış olduğu da kayda değer bir husustur.

"Ümme" ve Siyasi Topluluk

Öte yandan, İslami terminolojideki "ümme" kavramının, ilk bakışta, Müslümanların zorunlu olarak bir "siyasi topluluk" oluşturduğu şeklinde anlaşılması gerektiği söylenebilir. Nitekim günümüz İslamcılar "ümme" terimine genellikle siyasi bir anlam vermektedirler. Örneğin, M. Z. Rayyis'e göre (1990: 482-83), "ümme" İslam yönetiminin temelidir ve hangi ırk, renk ve dilden olursa olsun İslam'a inanan herkes "İslam toplumunun doğal üyesidir". Ayrıca önde gelen bir İslam hukukçusu da (Karaman 1974: 59-60) "ümme"yi siyasi bir kavram olarak yorumlar görünmekle beraber, dini naslardan zikrettiği dayanaklar aslında ümmetin siyasi bir kavram olmaktan çok dini ve ahlaki bir kavram olarak yorumlanmasına daha elverişli görünmektedir. Buna karşılık, modernist Müslümanların çoğu, örneğin Abd el-Razık peygamberin getirdiği mesaja dayanan ortak bir inancın oluşturduğu bir dini topluluk olarak ümmetin siyasi bir boyutu olmadığını ve Müslümanların siyasi olarak birleşmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Binder 1996: 206-208).

Nazih Ayubi'ye göre de (1993: 13-14, 16), İslam'ın aynı zamanda bir siyaset (devlet) olduğu görüşü ve bu çerçevede "ümme"nin zorunlu bir siyasi birlik veya topluluğa işaret ettiği düşüncesi İslam'ın temel kaynaklarında ve klasik İslami literatürde temeli bulunmayan, oldukça yeni (1930'larda ortaya çıkmış)

bir görüştür. Keza, Medine Vesikasında “ümme” teriminin Medine Yahudilerini de kapsayacak şekilde kullanılmış olması da dikkat çekici bir noktadır(5). Bu durumda ümme, dinen zorunlu evrensel bir siyasi kategori olarak değil, fakat belli bir tarihsel zamanda siyasi olarak örgütlenmiş bir birliğin beşeri unsurunu ifade eden, “toplum” veya “halk” benzeri bir kavram olarak görülebilir. Ayrıca, bugünkü Müslümanların çoğunun zihninde de “ümme” Müslümanların siyasi birliğine işaret eden bir kavram olmaktan çok, ortak bir inançta birleşen insanlar topluluğu olarak yer etmiştir.

İslam’da Birey ve Cemaat

Kur’an’ın asli muhatabı birey olarak insanlardır, sorumlu bireylerdir. Gerçekten de Kur’an gerek inanmaya çağırarak gerekse ödevler ve sorumluluklar yükleyen ayetlerinde genellikle bireylere (kişilere) hitap eder. Kur’an’daki çoğu hitap ifadeleri “Ey insanlar!”, “Ey mü’minler” şeklindedir ve bunlarla kastedilen herhalde -istisnai durumlar dışında- birey üstü kolektif bütünler olmayıp, tek tek kişilerdir. Bundan dolayı, inananlara hitap eden ifadelerden, tek tek Müslümanları aşan üstün bir topluluk veya bir “bütün”den çok, inananların bir “toplamı” anlamında somut içerikli kavramların anlaşılması doğru olsa gerektir. Nitekim, Kur’an insanların bireysel sorumlulukları üstünde son derece ısrarlıdır; o kadar ki, insanlarla Tanrı arasında hiç bir aracı kabul etmez, insanlar doğrudan doğruya Tanrı’ya karşı sorumludurlar. Arslan’ın da işaret ettiği gibi (1996), Tanrı’ya karşı hesap verme sorumluluğu altında olan, iyi ve kötü “ameller”i nedeniyle muaheze edilecek olan ancak Müslüman kişilerdir(6).

Öte yandan, bütün dinler gibi, İslam’ın da cemaatçi bir yanının bulunduğu açıktır. Nitekim, sosyal dayanışma üstündeki ısrar ve bir bütün olarak İslami toplumun iyiliğini gözetme gereği ile ilgili buyruklar bunun işaretleridir. Hatta, Fazlur Rahman’a göre (1993: IX-X); Kur’an’ın özellikle ilk inen surelerinde toplumsal yön o kadar kuvvetli işlenmiştir ki, kolaylıkla, İslam’ın sırf sosyal bir hareket olarak doğmuş olduğu hatasına düşülebilir (Oysa, İslam’da topluma ve toplumsal varlığa önem verildiği doğru olmakla birlikte, bu onun kişiden çok toplumu gözettiği veya amaçladığı anlamına gelmez). Öte yandan, bir “gelenek” olarak İslam’ın kişilere bireysel tercihlerini bazı noktalarda kısıtlayan ortak bir kimlik sunduğu da doğrudur.

Bununla beraber, ortak kimliğin yine de mü’minlerin bireysel tercihlerinden türeyen, varlığını bu tercihlere borçlu olan bir olgu olduğu söylenebilir. Bu durumda, cemaatçi formların İslam tarafından “birey insanın kendi iradesine ve inisiyatifine terke (dilen) bir varlık alanı” (Arslan 1996) olarak görülmesi mümkündür. Bu nedenle, İslam’ın esas itibarıyla kolektivist bir sosyal öğretiyi öngördüğü söylenemez (Ayubi [1993: 55, 57]. İslam’ın “siyasi” bir din olmamasının, onun bireyci olduğu anlamına gelmediğine işaret ederek, onun esas itibarıyla “kamu etiği” ve “kolektif moral”le ilgili, yani “kamu ahlakının kolektif olarak uygulanması temeli üzerine kurulu” olduğunu belirtmektedir).

Kanaatimce, İslam’ın kolektivist bir biçimde okunmasında çağdaş kolektivist ideolojilerden etkilenmiş olan İslamcı aydınların etkisi büyüktür. Ayrıca, bireyciliğin her türlü sosyal formasyonu ve aidiyeti reddetmek anlamına geldiğinin sanıldığı bir kültürel ortamda, insanî varoluşun toplumsal boyutunu vurgulayan her öğretiyi bireycilik-karşıtı bir kavramla tanımlama alışkanlığının teessüs etmiş olması, İslam’ın cemaatçi yanının da kolektivist bir toplumsal öğreti şeklinde algılanmasını kolaylaştırmaktadır.

İslam’ın bireyi sorumlu temel özne olarak kabul etmesi açısından bakıldığında, onun bir tür “insan hakları” anlayışıyla bağdaşabileceği de söylenebilir. İnsanın Tanrı ile ilişkisi nasıl kavranırsa kavransın, İslam’da tür olarak insanın yaratıklar içinde en onurlu varlık sayılması ve bireysel sorumluluğun esas alınması, birey olarak insandan hareketle geliştirilen insan hakları öğretisi ile bağlantı kurulabilmesini

kolaylaştıran bir nokta olarak görülmelidir. Ahmet Arslan'ın İslam-demokrasi ilişkisiyle ilgili olarak belirttiğine benzer şekilde (Arslan 1995: 43-44), insan hakları alanında da modern-seküler insan hakları teorisininkine benzer sonuçlara ulaşacak bir dini açıklama veya argümantasyon pekala geliştirilebilir.

Böyle bir İslami insan hakları teorisinin söz gelişi bir tür "ilahi doğal hukuk" anlayışından hareketle geliştirilmesi mümkündür. Ayrıca, bununla birlikte veya bundan bağımsız olarak, muhtemel bir İslami insan hakları teorisi "makasidü's-Şeria"ya (7) dayandırılabilir. Bununla beraber, ilke açısından bu bağdaşabilirlik, muhtemel bir İslami "insan hakları" listesi ile evrensel insan hakları arasında tam bir uyum olacağı anlamına da gelmez. Bugün insan hakkı olarak evrensel düzeyde kabul edilen bazı iddia ve taleplerin böyle bir listede yer almayacağı söylenebilir. Nitekim, İslam'ın, bizatihi dinin ve/veya dini topluluğun meşruluğunun sorgulanmasına imkan verecek özgürlük haklarını kabul edebileceği oldukça şüphelidir.

Piyasa Ekonomisi ve İslam

Önemli bir nokta da, İslam'ın, liberalizmin kurucu unsurlarından biri olan piyasa ekonomisiyle bağdaşır görünmesidir. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, piyasa ekonomisinin liberalizmin zorunlu unsurlarından olması, onun başka kültürlerle uyuşmayacağı anlamına gelmemektedir. Aksine, piyasa sistemi çeşitli sosyal formlar ve ahlak anlayışlarıyla bağdaşabilir niteliktedir. Esasen, piyasa sistemi liberalizmden önce de vardı. Günümüzün önde gelen liberal düşünürlerinden Norman Barry'nin de işaret ettiği gibi (1996), piyasa ekonomisinin her yerdeki temel -yani, vazgeçilmez- gereği özgürlüktür. İslam'ın özgürlük-karşıtı bir biçimde yorumlanması da her halde bir zorunluluk değildir. Keza, piyasa sözleşmenin kutsallığının ve adil olarak kazanılan mülkiyetin esas itibarıyla ihlal edilmezliğinin genel bir ilke olarak tanınmasını gerektirir; ama her bir hukuk sisteminin bu amaçların korunması için öngöreceği yöntemler elbette, kültürel ve dini normları yansıtacak şekilde farklılık gösterecektir.

Nitekim, Kur'an birçok ayetinde mülkiyet ve miras hakları ile sözleşme kurallarını kabul etmiştir. Ayrıca, Kur'an ve Sünnet'te ekonominin devlet tarafından yönetilmesi ve üretim araçlarının devlet mülkiyetine geçirilmesi gerektiğine ilişkin herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır. Öte yandan, İslami literatürde barış dönemlerinin normal geçim yolu olarak ticaretin saygın bir yeri bulunduğu da kayda değer bir noktadır. Keza, tarihsel olarak bakıldığında, İslam peygamberinin kendisinin de ticaret yapmış olduğu ve İslam'ın tarihsel pratiğinde iktisadi mübadele mekanizmasına hasım bir yaklaşımın sözkonusu olmadığı görülmektedir.

Mamafih, İslam'ın bazı hükümleri ilk bakışta piyasanın bireyciliğiyle bağdaşmaz görünebilir. Kur'an ve Sünnet'in sosyal dayanışma ve yardımlaşma üzerindeki ısrarı böyle bir izlenimin doğmasında etkili olabilir. Hatta bu nedenle, İslami öğretilen bir tür sosyalizm çıkarma girişimleri bir ara epey popüler hale gelmişti. Bununla beraber, İslam'ın sosyal dayanışmayla ilgili buyruklarının çoğu ahlaki birer ödev, birer "hayr" niteliğindedir ve İslam'da -bir istisna dışında- genel ve zorunlu bir yeniden dağıtımcılık yoktur. Bu istisna, bilindiği gibi, "zekat"tır. Prof. Fazlur Rahman'ın (1993: 20, 50) bir tür "sosyal adalet" ve "refah" tedbiri olarak nitelediği ve İslami bir toplumsal-ahlaki düzenin son derece hayati bir unsuru olarak gördüğü zekat da (8) sermaye birikimini engelleyecek nitelikte, servet karşıtı bir yeniden-dağıtım kurumu olmayıp, piyasayla bağdaşabilen makul bir vergidir. Zekatın amacı zenginliğin müsadere edilmesi değil, "temizlenmesi"dir; yani "ekonomik" değil, "ahlaki"dir. Esasen Peygamberin sünnetinde de piyasanın korunması yönündeki tavsiye ve pratikler dikkati çekmektedir(Ahmad 1996: 25-29).

Öte yandan, belirttiğimiz gibi İslam hem mülkiyet hem de miras haklarını kabul eder. Kur'an'ın mülk edinmeye getirdiği sınırlar "ekonomik" değildir; bunlar daha ziyade mülkiyetin kendi başına bir değer (ahlakî anlamda) olmadığını, fakat "amacı"na uygun kullanılması istenen bir Tanrısal bağış olduğunu insanlara hatırlatan ilahi tavsiyelerdir. Kişinin mülk veya servetinde "başkalarının da hakkı bulunduğu" yolundaki kutsal ifadelerle asıl kastedilenin zekât olduğu, bunun dışında-ki konularda sözkonusu ifadenin ahlaki bir buyruk olarak yorumlanması gerektiği söylenebilir.

Miras haklarıyla ilgili olarak belki en problematik konu kadınların mirastaki paylarının erkeklerin yarısı nispetinde öngörülmüş olmasıdır. Bunun liberal bir bakışla onaylanması mümkün değilse de, burada daha önemli olan nokta, İslam'ın "miras hakları"ni kategorik olarak reddetmiş olmamasıdır. Kaldı ki, bugün bazı yazarlar bir tür "teleolojik" yorum yoluyla, Kur'an'ın mirasla ilgili ayetlerinden, kadının günümüzde aile ve toplum içindeki yerini göz önünde tutan sonuçlar çıkarılabileceğini düşünme eğiliminde görünüyorlar.

Buna karşılık, İslam'ın mutlak anlamda bir "mübadele serbestisi"ni kabul ettiği de söylenemez, bunun birtakım ahlaki sınırları olduğu düşünülmektedir. Bu, haklı bir kaygıdır. Nitekim liberal piyasa ekonomisi anlayışı da hiçbir ahlaki sınır tanımaksızın her şeyin serbestçe mübadele edilmesi anlamına gelmemektedir. Ayrıca, bütün aktüel piyasa ekonomilerinde bedel karşılığında mübadele edilmesi ahlaken onaylanmayan değerlerin var olduğu fiilen de kabul edilmektedir.

Öte yandan, İslam'ın "adil kazanç" üzerindeki vurgusu da, yanlış olarak sanıldığı aksine, liberal piyasa sistemiyle bağdaşmayan bir husus değildir. Çünkü, bir piyasa ekonomisi mübadele sürecinin herkes için geçerli genel ve adil kurallar çerçevesinde işlemlerini öngörür. Bu, liberal öğretinin ahlaki temellerinin zorunlu bir türevi olduğu gibi, pratik açıdan da, böyle -en azından- asgari ahlak kodu ile çevrelenmemiş bir mübadele mekanizması piyasa ekonomisinin kendisini de tahrip edicidir. Bu nedenle, liberal düşünürler piyasada mübadelelerin adilliğini garanti edecek, hile, ikrah ve sahtekârlık gibi sapmaları "medeni" yoldan müeyyidelendirecek, gerektiğinde "cezalandırarak" bir kurallar sisteminin varlığını şart koşarlar.

Bu hususta İslam'la liberalizm arasında ortaya çıkabilecek belki en ciddi gerilim faizin meşruluğu sorunuyla ilgilidir. Piyasa ekonomisinin, üretim faktörlerinden birinin karşılığı olan faizi esas itibariyle meşru bir kazanç olarak gördüğü malumdur. Ancak ekonominin faiz üzerinde odaklaşmasının (veya bir "faiz ekonomisi"nin) piyasa sisteminin zorunlu bir unsuru olmadığı da bellidir. Başka bir anlatımla, "rant-kollama" etkinliği yoluyla kazanılan para anlamında faiz piyasanın özü değildir. Öte yandan İslam'ın karşı çıktığı olgunun, üretim ve mübadele sürecinin olağan araçlarından biri olan "faiz"den ziyade, ahlaki bir kötülük ve toplumsal bir yıkıcılık olan "faizcilik" olduğu söylenebilir. Kur'an'ın, esas itibariyle, "ekonomik" faize değil, fakat ahlaki bir kötülük olarak "riba"ya karşı olduğu, "faiz"i kınayan ayetlerin hemen hemen hepsinin -ticaretle değil- hayırseverlikle ilgili bağlamlarda yer alması anlaşılabılır.

Ayrıca, İslam hukukçuları, bugün "faiz" olarak nitelediğimiz bazı işlemleri (peşin para karşılığında indirim ve kredi karşılığında fazla ödeme gibi) meşru saymışlardır. Hukukçuların caiz görmedikleri, sadece tamamen parasal ödünç vermedeki faizdir (Ahmad 1996: 25). Fazlur Rahman bu konuda şöyle yazmaktadır (1993: 369): "Kur'an'ın yasakladığı riba düzeni ile modern bankacılık ve faizi aynı saymak iki şeyi açıkça karıştırmaktır, çünkü faiz, modern gelişimci ekonomi' kavramı çerçevesinde... tamamen farklı fonksiyonu olan özel bir düzenlemedir."

İslam'da "Hukuk Devleti"

Liberalizmin önde gelen siyasi ilkelerin-den biri olan “hukuk devleti” açısından meseleye baktığımızda, bu konuda da İslam’ı peşinen dışlamanın kolay olmadığını görüyoruz. Nitekim, bir kısım Müslüman düşünürlere göre, İslam’da bir “hukuk devleti” anlayışı vardır. İslam keyfi yönetime karşıdır ve yönetimin adilliğine asli bir değer tanır. Daha belirgin bir biçimde ifade etmek gerekirse, İslamî sistem somut durumlara göre değişen yöneticilerin keyfi emirlerine göre değil, genel olarak uygulanan kanunlar dâhilinde bir yönetimi öngörür. Şeriat böyle bir genel hukuk kodudur. Müslüman yöneticiler Kur’an’da ifadesini bulan temel ahlak ilkeleri ve onlara dayanan hukuki yorumlar çerçevesinde hareket etmek zorundadırlar. Kur’anî ilkelerle sosyal şartlar arasında ortaya çıkan görünüşteki çatışmaları çözmekle görevli olanlar da politikacılar olmayıp, bağımsız din bilginleridir.

Yani, İslam’da hukukun vaz’ı sözkonusu değildir, hukuk -Hayekçi anlamda- bir keşif sürecinin ürünüdür. Bu çerçevede, “yasama”yı bir devlet işlevi olmaktan çıkarıp, bağımsız bir bilimsel etkinlik olarak (“içtihat” kurumu yoluyla) din bilginlerine bırakmış olması nedeniyle, İslam’da modern anlayıştan daha üstün bir “kuvvetler ayrılığı” ve dolayısıyla “hukuk devleti” doktrininin var olduğu ileri sürülmüştür (Ahmad 1996: 23-24).

Aynı görüşte olan başka bir çağdaş İslam düşünürü de (Rayyis 1990: 480, 423-24) İslam’da “yasama”nın siyasi otoriteden bağımsız bir kurum olarak ümmete verilmiş olduğuna ve yöneticinin (“imam”ın) de bu kutsal yasamayla bağlı olduğuna işaret ederek, bu durumu İslam’da “kuvvetler ayrılığı”nın varlığının bir kanıtı olarak göstermektedir. Düşünür, “hukuk devleti” ile ilgili olarak, ayrıca “yasalar önünde eşitlik”in İslami adaletin özünü oluşturan unsurlardan biri olduğu kanaatinde dir.

Mamafih, İslam’da doktriner olarak “yasama”nın siyasi otoriteden bağımsız ve ulemaya ait bir etkinlik olduğu (ve olması gerektiği) görüşüne Fazlur Rahman karşı çıkmaktadır. Ona göre (1993: 363-64), İslam’ın hukuki yorumunun seçilmiş bir meclise bırakılmayacağı görüşü yanlış ve tehlikelidir. Çünkü, ulemanın görevi teşrii değil, irşadîdir; yani topluma İslam’ı öğretmek suretiyle dini önderlik yapmaktır. Müslüman toplumlar pekâlâ seçilmiş yasama meclisleri oluşturabilirler ve oluşturmaları gerekir. Bu meclisler elbette ulemanın uzmanlığından yararlanmak için çeşitli kurumsal düzenlemeler yapabilirler. Böyle bir meclisin çıkardığı yasalar her zaman doğru olmayabilir, fakat toplumun iradesini yansıttıkları sürece hem İslami hem de demokratik olacaklardır.

Esasen, Kur’an’da “genel yasama” niteliğindeki hükümler İslam öğretisinin son derece küçük bir bölümünü oluşturur. Keza İslam’ın kutsal kitabında hukukla ilgili olarak yer alan hükümler bile indikleri dönemin ve toplumsal ortamın özelliklerini yansıtır. Bu nedenle, Fazlur Rahman (1995: 22-23) bu gibi hükümleri “dolaylı hukuk malzemesi” olarak kabul etmenin daha uygun olacağını belirtmektedir.

Liberalizm, Laiklik, İslam

Genel olarak dinler gibi, İslamiyet’in de liberalizmle temelde bağdaşabilir olduğunu ileri sürmek, elbette, bu ikisi arasında tam bir uyumun var olduğunu söylemek değildir. Şüphesiz, özellikle bir devlet ideolojisi haline gelmesi durumunda İslami öğretinin liberal ilkelerle bağdaştırılması imkansız olan bazı yönleri de vardır. Dolayısıyla, liberalizm-İslam ilişkisi sorununa ilişkin gerçekçi ve dürüst bir yaklaşımın, İslam-liberalizm bağdaşabilirliği yanında İslam-liberalizm gerilimi ihtimalini de göz önünde bulundurması gerekir.

Söz konusu gerilim, özellikle İslam’ın devlet dini olarak resmileşmesi durumunda belirginleşir. Böyle bir durumda hem rejime muhalefetin meşru sayılması son derece zordur, hem de eleştirel ve

sorgulayıcı etkinliklerin özgürlük zemini olan sivil hakların güvencesi yoktur. Buna karşılık, İslamiyet'in sivil toplumun etkin bir aktörü olarak kalmasında ve hatta kamusal hayatı demokratik yoldan etkilemeye çalışmasında liberalizme herhangi bir aykırılık yoktur. Aykırılık şöyle dursun, liberalizmin ahlaki çoğulculuk ve yarışmayı meşru görmesi, hatta yararlı sayması açısından, bunun istenir bir durum olduğu açıktır. Şüphe yok ki, liberalizmin öngördüğü özgürlükçü toplum, bütün inanç sistemlerinin meşruluğunun tanındığı ve mensuplarının barışçı özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir toplumdur. Böyle bir toplumda, elbette dinlere ve dini motivasyonlu sivil ve siyasi etkiliklere de yer vardır.

İslam'ın resmileştirilmesine -yani bir devlet ideolojisine dönüştürülmesine- gelince. Bununla hukuki ve siyasi düzenin dinle temellendirilmesini (meşrulaştırılmasını) ve hem siyasal hem de kamusal alanda İslami öğretinin resmi belirleyici referans çerçevesini oluşturmasını kastediyoruz. Bir dinin devlet tarafından kayırılması anlamına geleceği için, İslam'ın özgürlükçü bir din olup olmadığından bağımsız olarak, böyle bir durumun liberalizmle bağdaşmayacağı açıktır. Çünkü bu, siyasi liberalizmin temel ilkelerinden olan "devletin tarafsızlığı"na ters düşer.

Devletin tarafsızlığı, onun tasarrufundaki cebir gücünün vatandaşlara belli bir inanç ve değerler sistemini dayatmak amacıyla kullanılmamasını emreder. Bunu, hukuk diliyle ve dinle bağlantılı olarak ifade etmek gerekirse, liberal devlet zorunlu olarak laik bir devlettir(9). Açıktır ki, bir din devleti, kaçınılmaz olarak, monist bir sosyo-politik model öngörür; diğer dinler ve değer sistemleri karşısında resmi dini avantajlı kılar ve en azından siyasal ve kamusal alanda diğerlerinin meşruluğunu tanımaz. Böyle bir durum, liberalizmin temel değerlerinden olan "çeşitlilik"le de (10), eşitlikle de bağdaşmaz.

Gerçekten de, belli bir dinin devlete egemen olduğu yerde aslanan "dindaşlık" olacağı için, kişilerin insan olarak eşitliğinden olduğu gibi, hukuki-siyasi eşitlikten de söz etmek son derece zordur.

Mamafih, liberalizmin zorunlu şartı olan laiklik, dine kamusal alanda hiç bir şekilde yer vermeyen bir anlayış değil, fakat devletin bütün değer sistemleri karşısında tarafsız kalmasında ısrar eden bir anlayıştır. Tarafsızlık gereği, başlıca, tartışmalı ahlaki ve dini sorunlara devletin karışmasının baskıcılığı beraberinde getirecek olmasından doğmaktadır. Bundan dolayı, liberalizmin aşırı bir laiklik biçimine bağlı olduğu kolayca söylenemez. Başka bir anlatımla, liberalizm, kamusal alanda dinlere sınırlı ölçüde ve saldırgan olmayan bir biçimde kolaylık sağlanmasına veya onlara seramonik bir değer atfedilmesine bile karşı çıkan katı bir laikçilikle de uyuşmaz.

Esasen, kendisi de bir doktrin olan laikliğin, değer sistemleri ona yabancı olan bir topluma dayatılmasını öngördüğü ölçüde, bu tür bir liberalizmin "totaliterizmin yumuşak bir biçimi" olduğu ve çoğulculuğa ters düştüğü söylenebilir. Bu çerçevede, örneğin eğitimin laikleştirilmesiyle ilgili olarak denebilir ki, kamu okullarını finanse eden vergi mükelleflerinin oralarda ne öğretileceği üzerinde bir etkiye sahip olmaları da gerekir.

Norman Barry'nin ifadesiyle (1996), "eğer bir liberal hukuka, eğitime ve devlete mutlaka laik bir yaklaşımda ısrarlı olması gerekiyorsa, bu yönde kamu desteği var olduğu zaman bile devletin bu meselelere (tartışmalı ahlaki sorunlara-M.E.) karıştırılmaması gerektiğine ilişkin kendi doktrinini bunu istemeyenlere dayatıyor değil midir?"

Mamafih, İslam dininin devletçe -belirttiğimiz anlamda- resmileştirilmesinin Kur'-an'ın öğretilerine uygun olmadığı ve dolayısıyla "İslam Devleti" ifadesinin yanlış olduğu yolunda geleneksel anlayıştan köklü biçimde farklılaşan bir görüş de vardır. Buna göre, din ile siyasetin ayrılması esasına dayanan bir

laiklik anlayışı İslam'ın da gereğidir. Nitekim, bir yazar (Akbulut 1995: 157) Müslümanın laik olamayacağını, ama Müslümanların kurduğu devletin pekala laik olabileceğini ileri sürmektedir. Yazar bu görüşünü şöyle temellendirmektedir: Dinin muhatabı doğrudan doğruya birey olarak insanlardır. Buna karşılık, laiklik siyasi alanın düzenlenmesine ilişkin bir ilkedir. Siyasi alanda ise din adına hareket edilemez; çünkü aksi halde din adına başkalarına müdahale etmek kaçınılmazlaşır. Oysa Kur'an'ın kendisi "dinde zorlama olmadığı"ni belirtmiştir.

İnsanları yönetme işi (yani, siyaset) ise gerektiğinde zor kullanmayı, fiziki güce başvurmayı gerektirir. Bu ise hiç kimsenin Allah adına hareket etme yetkisine sahip olmadığı yolundaki Kur'anî öğretiye ters düşer.

Bu görüş açısından bakıldığında, siyasi alanın dini alandan farklılığı egemenlik meselesinde de kendisini göstermektedir. Başka bir anlatımla, İslam'ın siyasi laiklikle bağdaşabilir olduğu görüşü, egemenlik sorununun geleneksel "İslamî" anlayıştan farklı bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir. Yine aynı yazara göre, "hakimiyet'in ve "hüküm verme" yetkisinin ancak Allah'a ait olduğu yolundaki geleneksel görüş, Haricilerin ilgili Kur'an ayetlerini yanlış yorumlamalarından kaynaklanan hatalı bir anlayıştır.

Bu anlayış iki bakımdan hatalıdır. Birinci yanlış, ontik (varlık alemiyle ilgili) egemenlik ile siyasi egemenliğin birbirine karıştırılmasından doğmaktadır. Ontik hakimiyetin Allah'a ait olduğunda şüphe bulunmamakla beraber, siyasi alanda egemenlik Tanrı tarafından insanlara verilmiştir. Siyasi hakimiyetin Allah'a ait olduğu görüşünün dayandırıldığı ayetler ise aslında toplumun yönetimiyle (siyasetle) ilgili olmayıp, mutlak güç sahibinin Allah olduğunu belirtmektedirler. Öte yandan bazı ayetlerde Allah toplumun yönetimiyle ilgili işlerin toplumsal irade tarafından düzenlenmesini buyurmaktadır. Ayrıca, Allah'ın insanlara "hükmetme", egemen olma yetkisi verdiğine dair de ayetler vardır. Allah'ın bu konuda insanlara koyduğu başlıca kayıt ise "adalet" ve "hakkaniyet" ilkelerini gözetmektir. İkinci yanlış, insanın Tanrı'nın halifesi veya vekili gibi görülmesiyle ilgilidir. Bu da Kur'anî öğretiye açıkça aykırı bir görüştür. Gerçekte hiç bir insanın Allah'ın yerine iş yapmaya hakkı ve yetkisi yoktur (Akbulut 1995: 149-154).

DİPNOTLAR:

(1) Liberalizm hakkında derli-toplu bilgi edinmek için bkz. Atilla Yayla, Liberalizm, Ankara: Turhan, 1992; Mustafa Erdoğan, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara: Siyasal, 1993, ss. 15-90; John Gray, Liberalism, Milton Keynes: Open University Press, 1986; Norman Barry, Classical Liberalism in the Age of Post-Communism, London: Institute of Economic Affairs, 1996.

(2) Bu konuda bkz. Şener 1971; Kara-man 1975.

(3) Mecelle hakkında özlü bir tetkik için bkz. Gür 1975.

(4) Seyyid Bey'in Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyyesi başlıklı bu risalesi İsmail Kara'nın Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi başlıklı derlemesinin 1. cildinin (İstanbul: Risale, 1986) 179-220. sayfaları arasında "Hilafetin Şer'i Mahiyeti" başlığıyla yayımlanmıştır.

(5) "Ümmet" teriminin İslami literatür-deki gelişimi için ayrıca aynı eserin s. 29 vd.-na bakınız.

(6) Aynı yönde bkz. Hanefi 1992:158-59.

(7) “Şeriat’ın Amaçları”. Bunlar beş ta-nedir: dinin, hayatın, aklın, neslin ve malın korunması: bkz. Ebu Zehra 1979: 314-15.

(8) Fazlur Rahman İslam’ın yeryüzünde “sosyo-ekonomik adalet”e veya “sosyal adalet”e dayalı ahlaki bir sosyo-politik düzer. kurmayı nihai amaç olarak öngörmüş olduğunu çeşitli eserlerinde ısrarla belirtmektedir. Örn. bkz. Rahman 1996: 78, 83.

(9) Laiklik konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan 1995: Üçüncü Bölüm.

(10) Bu konuda bkz. Yürüşen 1996: 13-16.

KAYNAKLAR:

Ahmad, I. A., “İslam, Hukuk Devleti ve Piyasa Ekonomisi”, Çev. M. Erdoğan, Liberal Düşünce, n. 3, ss. 25-29. Akbulut, Ahmet, “Kur’an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi”, İslami Araştırmalar, C. 8, S. 3-4, 1995, ss. 149-59. Arslan, Ahmet, “Türkiye’de Birey, Top-luluk ve Liberalizm”, Türkiye İkinci Uluslararası Liberalizm Sempozyumu’na sunulan tebliğ. Arslan, Ahmet, İslam Demokras. Türkiye, Ankara: LDT, 1995. Arslan, Ahmet, İbn Haldun’un İlim ve Fikir Dünyası, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987. Ayubi, Nazih, Arap Dünyasında Din ve Siyaset, Çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları, 1993. Barry, Norman, “Market, Morality, Religion and State”, Türkiye İkinci Uluslararası Liberal Düşünce Sempozyumu’na sunulan. tebliğ. Binder, Leonard, Liberal İslam, Çev.: Yusuf Kaplan, Kayseri: Rey, 1996. Ebu Zehra, Muhammed, İslam Hukuku Metodolojisi: Fıkıh Usulü, Çev.: Abdülkadir Şener, Ankara: Fon Matbaası, 1979. Erdoğan, Mustafa, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, Ankara: LDT, 1995. Erdoğan, Mustafa, “Farabi’nin Siyaset Felsefesi Üstüne”, Türkiye Günlüğü, n. 11, Yaz 1990, ss. 72-80. Gür, A. Refik, Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle, İstanbul: Sebil, 1975. Hanefi, Hasan, “Dini Değişme ve Kül-türel Tahakküm”, Çev.: İlhami Güler, İslami Araştırmalar, C. 6, S. 9 (1992), ss. 157-164. Heywood, Andrew, Political Ideology-es, London: Macmillan, 1992. Karaman, Hayreddin, İslam Hukukunda İctihad, Ankara: DİB, 1975. Karaman, Hayreddin (yy. haz.), Dört Risale, Dergah: İstanbul 1982. Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul: İrfan, 1974. Rahman, Fazlur, İslam, Çev.: M. Dağ-M. Aydın, İstanbul: Selçuk, 1993. Rahman, Fazlur, İslam ve Çağdaslık, Çev.: A. Açıkgenç-M.H. Kirbaşoğlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996. Rahman, Fazlur, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, Çev.: Salih Akdemir, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1995. Rayyis, M. Ziyaüddin, İslamda Siyasi Düşünce Tarihi, Çev.: Ahmed Sarıkaya, İstanbul: Nehir, 1990. Şener, Abdülkadir, Kıyas, İstihsan, İstislah, Ankara: DİB, 1971. Vergin, Nur, “İslam’da Çağdaslık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü”, Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları, Ankara: Yeni Forum yayını, 1992. Yürüşen, Melih, “Refah Partisi’nin Yükselişine Çeşitlilik Perspektifinden Bak-mak”, Liberal Düşünce, Sayı 3, Yaz 1996, ss. 13-21.

Liberalizm ve Din

Mustafa Erdoğan

Star, 01.07.2008

Liberalizmin dinle, daha özel olarak da İslam’la ilişkisi hakkında Türkiye’de epeyce bir kafa karışıklığı var. Çoğu kimse liberalizmin zorunlu olarak din karşıtı 'kapsayıcı bir görüş' veya felsefi doktrin olduğunu düşünür. Öyle görünüyor ki, bu sadece 'lâikçiler'in değil, siyasî İslamcılarının da görüşüdür.

Buna karşılık, liberalizmin din karşıtı olmadığını göstermek isteyen kimi liberal eğilimli muhafazakârlar ise, bu doktrini neredeyse dinle temellendirmeye çalışıyorlar. Bu 'temellendirme' çabasında zaman zaman başvurulan 'kanıt'lardan biri de liberalizmin kurucusu sayılan John Locek'un ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi müellifi Thomas Jefferson'ın dindar Hristiyanlar oldukları iddiasıdır.

Ben bu her iki anlayışın da yanlış olduğunu belirtme ihtiyacı duyuyorum. Önce ilkinden başlarsak: Her şeyden önce, liberaller arasında elbette Tanrı-tanımayanlar ve dinlerden hazzetmeyenler vardır; ama liberallerin bu gibi konulardaki kişisel inançlarının bir siyasî doktrin olarak liberalizmin ne olduğuyla bir ilişkisi yoktur. Bir siyasî doktrin olarak liberalizmin 'din karşıtlığı'yla tanımlanamayacağı çok açıktır.

Gerçi, liberalizmi kamu hayatıyla ilgili ilkeler vaz eden sırf bir siyasî doktrin olmanın ötesinde, 'kapsayıcı bir felsefe' olarak gören düşünürler (Joseph Raz gibi) vardır. Bu tarz 'kapsayıcı liberalizm' cumhuriyetçiliğe ve 'sivik hümanizm'e bir hayli yaklaşıyor. Ancak kapsayıcı liberaller bile dini inançlara saygılı olduktan başka, dinî kurumları sivil toplumun olağan ve meşru bir unsuru olarak görürler.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, kapsayıcı liberalizm taraftarlığı ilgili literatürde baskın olan görüş değildir. Çoğu liberal kimi cumhuriyetçi ve demokrat unsurlarla desteklenmiş bir liberalizmi benimser (S. Macedo, W. Kymlicka ve G. Gaus gibi). Klasik veya liberteryen liberaller (N. Barry, C. Kukathas, D. Schmidtz, J. Tomasi vb.) ise hemen hemen tamamı itibarıyla 'siyasî liberalizm' taraftarıdır. Başlangıçta kapsayıcı bir liberalizmden yana olan John Rawls da son döneminde siyasî liberalizme kaymıştır.

Öte yandan, liberalizmin dinlerle -bu arada İslam'la- bağdaştığını göstermek için onun dini fikirlerle meşrulaştırmaya çalışmak da doğru bir yaklaşım değildir. Şahsen ben İslamın liberal bir yorumunun mümkün olduğunu düşünenlerdenim, ama bu beni liberalizmi İslami fikirlerle temellendirmeye veya İslamla liberalizmi özdeşleştirmeye götürmüyor. Bu her ikisi açısından da yanlış olduğu gibi, buna gerek de yoktur.

Öte yandan, bazı liberal düşünürler dindar olsalar bile, bu, liberalizmin kendisinin dinî bir doktrin olmadığı gerçeğini değiştirmez. Bu arada, literatürdeki hakim kanaat, Locke ve Jefferson'ın dindar Hristiyanlar olmayıp, birer deist olduklarıdır. Kaldı ki, yine hakim görüşe göre, Locke 'Hoşgörü Üstüne Mektup'ta değilse de 'Sivil Hükümet Üstüne İkinci Deneme'sinde kapsayıcı bir liberalizm taraftarıdır.

Sonuç olarak, esas olarak siyasi bir doktrin olan liberalizm elbette dinlerin alternatifi değildir. Liberalizm ne din karşıtı bir projedir ne de dini bir tasavvurdur. Aksine, liberal bir rejimin temel iddiası, farklı dinlerin ve diğer kapsayıcı görüşlerin barış içinde bir arada yaşamasını mümkün kılacak çerçeveyi sunmaktır.

Liberalizm elbette dindarlıkla bağdaşır, ama dinleri ne destekler ne de onlara karşı çıkar. O sadece, dinlerin ve dindarların (da) hukukunu tanıyıp ve onlara saygı gösterir.

Liberalizm Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi

Genel Olarak

İnsanlar aynı dili konuşsalar bile terimlere verdikleri anlamlar aynı olmayabilir. Marksizm'in revaçta olduğu yıllarda, "İslâm ve Mark*sizm" kitabının yazarı M. Rodinson, kendisinin de "marksist" olduğunu, ne var ki "marksizm" in tek olmayıp yüz türlü marksizm anlayışının var olabileceğini ileri

sürüyordu. Bizde Batı'dan ge*len terimlere anlam yükleme bakımından he*nüz uzlaşma sağlanamamıştır. Bazdan "libera*lizm"! bir "kurtuluş yolu" olarak görürken, bazı*ları için de bu terim - "liboşizm "e çevrilerek- bir nev'i sövgü malzemesi haline getirilmiştir. Bu durumda, liberalizm hakkında ne düşünüyorsu*nuz? diye soranlara cevap vermeden önce "siz önce liberalizmden ne anladığınızı söyleyin ki, ben de bu liberalizm anlayışı hakkında görüşü*mü belirteyim" demek zorunludur.

Bu terimi kullananların ne demek iste*diklerini belirtmeye çalışalım ve sonra bir hü*küm verelim.

"Liberalizm" Terimi Ardındaki Kavramı Tanımlama Denemesi Akılcı bir Tabii Hukuk düşüncesine sa*hip olanlar, insanın seçim özgürlüğüne sahip olduğunu, hakkında yasaklayıcı bir kural bu*lunmayan bir eylem biçimini gerçekleştirme*de, insanın (birey) ilke olarak özgür olduğunu kabul ederler (Asl-ı Ibaha). Ancak; insanın bu temel özgürlüğünü ilke olarak kabul ettikten sonra, başkasına zarar veren eylemleri "Dev*lerin yasaklayacağını ve yaptırıma bağlayaca*ğını da belirtirler, islâm'ın temel ilkeleri esasen evrensel ilâhî Tabii Hukuk ilkeleridir ve "asi olan ibahadır" ilkesinden sonra "islâm'da za*rar yoktur" ve "zarar izale edilir" ilkeleri de gelir.

Akılcı yöntemi tutarlı olarak izlersek, Liberalizm'in ancak bu anlamda ilâhî- Tabii Hu-kuk'un onayını alabileceğini görürüz. Şu halde İlâhî Tabii Hukuk'un "asl-ı ibaha"sı yerine "asi olan bir eylemin yasak oluşudur" görüşüne tepki gösteren liberalizm; bu tepkisinde haklı sayılır. Bu anlamda, doğru bir liberalizm anla*yışı için de esasen ilâhî- Tabii Hukuk'tan ayrıl*maya gerek yoktur. Ne var ki "asl-ı ibaha " sa*vunmanlığı yönünde, temel insan hürriyetini sağlamak için tepki gösterme nasıl doğru bir tutum olursa, "İslam'da zarar yoktur" ilkesine tepki gösteren bir liberalizm anlayışı da tama*men yanlış olur.

İslam'ın temel yöntem ilkesi; tamamen akılcı yöntemin temel ilkesi demektir: Akıl ile vahiy arasında çelişki veya karşıtlık olamaz. Her ikisi de Allah'ın bağışdır. Şu halde mesela altın para sistemi içinde mutlak olarak, kağıt para sistemi çerçevesinde de enflasyon haddi*ni aştığı oranda: faiz yasağını aklın tasdik et*mesi gerekir. (liberalizm ve marksizm)

Oysa bizdeki "liberalist" veya kendi de*yimleri ile "Liberal" düşünce akımı ile ilk kar*şıtlık da bu noktadan başlar. Hatta "iktisat" ala*nını dışında oldukça muhafazakâr görünen bazı müslümanlar bile faiz (riba) yasağı karşısında "Liberalizm"e katılırlar.

Özetlersek: Liberalizm; akılcı yöntemi ile birlikte Tabii Hukuk düşüncesinden ayrıl*madığı, onu tutarlı olarak tasdik ettiği sürece, Tabii Hukuk'un sadece "asl-ı Ibaha"sını vur*gulayan ve önce çıkaran bir terim konumuna gelir. Bu ilkeyi kabul ettikten sonra "Lâ zarar..." ilkesini kabul etmezse ve ideal toplum düzeni*nin faiz oranının sifıra indiği bir toplum düze*ni olduğu görüşünü bilimsel olmayan bir kur*gu, bir düş olarak nitelerse, Tabii Hukuk ana caddesinden sapmış ve 'L'beralizm" adını ver*diği bir dünya. görüşünün yedeğine girmiş olur. Bu dünya \f"-üşünün küçük adı "Libera*lizm " olabilir, soyadı ise "Kapitalist emperya*lizm "dır. Bu soyadını benimseyenler; "Kapita*list emperyalizm"in karşısına çıkarılan "materyalist-sosyalist" dünya görüşünün "Komünist son çağ" kavramına da, Tabii Hukuk'un "faiz oranını sifıra indiği ideal son çağ" kavramına da karşı çıktıkları gibi karşı çıkarlar ve bunun da bir "hayal-i ham" olduğunu söylerler. Bu sözlerinde haklı çıkmışlar, 1917'de Ekim Dev*rimi ile sefere çıkan diyalektik- materyalist (ta*rihî materyalist) sosyalizm gemisi; yüzyılın so*na ermesine on yıl kala karaya oturmuştur. Bu da ortak soyadları "kapitalist emperyalizm" olan "liberalist" görüşlerin itibarının artmasına sebep olmuştur.

Oysa bu "haklı çıkma"nın sebebi; bu an*lamda liberalist görüşlerin Tabii Hukuk'tan ay*rıldıkları noktada değildir. Tabii Hukuk taraftarları da bu geminin er geç karaya oturacağı*nı, çünkü materyalist bir temele dayatılmaya çalışılan bir iktisadî yapının insanları özgeci ve idealist kılmada başarılı olamayacağını, aynı insanların bencil kazanç hırsları da okşanmadığı için, sonuçta iktisadî plânların iflas edeceğini biliyorlardı. Kapitalist emperyalizmin daha uzun ömürlü olacağı da apaçık ve bilinen bir şeydir: Bu dünya görüşü; dindarlar karşısına almaktansa, makyavelist yöntemlerle yedeğine almayı

yeğler. İlâhî-Tabîî Hukuk'un temsilcisi olan evrensel doğru Din, "insanlar, insan bak*lan açısından mutlak olarak eşittirler" ilkesin*den ödün vermez iken, "liberalizm", bu ilkeyi sadece bir "sandık bası ilkesi" olarak, "herkesin tek ve eşit oyu vardır" anlamında yorumlar.

Liberalizm; faiz yasağından yan çizdik*ten sonra, ikinci sapmasını da "Sosyal Devlet" ilkesinden yan çizmekle gösterir. Evrensel din "ul-ül-emr; çaresiz ve kimsesiz olanların yardımcısıdır, onların hayat seviyesini yükseltebil*diği ölçüde kendi hayat seviyesini de yükselte*bilir" der. Emîr-ul-Mü'minîn Ali; bu ilkeyi bü*tün açıklığı ile ve tekrar tekrar belirtir. O'nun arkadaşlarından Ebu Zer de bu uğurda canını feda edenlerdendir. Batılılar "liberalizm'in kö*kenlerini Eski Yunan'da, o dönemlerin 'materyalisi" sayılan düşünürlerinde ararlar, islâm Dünyası'nda "Liberalizm'in kökleri ise, "erken makyavelist" ve "münafık", İran fethi sonrası savaş zenginlerinde aranmalıdır. Bu "Libera*lizm", İslâm'ın Maun Düzeni'ne karşı bir "libe*ralizm" idi.

"Sosyal adalet"i sağlayacak kurallara karşı bir tepkinin ifadesi idi. iktisat alanında "güçlü "yü köstekleyecek ve "zayıfı koruya*cak kurallara karşı çıkan "liberalizm'in halk katında itibarı olmayacağı düşünülebilir. Ne var ki, iki sebeple, çoğunluğun oyu "libera*lizm" yönünde olabilir: Önce, halk kütleleri Tabîî Hukuk ilkeleri ve bilinci açısından ya*bancılaştırılmış durumda oldukları için, Ebu Zer ve Ali yerine, Kâ'b-ul Ahbar ve Muavi-ye"ye oy vermeyi tercih edebilirler. Demagoji ve popülizm araçları ile, bireylere, içinde bu*lundukları kötü şartlardan ancak "serbest piya*sa ekonomisinin ve düzenin, sağlayabileceği bireysel imkanlar sayesinde kurtulabilecekleri, hatta mümkün olduğu kadar yaygın bir kurtu*luşun bile, aynı düzenin sağlayabileceği Titan Şirketi usûlü mutluluk zincirleri ile, piyango, kumar, şans oyunları ile elde edilebileceği" tel*kin edilir.

Bu telkin, sosyal adalet sloganları ile kurtuluş beklerken hayal kırıklığına uğramış halk kütleleri üzerinde daha başarılı olur. Hu*kuk Devleti ilkelerine aykırı davranan bir yö*netici kadronun yanlış uygulamalarından bu*nalan, "devletçi" görünen bir tek parti bürokra*sisinin baskısından bezlenmiş halk, siyasi alanda daha özgürlükçü görünen bir "serbest fırka"ya., ardından da "demir- kırık'a ümit bağlayabilir. Bu kez de iktisadî anlamda liberalizmin acısını çekmeye başlar, iktisadî durumu iyi olmayan bir ülkede iktidara gelen "liberal" partiler yö*netiminde, o ülke uluslararası kapitalizmin baskısından soyutlanamayınca, borç gırtlığı aşmış ise, "Küçük Amerika" olma hedefinin asıl "hayâl-i ham" olduğunu sezen halk, bu kez de "karacaoğlan" ümidine kapılabilir, Bu ümidi de boş çıkınca, hele bir de materyalist sosyalizmin gemisi karaya oturunca, "libera*lizm" yeniden revaç bulur, "Devlet babanız de*ğildir!" denir, ardından yine Kapitalist emper*yalizmin bağrımıza dayanmış hançerinin acısı hissedilince tekrar "baba" aranır, baba, işçi ve köylü oğullarına şefkat vaad eder, ardından Tabîî Hukuk'un "adalet" kavramı ile maskelen*miş "liberalizm", "âdil düzen" adı ile ortaya çı*kar.

Evrensel Tabîî Hukuk'un "sosyal adalet" boyutu da asla ihmal edilemeyecek olan "ada*let" bilincine eksiksiz olarak ulaşılmadıkça, kapitalist emperyalizmin kazıklı voyvodaları, insana ancak "Kazıklardan kazık beğen!" anla*mında bir "liberalizm" ı seçme imkânı tanırırlar.

Kazıklı Voyvoda'nın kâhyalığı görevini bilinçle üstlenmiş "Liberalist"lere sözümüz yoktur. Bunlar nasıl olsa bizim sözümüzle programlarını değiştirecek değildirlere. Safde*run liberallere bir çift sözümüz vardır, görüşü*müz sorulunca, bunu söylemek vacip olmuş*tur. Söyleyelim ve susalım.

Ülkemizin Yeni ve iyi Niyetli "Liberalist"leri

Ancak rasyonalist ve evrensel Tabîî Hu-kuk'a dayanan dünya görüşleri halka sunulma*ya layık görüşlerdir. Şu halde seçilecek ve bağ*lanılacak soyadı, Evrensel İlâhî-Tabîî Hu-kuk'tur, yoksa "Kapitalist emperyalizmin ser*best piyasa ekonomisi" değil! Türk liberalistleri, hiç değilse Locke\\ önder bilmelidirlere, Ha- yeki değil! Niçin mi? Çünkü ancak gerçek anlamda "rasyonalist" temele dayanan ilahî ve evrensel Tabîî Hukuk çerçevesi dışında, diğer bütün İdeolojiler, ya "akl"ı değil "Kapitalizmin şeytanetine" dayanırlar, yahut büsbütün temelsiz, çürük görüşlerdir, insanlık için yeni bir hayal kırıklığı hazırlamaktan başka hiçbir şeye yaramazlar.

Maun Düzeni; sosyal adaleti sağlama vaadi, bir "serap" değil, insanlığa gösterilmiş ilahi hilafet ödevidir. Böyle olunca da, "Klasik insan hakları" arasından kişinin temel hürriyetini haklı ve samimi olarak gören "liberalizmimizin", "asl-ı ibaha"olun "Lâ zarar..." ilkesi ne geldiklerinde "ben ustam Locke, anı a', buraya kadar severim!" diyerek Hayek'in peşine düşmeleri, "Sosyal Adalet Serabı" başlıklı Kitaplar çevirmeleri, ilâhî- Tabîi Hukuk'a bağlı olanları derinden yaralamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in Mâûn Suresi'nde "Mâûn'u önlemeye ça*lışanlar" hakkında açık ve kesin uyarı vardır. Hayek'in ve benzer düşünürlerin yazdıklarının bu uyarı kapsamına girdiği de açıktır. Hayek'in ve benzer düşünürlerin yazdıklarının bu uyarı kapsamına girdiği de açıktır. Hayek'in görüşle*rinin, Kapitalist emperyalizmin başını çeken ülkelerde, "milli gelir"e, "milli menfaatler"e de*ğil sadece ferdi düzeyde sosyal adalete, hakka*niyete zararı olabilir. Türkiye gibi ülkelerde ise, ayrıca bütün topluma, Türk ekonomisine zararı olur. Malezya başbakanı; acı deneyim*lerden sonra, bu yargının doğruluğunu gördü ve açıkladı. Biz de bir kez değil 1838 den beri kaç kez acı deneyimler geçirdik. Buna rağmen bir türlü uyanamıyoruz. Ülkemizin iyi niyetli li*beralleri ile, "adil düzen" sloganı ile tamamen çelişik bir maskeli liberalizmi savunmayı sür*dürenleri mutlaka ve bir an önce uyarmalı, Ta*biî Hukuk safında yerlerini almalıdırlar. Bu saf*lara ancak Locke ile birlikte gelirlerse hoş ve safa gelirler. Hayek ile birlikte gelmelerine im*kan ve ihtimal yoktur. Çünkü bu saflara gele*bilmek için tutarlı bir rasyonalist yöntemin vi*zesine gerek vardır. Kısaca tekrarlamak gere*kirse; Batı'da modern anlamda liberalizm'in öncüsü sayılan Locke'un öğretisi doğal ve ev*rensel Tabîi Hukuk anlayışından ayrılmış değildir, çünkü rasyonalizm'den ayrılmamıştır. Locke akılcı olmayan ve dolayısı ile yanlış dü*şünce kurgularına karşıdır. Akılcılığın gereği olan Tabîi Hukuk ilkelerine sırf bireysel ve bencil .kazanç hırsına sınır getiriyor diye karşı çıkmamıştır. Oysa, daha önce insanlık düşün*ce tarihinde örneklerine rastlandığı gibi, bir iti*barlı ad'ın şeklen öncülüğünü kabul eden ve aynı ad'dan meşru olmayarak yararlanan kim*seler bu adları gasbederek doğru öğretilere karşı çıkabilirler. Mesela, Hanefi mezhebinde İmam Ebü Hantfe'nki doğru ve akılcı öğretisi*ne ayın mezhep sınırları içinde karşı çıkarak hanefi mezhebini kurucusunun yolundan sap*tıran kimseler çıktığı gibi Locke'dan sonra liberalist olduğunu söyleyen bir çok kişi ve özel*likle liberalizm'in son müçtehit imamı Fried-rich von Hayek bu görüşü evrensel Tabîi Hu*kuktan ve o'nun ahlak felsefesi alanında doğ*ru akılcı yönteminden ayırmışlardır. Bu ayır*mayı dini inanç sahiplerine de benimsetebil*mek için kendilerinin gerçek anlamda özgür*lükçü oldukları için totaliter düşüncelerden uzak olduklarını, Rasyonalizm'in pozitivizm'e, materyalizm'e ve sonuçta totaliter bir düşünce*ye münce olacağını, modernizm'in esasen bu anlamda anlaşılmalı gerektiğini söyler, fakat iktisadî alanda evrensel tabi hukuk kuralları savunulduğunda kendileri de göstermelik postmodernist maskeyi bir kenara bırakıp yine baskıcı bir laiklik anlayışını savunabilirler. Bu anlamda özgürlükçülük yüzyılın ilk yarısında esasen şimdi de bombaladıkları Irak'ı işgal eden İngiliz ordusu komutanının ezan okun*ması karşısındaki sözleri ve tutumunu hatırla*tır: Bizim iktidarımıza karşı birşey söylenmi*yorsa, bırakın istediklerini söylesinler! İşte ekonomi alanında liberalist olduğunu söyle*yenlerin genel tutumu aynıdır faiz yasağını sa*vunmadıkça, serbest piyasa ekonomisine karşı çıkmadıkça, dini ahlak anlayışı ile bizim ka*zanç hırsımıza gem vurmaya kalkışmadıkça, sosyal adalet (maun) ilkesini uygulamaya ge*çirmeye çalışmadıkça, kısaca Hz. İsa ile birlik*te borsa haline getirilmiş olan mabede girerek sarraf masalarımızı devirmedikçe biz dini inanç sahiplerine karışmayız. Ancak, borsaya girdikleri takdirde külahları değışiriz' (devletçilik ve liberalizm)

Oysa bu anlamda maskeli postmoder*nist liberalizm, hiç değilse maskesiz olan yan*lış ve totaliter modernist anlayışlardan daha da tehlikelidir. Çünkü burada maskeli bir batıl vardır. Eskiler: "bâtıl hemîşe bâtil- u beyhude*dir, veli/müşkil budur ki suret-i Hak'dan zu*hur ede!" demişlerdir. Ve doğru söylemişler*dir. Söz de modernist totaliter anlayış yanlış bir akılcılıkla bütün dini inançları akıl dışı ilan eder ve savaş açarken, postmodern liberalizm ise "bana dokunmayan ve hele halkın uyutul*masına yaradığı için batıl olan dini inançlar bin yaşasın, ancak, bana dokunması tehlikesi olan İslama karşı bizde modernist lâikler gibi, hatta onlardan da daha fazla şiddetle uyanık olmalı*yız" demektedir. İslâm ahlak felsefesine bağlı olanlar ise tutarlı olarak şöyle düşünürler: akıl ve vahiy arasında çelişki olmasına, karşıtlık ol*masına imkan yoktur. Artık başka peygamber de gelmeyeceğine göre nasıl faiz yasağını ilga eden Hüseyin Ali Baha'nın Peygamber olması*na imkan yoksa peygamberler silsilesinde F. von Hayek adına rastlamamıza da imkan yok*tur. Şu halde, biz adaleti bir düş, bir serap ola*rak

göremeyiz. Bizim hedefimiz mesela Maun Suresinde belirtilmiştir, Hayek'in kitaplarında beyhude aranmasına gerek yoktur. İşte, libera*lizm konusunda sözün özü budur.

Özgürlükten anladıklarımız!

Ali Bulaç

Zaman, 14.03.2009

Özgürlüğü üç ayrı katmanda düşünebiliriz:

1) Hz. Ömer'in meşhur "Annelerin hür doğurduğu insanları ne zamandan beri köleleştirdiniz!" sözünde ima edilen beşeri tabii durum. Buna göre her çocuk, annesinin karnından hür doğar. İnsanın özgürlüğünü elinden alan yegane faktör savaş esiri olmasıdır.

2) Kişi dinî hayatını yaşamak isterken, önüne birtakım engellerin çıkması hali. Bu engellerin ortadan kaldırılması bir özgürlük mücadelesi vermeyi gerektirir. İslam bilginlerinin cihadı, "İslam ile insan arasında engellerin ortadan kaldırılması cehti" olarak tarif etmeleri bununla ilgilidir. Cihad bir özgürlük mücadelesidir. "Cihad" fiili savaş hali olabildiği gibi, entelektüel bir "ceht" de olabilir; nefsin insanı Allah'ın yolundan alıkoyması ancak "mücadele" yoluyla aşılabılır. Kur'an'daki bir hükmü ortaya çıkarmak için gösterilen ceht ve bunun sonucunda yapılan içtihat da bu çerçevede bir çabadır. "Ceht, mücadele, cihad ve içtihat" aynı köktendir. Bu varlığın, epistemolojinin, ruhun ve hayatın birliğini gösterir.

3) Üçüncü özgürlük katı, ruhun bedendeki hapisanesinden kurtulmasıdır. Bu, daha çok sufilerin, ariflerin itibar edip üzerinde durdukları özgürlük çeşididir.

Birey olmaya karar veren bir Müslüman şu üç soruya cevap bulmalı: a) "Başboş bırakıldığını mı sanıyor?" (75/Kiyame, 36) İnsan yaratılmış, hayat kendisine bağışlanmış ise nasıl Allah'tan müstağni olabilir, kendi hayatının norm ve kurallarını kendisi tayin etmeye kalkışabilir? b) "İnsana her arzu etti şey mi var?" İnsan bedenini, tabiatı, bilgiyi, iktidarı temellük ediyor; fakat bu alanların tümünde mutlak iktidar Allah'ındır. c) Hz. Peygamber'in dilinden bir dua, "Rabbim, beni tek başıma bırakma. (21/Enbiya, 89)" İnsan tek başına kalamaz, ikincisi şeytan olur.

Liberal felsefede bireysel özgürlük, özgürlüklerin bireye indirgenmesi demektir ki, bu bakış açısından herhangi türden bir tercihte bulunmak mümkündür. Sadece bu kadar da değil, neyin özgürlük olup olmadığına da kendisi karar veriyor. Liberallere göre bireysel özgürlük, bireyin herhangi türden tercihte bulunma özgürlüğünde bulunması değil, bunun yanında ve asıl olan 'neyin özgürlük olduğuna veya olmadığı'na yine kendisinin karar vermesi, tercihlerini kendi kararlarına göre yapmasıdır. İslam bakış açısından sen herhangi bir tercihte bulunabilirsin; Allah sana bu özgürlüğü veriyor. Hıristiyanlığı, Yahudiliği, ateizmi seç; bu senin özgürlüğünü kullanmandır. Yanlış, yani batılı seçme özgürlüğün vardır, ama bu seçim hakkın değildir; özgürlüğün kullanımıdır. İslam, başlangıç noktasında dini seçme özgürlüğünü tanımış, din seçiminden sonra hükümleriyle insanı yükümlü kılmıştır. Diğer yandan liberal felsefe özgürlük tanımını tekelleştirir, A'yı seçtiğin zaman özgürlük olur, B'yi seçtiğin zaman özgürlük olmaz diyor. Çünkü özgürlüğün tanımını kendisi yapıyor, içini kendisi dolduruyor.

Liberal bakış açısından, bireyin din seçme ve seçtiği din içinden de seçmelerde bulunma özgürlüğü vardır. Bu tartışılmaz. Dinî hükümlerin bir kısmını benimser; bir kısmını reddeder; bir kısmını

benimser, ama gereklerini yerine getirmek istemeyebilir, bu onun özgürlüğüdür. İslamiyet bu özgürlüğü ve serbestliği tanımıyor. İslamiyet'i seçen hükümlerini de kabul eder: Artık onun için alkollü içki, zina, kumar, şans oyunları, faiz, bedenini teşhiri haramdır. Zira "Allah ve Resulü bir işe hükmetti mi artık mümin erkek ve mümin kadınlara bunlara aykırı seçme hakkı kalmamıştır." (33/Ahzab, 36) İnsan günahı göze alarak, yani dünyevi ve uhrevi cezalara katlanarak bu yasakları ihlal edebilir ancak. "Ben hem içki içerim, hem başımı açarım, hem de plaja giderim; beni kimse eleştiremez" dersin; bu liberal özgürlük tanımı açısından mümkündür ama İslam açısından mümkün değildir. Yine İslam bakış açısından meşru çerçevede dilediğin kadar zengin olabilirsin, ama servetini dilediğin gibi harcayamazsın. Liberalizme göre nasıl istersen öyle harca. Kısaca Müslümanlar ve liberaller özgürlükten aynı şeyi anlamaz.

Özgürlüklerin bireyselleştirilmesi

Ali Bulaç

Zaman, 16.03.2009

Liberal felsefeye göre temel hak ve özgürlükler bireye indirgenir, bireyselleştirilir. Hak ve özgürlüklerin bireye indirgenmesi, insanın kendi başına, ferd-i vahit olarak yaşayabileceği bir hayat tasavvuruna dayanır; grup/cemaat halinde yaşamaya çalıştığın zaman, liberaller "Burada dur" diyor. Kanada'da tartışılıyor olsa da, "grup hakları" hâlâ sisteme girmiş değildir.

Liberaller, insanın birey olarak özgürlük talebinde bulunabileceğini söyler, ama tek başına birey nasıl yaşayabilir ki! Mesela Alevilerin cemevi, Kürtlerin Kürtçe öğrenme talepleri nasıl bireysel olabilir ki! Bir insan nasıl tek başına cuma namazı kılabilir, tek başına hac yapabilir? Dinî vecibe ve pratiklerin önemli bir bölümü cemaat halinde yerine getirilebilir. Bireyi öne çıkaran liberaller, karşılarında her şeyi klan ve kabileye indirgemişler, bireylerin iradi tercihlerde bulunamayacaklarını varsayıyorlar. Halbuki din seçiminde olduğu gibi bir topluluğa üye olmak veya üyelikten çıkmak da iradidir. İslam'da cemaat, iradi, gönüllü ve sivil karakterdedir. Cemaat, kamu otoritesine alternatif değildir; kendi başına ceza infaz etmez, vergi toplamaz, bayrak asmaz, cihat ilan etmez. Bunlar Hanefi hukukçuların icma ile meşru kamu otoritesine, yani devlete verilmiştir. Herkesin kendi inancına, kendi felsefi kanaatine göre yaşayıp kamusal alanda görünür olması; kendini insan teki varlık veya grup/sivil cemaat olarak ifade etmesi, kamu hukukunun parçalanması, toplumsal hayatın kabileciğe dönüşü demek değildir. Hayır, kamu hukuku bütün toplumsal grupların karşılıklı müzakeresi, aralarındaki ortak paydaları, ortak iyi ve yararı bulup tespit etmeleri ve bunları hukuki metinlere geçirmeleri şeklinde teşekkül eder ki, ortaya çıkan toplumsal sözleşme tektir, kamu hukukunun temelidir.

Toplumsal hayatın yapı taşı insandır, insan bir ailede gözünü açar. Aile ilk beşeri halkadır; ailenin kendi ev hayatı mahremiyeti, yani küçük ölçekli gruba ilişkin hak ve özgürlükler dünyasıdır. İkinci halka yakınlar-akrabalar (Zil'kurba)dır. Bunların üzerimizde hakları ve bizim onlar üzerinde haklarımız söz konusudur. Komşularımızın hakları vardır. Bir sosyal gruba/cemaate mensup oluruz, bu iradi bir tercihtir. Bir mahallede yaşarız, bir kente mensubuz ve en gelişmiş düzeyde üyesi olduğumuz bir inanç topluluğu var ki, bu evrensel cemaat olan ümmettir. Ve ümmeti de aşan beşeri evrensel kategoridir, bu sorumluluk alanımızda Allah'ın kulları olan insanlar (İbadullah en Nas) vardır.

Liberal felsefe insanı bireye indiriyor, onu bütün bu kimliklerinden tecrit edip ona hak ve özgürlükler alanı çiziyor. Sonra da devasa aygıt olan devletle karşı karşıya bırakıyor. Özgürlüğün bireye indirgenmesinin iki önemli sonucu var:

İlki, bürokrasiyi çok güçlendiriyor, devleti rafine usullerle merkezleştiriyor. Aile ve cemaat hayatı ile diğer ara korunakları ortadan kaldırdığı için, devlet bütün o boşlukları dolduruyor. Modern ulus devlette bürokrasiyi güçlü kılan sebep budur. Weber'e bakacak olursak, modern toplum demek, bürokratik toplum demektir. Bürokrasi aklın örgütlenmiş biçimidir. Bu da şu soruyu gündeme getiriyor: Liberal dünyada insan kendi bireysel aklıyla mı, yoksa devletin örgütlü aklı bürokrasinin öngörülerine göre mi yaşıyor? İnsan görünürde özgür, hakikatte sosyal kukladır.

İkincisi, insan sahici özgürlüğü yaşayamadığı için, özgürlükten, bedeni arzularını, nefsinin istek ve tutkularının tatminini anlıyor. Bu, tüketime, cinselliğe ve bedensel hazlara indirgenmiş özgürlüktür. İslam bakış açısından, nefsin tutkuları bizi dünyaya, bedensel hazlara bağımlı kılar, ruhumuzu beden hapisanesinde tutuklu tutar; özgürlük ruhun bu kafesten kurtulması, aslına, menşesine, müteal/aşkın yurduna başarıyla dönebilmesidir. Modern liberal özgürlük ise, nefis her ne istiyorsa ona tatmini için imkân hazırlanması, her türlü dinî, ahlaki ve manevi engelin ortadan kaldırılmasıdır. Bu iki özgürlük anlayışı taban tabana zıttır, birbirleriyle telif edilmeleri mümkün değildir.

Hem Dindar Hem Liberal Olunmaz mı?

Mustafa Akyol

Star Gazetesi, 18.04.2009

Radikal yazarı Türker Alkan geçen hafta yayınlanan "Türk Liberaler" başlıklı yazısında "dinci"lerle "liberal"ler arasında var olduğunu varsaydığı "ittifak"ın tuhaflığından yakınıyordu. Söz konusu iki grubun dünya görüşünü de kısaca şöyle özetliyordu: "Dinci, Tanrı'nın buyruklarıyla bağlıdır... Liberal ise, kendisiyle bağlıdır. Ne din, ne de devlet bağlar onu."

"Tanrı'nın buyruklarıyla" hareket eden insanlara neden "dindar" değil de "dinci" dendiği, kurcalanmaya değer bir soru. (Bu ikisinin ayrı şeyler olduğu söylenir durur bize Türkiye'de.) Ama bunu şimdilik geçelim. Çünkü Türker Alkan daha da enteresan bir şey söylüyor: Bir liberalin, "Tanrı'nın buyruklarını" önemsemeyen bir kişi olmasını gerektiğine hükmediyor. Buna göre liberal olmak için ya "dinsiz" ya da en hafifinden dine karşı kayıtsız olmanız gerekiyor.

Peki durum gerçekten de böyle mi? Dindar liberal yok mu dünyada? Ve "Tanrı'nın buyruklarını" ciddiye almakla liberalizmi benimsemek çelişkili şeyler mi?

Hayır, durum hiç de öyle değil. İslam dahil her dinin inananları arasında liberaller var. Liberal olmakla dindar olmak arasında da bir çelişki yok.

Bunu görmek içinse, öncelikle liberalizmin ne olduğunu anlamak gerek. Bu kavram, Türkiye'de ne Kemalîst olmayan seküler insanlara yapıştırılan bir etiket haline geldi. O yüzden demokrat solculara bile "liberal" deniyor. Bu yüzeysel ve yanlış kullanımı bir kenara bırakırsak, liberalizmin, devletin topluma müdahalesinin en aza indirgenmesi ve birey özgürlüklerinin genişletilmesini savunan bir siyasi doktrin olduğunu görürüz. Bu doktrine inanmanız için de "boğaza karşı viski içmeniz" şart değildir. Namazında-niyazında bir mümin de olabilirsiniz, pekala.

Sorunun bir boyutu, siyasi ve ekonomik bir doktrin olan liberalizmin bizde ahlaki bir tutum, bir tür “mezhebi genişlik” gibi algılanması. Bir diğer deyişle, liberal olunca, ahlaki konularda her şeye “olur” vermeniz gerektiği düşünülüyor.

Bunun çarpıcı bir örneğini bir süre önce yazar Nedim Gürsel’in televizyonda yaptığı bir yorumda görmüştüm. Gürsel, “Allah’ın Kızları” ismini taşıyan ve İslami gelenek açısından epey tartışmalı olan romanının reklamının Zaman gazetesi tarafından yayınlanmadığından yakınıyor ve şuna yakın bir şey diyordu: “Madem Zaman gazetesi bu kadar liberal, madem başörtü özgürlüğünü savunuyor, o zaman aykırı görüşlere de ilan sayfalarında yer vermesi gerekmez mi?”

Hayır, gerekmez. Her medya kuruluşu, kendi dünya görüşüne ve değerlerine ters bulduğu bir yazıyı, söyleyişi ve reklamı reddetme hakkına sahiptir. Bunun liberalizmle çelişir bir tarafı da yoktur. Çünkü liberalizm “her şeye onay vermek” anlamına gelmez. Onay vermediğiniz şeylerin de toplumda var olabilme hakkını kabul etmek anlamına gelir. Ama toplumda var olan bu şeyi, kendi özel alanınıza sokmak, kendi iş yerinize dahil etmek, kendi yayın kuruluşunuzla desteklemek zorunda değilsiniz. Bir şeyi tasvip etmemek de bir özgürlüktür.

Son yıllarda liberal değerleri savunan muhafazakarlara karşı sık sık dile getirilen, “Madem özgürlükçüsünüz, söyleyin bakalım, eşcinselliği destekliyor musunuz” gibi soruları da böyle anlamak ve cevaplamak gerekir. Eşcinselliği tasvip etmek kadar etmemek, onun ahlaki bir sapma olduğunu düşünmek ve savunmak da bir özgürlüktür. Bu yaklaşımı “dar kafalı” veya “demode” bulabilirsiniz, ama bunlar sizin değer yargılarınızdır. Kendi değerlerinizi başkasına dayatma hakkınız ise yoktur.

Özgürlük temelli “açık toplum”, çok farklı değer ve görüşlerin bir arada var olduğu, birbiriyle tartıştığı, yarıştığı ve harmanlandığı toplumdur. Bu toplumda mutlaka “tarafsız” olması gereken tek aktör, devlettir. Başka da hiç kimsenin tarafsız olma zorunluluğu yoktur.

İslami Liberalizm Nasıl Olur?

Mustafa Akyol

Star, 25.02.2009

Geçen hafta “Hem dindar hem liberal olunmaz mı?” başlıklı bir yazı yazmıştım. Bana bu soruyu sorduran da Radikal gazetesi köşe yazarı Türker Alkan’ın “Tanrı’nın buyrukları”na bağlı olmakla liberal olmayı çelişkili gibi konumlandırıran bir başka yazısıydı. Sayın Alkan, sağolsun, aynı konu üzerine bir kez daha yazmış, meseleye açıklık getirmiş, benim için de nazik sözler söylemiş. Bilmukabele; ben de kendisinin “saygı duyduğum iyi bir yazar” olduğunu teslim etmeliyim.

Gelelim meseleye... Türker Alkan “dinci”lerin liberal olamayacağını söylüyor. “Dinci”likten ve özelinde “İslamcılık”tan kasıt, devlet eliyle din empoze etmeyi hedefleyen bir siyasi proje ise, Sayın Alkan tümüyle haklı. Ancak kendini “Tanrı’nın buyrukları”na sıkı sıkıya bağlayan bir insanın bu anlamda “dinci” olması gerekmiyor. Bu insanın, dinin devlete değil de bireylere ve cemaatlere hitap eden bir değerler sistemi olduğunu düşünmesi de mümkün.

Ama aynı insanın devletin muhtemel tasallutundan korunmaya da ihtiyacı var. (Hele de Türkiye’de!) İşte liberalizm, devletin bireylere ve cemaatlere mümkün olduğunca karışmamasını savunarak, tam

da bu korumayı üstleniyor. Bir başka deyişle liberalizm, insana istediği gibi ve istediği kadar dindar olma şansını veriyor.

İşte bu noktadan yola çıkan bir Müslümanın liberalizmi dindarlık perspektifi ile savunması ve bir tür “İslami liberalizm” anlayışı geliştirmesi mümkün.

Bu elbette çok kapsamlı bir mesele. Burada sadece bu konuda “İslamcı” kalemlerden gelen iki tipik itiraza değinmek istiyorum.

Bunlardan ilki “İslam’da din ve devlet ayrılmaz” görüşü. Bu görüşü savunanlar, İslam tarihindeki yaygın pratiğe bakarak hüküm veriyorlar. Oysa atladıkları önemli bir şey var: Klasik İslami devirdeki devlet ile modern devlet birbirinden çok farklı şeyler. Örneğin klasik İslami devirde kanun yapmak devletin değil bağımsız ulemanın görevidi. Ülke sınırları içinde yaşayan herkese uygulanan standart bir kanun da yoktu. Oysa modern dünyadaki tüm devletler hem kanun yapıyor hem de bunu tüm vatandaşlara uyguluyor. Siz kafanızdaki İslam yorumunu alıp da modern devletin doktrini haline getirdiğinizde, klasik İslami devire dönmüş olmuyor, despot bir ucube yaratmış oluyorsunuz.

İkinci itiraz ise liberalizmin ve diğer modern ideolojilerin, sırf “modern” ve “Batı kaynaklı” oldukları için Müslümanlara uymayacağı yönünde. Böyle düşünenlerin zihninde, siyaseti, toplumu ve ekonomiyi detaylı kurallara bağlayan bir “İslami sistem” var. Oysa biraz geçmişe baksalar, “İslami sistem” dedikleri şeyin çoğunun aslında “ilahi” değil “beşeri” ve “tarihsel” kaynaklara dayandığını, örneğin ilk devir Müslümanlarının Pers ve Bizans devletlerinden pek çok idari ve hatta hukuki kavram aldıklarını görecekler.

Kaldı ki eğer “İslami olmayan sistemleri” peşinen reddetmeye girişeceksiniz işiniz epey zor. Mesela İslam geleneğinde hiç yeri olmayan, tefsir ve fıkıh kitaplarında izine bile rastlanmayan trafik kurallarını hemen çöpe atmanız lazım. Öyle ya, alını secdeye değmemiş insanlar tarafından uydurulan bu kurallar İslam dünyasına tümüyle dışarıdan sokulmuş durumda.

Oysa trafik kuralları biz Müslümanların da işine yarıyor. Batılıların bunları geliştirmesinin sebebi de, motorlu arabayı keşfedip bizden önce kullanmaya başlamaları. Demokrasiyi, parlamentoyu ve siyasi ideolojileri bizden önce geliştirmeleri de öyle. Bunları sırf “kökü dışarıda” olduğu için reddetmek yerine, kendi değerlerimize uygun şekilde nasıl yorumlayıp kullanabileceğimize bakmak lazım.

Unutmayalım, Allah’ın bilgisi ve hikmeti sonsuz; İslam medeniyetinin kendi geleneğiyle sınırlı değil.

Liberalizm

Ali Bulaç

Zaman, 05.10.2009

Liberalizmin hareket noktasında Newton'un varlık görüşü yatar. Bu özelliği dolayısıyla kendi içinde felsefi bir paradoks taşır. Yöneldiği hedefi rölativizm, felsefi zemini Newton'culuk ve pozitivistizmdir.

Aydınlanma'nın evren görüşüne ve bunu temel alan tabii hukuka göre varlıkta kendi kendine işleyen yasalar vardır. Yani varlıkta işleyen bir determinizm söz konusudur. Bu determinizmi bozan şey insani müdahaledir. Evrendeki düzenin izdüşümü olan toplumsal hayata da müdahale olmasa, kendi kendine işleyen tabii bir düzen kurulacaktır. Bu, bizi zaruri olarak evrendekine benzer toplumda da kendi kendine işleyen bir makine fikrine götürür. Bu toplumsal makineye müdahale edilmemesi gerekir. Varlıkta düzeni devam ettiren gizli bir 'el' vardır. Bu Tanrı'nın eli olabilir; gizli bir bilinç, ismini koyamadığımız bir zekâ, mahiyetini çözemediğimiz bir kader veya belki de güçlülerin daima önünü açan bir şans da olabilir. Bu elin bir benzeri toplumsal hayatta ve iktisadi ilişkilerde etkisini gösterir. Devletin ve siyasetin görevi, sadece tabii işleyiş aksatan gayri tabii engelleri ortadan kaldırmak olmalıdır. Bundan hareketle liberaller, "karışmayın, müdahale etmeyin; bırakın yapınlar, bırakın geçsinler" diyor.

Eğer kâinata olduğu gibi, toplumsal hayatta da saat gibi işleyen bir düzen varsa, bu düzende inanılmaz bir eşitsizlik var. Bu gizli elin sahibi neden bu eşitsizliği öngörmektedir? Tanrı bu kadar adaletsiz olabilir mi? Bu tanrı (BM'nin 19 Haziran 2009'da açıkladığı rakamlara göre) nasıl oluyor da 1 milyar 200 milyon insanın aç kalmasına rıza gösteriyor?

Tabii düzen demek, tabiata ait ve tabiata ilişkin bir düzen demektir. İlk liberaller bu düzenin yasalarının ilahi olduğunu kabul ediyorlardı. Keza ilk liberaller tevhitçiydi. Newton Allah'ın birliğine inanıyor, teslisi reddediyordu. Kısaca onlara göre bu düzen "tanrısal düzen"dir; bunun izdüşümü toplumsal hayatta da aranmalıdır.

Varlıkta elbette bir düzen vardır. Biz buna ilahi sünnetler (âdetullah) diyoruz. Kâinatın varoluşunu devam ettiren ve mümkün kılan ilahi sünnetlerdir. İslam kelamı açısından bu düzenin menşei bir Emr-i ilahi olan "Kün (Ol)!" emridir. Emr-i ilahi üç ayrı alanda tezahür ediyor. 1) Kün emriyle varlık kâinat buldu, yani bu emirle varlık varoluşa çıktı. 2) Ruh da Emr-i ilahidir, ruhun menşeinin ne olduğunu bilmiyoruz. 3) Vahiy veya din de Emr-i ilahidir.

Bu şu demektir: Mutlak izafide, sonsuz sonluda/fanide, sınırsız sınırlıda, ebedi ve evrensel olan tarihsel ve toplumsal durumda tezahür ve tecelli ediyor, el'an etmeye de devam ediyor. Emr-i ilahi (ilahi emir) mutlak fakat biz bu mutlak olanın sonluda, sınırlıda, fanide ve izafide tecelli ettiğini görüyoruz. Yani izafide, sonluda, sınırlıda, tarihsel ve toplumsal durumda kaçınılmazlıklar, zorunluluklar yoktur; kevf ve fesat âlemidir, imkânlar dünyasıdır; her şey değişir, başkalaşır.

Bu önerme bir hakikatin ifadesi ise liberalizmin içine düştüğü paradoksuyla baş başa kalır. İkincisi, ruh bedende tezahür ediyor. Bedenin halleri ve nefsin çeşitli durumları o ilk emrin menşeidir; bedende ve beden davranışlarında ortaya çıkıyor. Şu var ki, beden hareketleri otomatige bağlanmış değildir, fiillerimizi yöneten bir kumanda merkezi olan beynimiz vardır, kumanda merkezini çalıştıran da serbest irademiz, özgür seçimlerimiz, şu veya bu kritere göre teşekkül eden düşüncelerimiz, arzularımız, öngörülerimizdir. Üçüncüsü, Emr-i ilahi olan din/Hükümler, içtihatlar ve zanni bilgilerde tezahür ediyor, kendini onda devam ettiriyor. İctihadı mümkün kılan referans kaynakları olan asıllar (Kur'an ve Sünnet), doğru vaz' edilmiş usul ve sağlıklı bir biçimde işleyen akıldır. Şu halde bir Emr-i ilahi olan Şariat da otomatige bağlanmış değildir. Fıkıh değişkendir. Bu çerçeveden baktığımızda liberal felsefenin fizik âlemde aradığı determinizm ve sosyo-politik hayatta dogmatizm seviyesinde savunduğu iktisadi ve siyâsî zorunluluklar temelsiz kalır.

İslam, liberalizm ve özgürlük

Ali Bulaç

Zaman, 10.10.2009

Liberal felsefenin ideolojisi özgürlüktür, başka bir deyimle liberalizm özgürlüğü ideolojileştirerek kendine varlık alanı bulur. Bu, liberallerin özgürlüğü üç alanda temellük etmesi gibi garip bir duruma yol açıyor. 1) Dine ve Tanrı'ya karşı özgürlük.

Bu çerçevede Tanrı'ya ve imana (Hıristiyan dogmaya ve bazılarının dogma ile aynı şey saydığı İslami nassa) karşı bireysel aklın özgürleştirilmesini savunur. Nihayetinde ilk liberallerin meşhur sloganlarından biri "ne Tanrı ne efendi"ydi, her ikisinin de otoritesini reddediyorlardı. 2) Sosyo-politik muhtevasıyla liberallerin özgürlüğü, mutlakıyetçi idareye ve aristokraziye karşı sınıfsal bir özgürlüktür. Bu, burjuvazinin özgürlük talebidir. 3) Nefsin istek ve tutkularını, beden zevklerini kısıtlayan her engele karşı serbestlik.

İslam'ın özgürlük telakkisi farklıdır.

1) İnsanlar özgür doğar. Hz. Ömer şöyle diyordu: "Annelerin hür doğurduğu insanları ne zamandan beri köleleştirdiniz?" Bu, toplumsal statüyle ilgili özgürlük tanımıdır.

2) Fakihlerin kabul ettiği özgürlük. Dinî hayatın yaşanması, dinî tebliğin yapılması önündeki engellerin ortadan kaldırılması. Cihadın tarifi budur: İnsan ile İslam arasındaki engellerin ortadan kaldırılması için kişinin var gücüyle harcadığı çabadır. Bu çabayı bedeni bir faaliyet olarak yapabiliriz (savaş, yani cihad), içtihat olarak yapabiliriz (fıkıh), nefsin mücahedesini olarak yapabiliriz (tasavvuf); entelektüel bir ceht ve çaba olarak yapabiliriz (kelam ve düşünce) faaliyeti olur.

3) Sufilerin kabul ettiği özgürlük. Bedende, dünyevi tabiatımızda hapsolmuş olan ruhun tekrar asıl yurduna, Allah'a kavuşması çabası demek olan ruhun özgürlüğü.

Bu tanımlardan bakıldığında İslam'da özgürlük Allah'a kulluk yapmak üzere engelsiz bir ortamın, sosyal, politik, ekonomik, maddi ve kültürel dünyanın tesis edilmesi çabasıdır. Liberal özgürlük ise insanın kul olmaktan çıkarılması çabası ve talebidir.

Özgürlüğün temellük edilmesi, özgürlük tanımının ve muhtevasının sadece ve sadece liberal felsefenin işaret ettiği kavramsal çerçeve içinde kalınarak yapılması, diğer referans çerçevelerine ait özgürlük tanımlarının kale alınmaması demektir. Oysa farklı irfan ve felsefe havzaları birden fazladır ve her birinin farklı insan tanımı ve algısı olduğu gibi, farklı özgürlük tanımı ve algısı vardır.

Bizim yukarıda özgürlüğü İslam bakış açısından üç ayrı düzeyde ele alışı, politik, ekonomik, ahlaki ve sosyal hayatın tanziminde insanın ve farklı toplulukların özgürlüklerine ilişkin farklı algılara sahip olduğumuz anlamına gelir.

Mesela düşünce ve düşüncenin ifade edilmesi açısından bakıldığında İslam, tam özgürlükçü bir karaktere sahiptir. Ebussud Efendi'ye, "Bir gayrimüslim kendi inancını açıklarken Müslümanların

kutsal saydığı değerlere dil uzatırsa, onları küçültücü ifadeler kullanırsa, ona ne lazım gelir?" diye sorulur. Şeyhülislam'ın verdiği cevap şu olur: "Bir şey lazım gelmez. Amacı İslam'ı küçültmek değil, kendi inancını (ve belki şakilesini) ortaya koymaktır." (Not: Bu fetvayı son zamanlarda bizim kesimin severek okuduğu bir gazetede vahy ve vahy meleği hakkında çıkan yakışsız yazılar için de bir kıtas olarak alabiliriz.)

Demek ki, liberalizmi salt bir teknik olarak ele almak gerekirse, düşünce ve ifade özgürlüğü tam olmalıdır. İktisadi hayatta teşebbüs özgürlüğünün sağlanması gerektiği açıktır. Ama devlet bir yandan orta sınıfların iktisadi gelişmesi için teşebbüs özgürlüğünü korurken, diğer yandan servetin belli ellerde toplanmaması ve zayıfların korunması için de gerekli tedbirler alabilir, almalıdır. Bu komünist rejimlerdeki gibi planlı ve müdahaleci ekonomi modelini benimsemek anlamına gelmez. Ahlaki alanda sınırsız özgürlük İslam'a yabancıdır. Toplumdaki farklı din ve inançlardaki insanların "ma'ruf ve münker"le ilgili ortak telakki ve kabulleri sosyo-politik hayatın temeli olmak durumundadır.

Liberal fetva arkadan gelir!

Ali Bulaç

Zaman, 12.10.2009

İktisat tarihçileri, bizi bir fikre inandırmaya çalışırlar. Onlara göre, tarihte önce teoriler gelişir, arkasından maddi ve ekonomik yapılar teşekkül eder.

Bu, aynı zamanda Batı'nın ekonomik ve teknolojik gelişmesinde rol oynayan bilgi ve düşünce üretiminin Batı'ya ebedi üstünlük kazandırmasının da meşruiyet çerçevesini ima eder. İster liberalizm, ister sosyal devlet veya sosyalizm olsun, teori ve ideolojilerin piyasayı belirlediği tezi doğru değildir. Özellikle Batı tarihi söz konusu olduğunda, bu hiç doğru değildir. Nasıl doğru olabilir ki! İnsanı ve insan iradesini tarihsel şartların ve toplumsal durumların ürünü kabul eden bir dünyada, insan başlamış bulunan maddi bir gelişmenin arkasından yürür ancak. Fikirler etkileyicidir, ama belirleyici değildir. Önce sosyal veya ekonomik bir olay meydana gelir, arkasından bilim adamları, filozoflar bunu anlamaya, anlamlandırmaya, teorik bir çerçeveye oturtmaya çalışırlar.

Şu soru önemlidir: Batı'daki maddi zenginliğin arkasında liberal felsefeler mi var, yoksa liberal fikirler maddi zenginliğin ortaya çıkmasından sonra mı teşekkül etti? Tarihsel gelişmeler, ikinci görüşün doğruluğuna işaret etmektedir. Şöyle ki:

Batı'daki sermaye birikiminin veya tarihsel kapitalizmin arkasında üç temel unsur yatmaktadır. Bunlar da sömürgecilik, köle ticareti ve faizin sistemin bir parçası olarak iş görmeye başlamasıdır. Sömürgecilikle Batı, Batılı olmayan dünyanın tabii kaynaklarını, altınlarını, gümüşlerini ve değerli madenlerini yağmaladı, anavatana taşıdı. Bu, başlı başına bir zenginlik yoluydu, ilk sermaye birikimi bu şekilde gerçekleşti.

İkinci önemli faktör emektir. Batı, başlangıçta emeği kölecilikten elde etti. Bazı antropologlara göre 100 milyon civarında Afrikalıyı taşıdılar, yerlerinden ettiler. 12 ile 25 yaş arasındaki genç insanları topluyor, gemilere doldurup Londra veya Boston Limanı'na getiriyorlardı. Üstelik bu limanlara gelindiğinde geminin dörtte üçündeki siyahî köleler yolda ölmüş oluyordu. Köleleştirilmiş bu insanlar, karın tokluğuna ve çok zor şartlar altında çalıştırılarak söz konusu sermaye terakümü sağlanmış oldu.

Faiz, daha çok Yahudi tüccarların, sarrafların geliştirip sisteme soktuğu bir işlemdir. Yahudiler devamlı yerinden göç etmek tehdidi ve korkusuyla karşı karşıya olduklarından, taşınabilir, yükte hafif pahada ağır banknota önem verdiler. Sonrasında da banka sistemi ve faiz gelişip sermaye birikiminin en etkili yolu oldu. Bugün de kapitalizm veya sermaye birikimi dediğimiz zaman akla faiz gelmektedir.

Tarihsel kapitalizmin teşekkülünde devletler de belirleyici roller oynadılar. Modern ulus devlet ortaya çıkmasaydı kapitalizm de olmazdı. Devletler bir coğrafi bölgeyi -kilisenin ve papanın hâkimiyetine karşı- Hıristiyan ümmetinin elinden aldı, böylelikle milli sınırlar çizilmiş oldu. Dahası devletler, milli sınırlar içinde burjuvaziye hem polisi hem askerleriyle korudu. Bunun göz ardı edilmemesi gereken belirleyici bir faktör olduğunu unutmamak lazım. Şöyle ki:

Kıta olarak Avrupa, yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip değil. Tarihte Avrupa kendi kendini besleyemedi, kendi iç kaynaklarıyla herhangi bir zenginlik üretmedi. Dünyanın zengin petrol, doğalgaz, altın-gümüş yatakları Avrupa'da bulunmuyor. Özellikle altın ve gümüş sermaye birikiminin teşekkülünde önemliydi. Bunu Avrupalılar, hep dışarıdan, Afrika, Asya ve Amerika kıtasından sömürgecilikle elde ettiler. Bu çabada devletlerin ne kadar belirleyici rol oynadığını sömürge savaşlarından biliyoruz. Toprağı laikleştirip "vatan" fikrini çıkaran, prensleri ve kralları zaman içinde ulus devletlerin mutlakiyetçi idarecilerine dönüştüren bu sömürge savaşları ve dışarıdan yapılan yağma ve talanlar olmasaydı ilk büyük sermaye birikimi olan kapitalist zenginlik nasıl teşekkül edebilirdi? Kapitalizmi hangi felsefeler veya serbest piyasalar ortaya çıkardı? Liberalizm dahil, önce olaylar yaşanmış, arkasından fetva tedarik edilmiştir.

Liberalizm: Ali Bulaç'a Cevap

Hasan Yücel Başdemir

Zaman, 14.11.2009

Geçtiğimiz hafta içinde Ali Bulaç, Zaman gazetesindeki köşesinde üç yazısını liberalizm eleştirisine ayırdı. İlk yazı, "Liberalizm", ikincisi "İslam, Liberalizm ve Özgürlük", üçüncüsü ise "Liberal Fetva Arkadan Gelir" başlıklarını taşıyordu. Bu yazıların her biri eleştiriye ve tartışmaya açık birçok iddiayı içinde barındırmaktadır. Aslında her yazı okunduğunda ilk akla gelen, "Ali Bulaç, neden liberalizm üzerine yazma ihtiyacı duydu?" sorusudur. Bir hafta içinde liberalizm üzerine üç makale yazmaya Ali Bulaç'ı sevk eden amil nedir? Bu sorular, ister istemez zihni kurcalıyor.

Ancak, zihin okumanın doğru bir tavır olmadığı ilkesinin zorlamasıyla bundan vazgeçmem gerektiğine kendimi ikna ettim. Aslında yazılarda yer alan liberalizmin hedefi ve tarihî seyri ile ilgili birçok hata üzerine yazmak gerçekten de daha anlamlı olacaktı. Bu yazıda Bulaç'ın iddialarının neden eleştiriye ve tartışmaya çok fazla açık olduğunu göstereceğim. Yine de, yazar belki cevap verir diye, bazı ek soruları sormaya devam ederek başlamak istiyorum. İnsanların Bulaç'ın yazılarından ne anlamaları gerekir? Bulaç, okuyucularından neyin farkına varmalarını istiyor? Ali Bulaç, Türkiye'deki liberallerden mi yoksa genel olarak liberalizmden mi şikâyetçi? Bulaç, liberallerin 28 Şubat ve sonrasındaki tutumlarıyla ilgili ne düşünüyor? Hükümetin demokratikleşme konusunda elini güçlendiren liberal söylemlerden vazgeçerek sol veya sosyalist söylemleri kullanılması mı isteniyor? Bu yazıların Kürt açılımı ve Alevî açılımıyla bir ilgisi var mı? Yazarın bu yazıları yazmasında hükümetin bazı liberal politikalarının etkisi oldu mu? Son zamanlarda Türkiye'de, önceleri sosyalist jargonlarla beslenen

İslamî gençliğin liberal söylemlere sahip çıkmasının bir etkisi var mı? Ali Bulaç, acaba Müslümanların bazı liberal fikirleri savunmaları durumunda dinden uzaklaşacaklarına mı inanıyor? Müslümanların liberal eğilimleri Ali Bulaç'ı rahatsız ediyor mu? Müslüman gençlerin gözünde kendisini yenileyemeyen bazı dindar aydınların itibar kaybetmesi kaygısı mı var? Ya da gerçek soru nedir?

Bu soruları çok rahat sorduğumu düşünmeyin, onları hafif bir utanma hissiyle ifşa ettim. Umarım Ali Bulaç da beni mazur görür. Çünkü amacın sadece ifade özgürlüğü sınırları içinde bir zamanlar İslam topraklarında özellikle Abbasiler döneminde çok yaygın olduğu gibi tartışma geleneğine katkı sağlamaktır. Şimdi iddiaların neden bir liberalizm eleştirisi için yeterli olmadığını göstermeye çalışacağım.

İddia 1: "Liberalizmin hareket noktasında Newton'un varlık görüşü yatar. Bu özelliği dolayısıyla kendi içinde felsefi bir paradoks taşır. Yöneldiği hedefi rölativizm, felsefi zemini Newton'culuk ve pozitivizmdir."

Buna yanlış temele dayandırma hatası diyebiliriz. Liberalizmin hareket noktası Newton'un varlık görüşü değildir ve onun yöneldiği hedef de rölativizm değildir. Klasiklerden günümüze kadar hiçbir liberal, Newton'un varlık anlayışına veya mekaniğine atıfla liberal bir gerekçelendirmeye başvurmuş değildir. Aksine Friedrich A. von Hayek'in Kartezyen mekaniğe atıfla bir toplum kurma çabalarına karşı ciddi eleştirileri vardır. Daha genel söylersek liberalizme ontolojik ve bilimsel bir temel arayışı yoktur.

İkinci olarak liberalizmin yöneldiği hedef, dinî inançları da dâhil olmak üzere bireylerin iyi anlayışlarına uygun hayat sürmeleridir. Bunun için bir yeryüzü cenneti de vaat edilmez. Rölativizm onun arzu ettiği ve yöneldiği bir hedef değildir. Liberalizm, bireysel farklılıkları kabul ediyor olması açısından rölativizm görüntüsü verebilir. Ancak bu onun hedefi değildir. İsaiah Berlin "İdeal Arayışı Üzerine" makalesinde bunu, rölativizmden ziyade farklı amaçlara sahip bireylerin oluşturduğu çoğulcu bir toplum olarak tasvir eder. Berlin, bunun bir rölativizm olmadığını çünkü insanların mutlak iyilerine alternatif bir anlayış getirmediğini söyler.

Liberalizmin hem rölativizmi hem de Newton determinizmini benimsemesi açısından paradoksal bir düşünce olduğu ileri sürülmektedir. Liberalizm, tüm sorulara cevabı olan, eleştiri kabul etmez bir düşünce değildir. Ancak rölativizm, Newton'culuk ve pozitivizm üzerinden liberalizm eleştirisi yapmak mantıkça geçerli bir yol değildir.

Şunu da ilave etmekte yarar vardır: Modern Batı'nın temellerini oluşturan iki önemli hareket, önce rönesans, ardından aydınlanmadır. Rönesans ve aydınlanma din, politika, sanat ve bilimde tek bir düşünce biçimi ortaya çıkarmış değildir; aksine bu alanlarda birbirine rakip birçok düşünceye kaynaklık etmişlerdir. Din alanında reformasyona, seküler hayat biçimi olarak hümanizme, bilim alanında empirizm ve rasyonalizme, politik alanda sosyalizm, muhafazakârlık ve liberalizme kaynaklık etmesi açısından rönesans ve aydınlanma, birçok farklı yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. (Pozitivizme demiyorum çünkü iddia edildiğinin aksine pozitivizm, Newton mekaniği, Fransız materyalizmi, Comtecu pozitivizm, Kuhn'un paradigmatal yaklaşımı, mantıkçı pozitivizm, Popper'in yanlışlamacılığı, Einstein'ın görelilik kuramı gibi birçok bilimsel yaklaşımı içine alan şemsiye bir kavramdır.) Sadece Fransız aydınlanması ile İskoç aydınlanmasına bakanlar bile bu iki düşüncenin neredeyse (belki sadece bireyin kendisine güvenmesi dışında) hiçbir ortak yanlarının bulunmadığını ve birbirini tamamen nakzeddiğini kolaylıkla göreceklerdir.

İddia 2: Liberalizmin “tabîî düzen” ve “gizli el” düşüncelerinin arkasında aydınlanmanın evren görüşü, Newton’culuk (mekanizm), pozitivizm ve bunlara bağlı determinizm vardır. Liberallerin evren algısında insanî müdahaleler, determinizmi bozar. Onlar, toplumu ve evreni Kartezyenizm’in etkisi ile kendi kendine işleyen bir makine olarak görürler.

Liberal düşünörlere göre toplum kendi kendine işleyen bir makine değildir. Öncelikle terimlerin doğru biçimleri, “kendiliğinden doğan düzen” (spontaneous order) ve “görünmez el”dir (invisible hand). Adam Smith, görünmez elin, gizli el şeklinde anlaşılmasına özellikle karşı çıkar. Ona göre gizli el, bilerek ve isteyerek toplumu yönlendirmedi, manipölasyondur.

İkinci olarak görünmez el düşüncesi, büyük oranda materyalizme ve insan bilincini her türlü geleneksel ve dinî değer ve sembollerden arındırmaya dayanan Fransız aydınlanmasına değil insanî duyguların, geleneklerin ve dinî değerlerin hukuk ve ahlâk kurallarının oluşmasında büyük önemi olduğunu savunan ve insanî duyguları esas alan İskoç aydınlanmasına dayanır. Daha sonraları kendiliğinden doğan düzen denilecek olan bu görünmez el düşüncesinin fikrî mimarı, Adam Smith’in hocası olan ve İskoç aydınlanmasının kurucularından sayılan Presbiteryen rahibi Francis Hutcheson’dur. Bu düşünce bir mekanizm veya determinizm değildir. Onun esası şudur: Her birey kendi menfaati peşinde koşarken katkıda bulunmayı amaçladığından çok daha fazla başkalarına katkıda bulunur. Bireylerin ekonomik, dinî vb. amaçlarını gerçekleştirmek için yapmış oldukları karmaşık eylemler bütünü, herhangi bir politik, ekonomik vb. planlamaya gerek olmadan toplumun işleyiş kurallarını oluşturacaktır. Friedrich A. von Hayek, toplum hayatının işleyişiyle ilgili iki yaklaşımdan söz eder: Kendiliğinden doğan düzen ve örgütlemeye dayalı düzen. Kendiliğinden doğan düzen, insanların planlı müdahalelerine kapalıdır. Bireyler, sadece kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken farkında olmadan kendi amaç ve niyetlerini aşan bir bütüne de hizmet ederler. Bu düzen, bireylerin karmaşık ilişkiler bütününden doğar.

Kendiliğinden doğan (tabîî) düzeni bozan şey, Bulaç’ın iddia ettiği gibi insanî müdahale değildir, insana müdahaledir. Bireysel çabalar, kendiliğinden doğan düzeni indeterministik bir şekilde var eden şeylerdir. Kendiliğinden doğan düzen fikri, söylendiği gibi toplumda kendi kendine işleyen bir makine fikride dayanmaz. Burada insana müdahale etmemesi istenen otorite, öncelikle devlettir. Liberaller, mekanik olmayan bu işleyişin engellenmesinde en büyük tehlike olarak devleti görürler.

Üçüncü olarak Newton’un, daha önce Descartes tarafından sistemleştirilmiş olan ve Kartezyenizm adı verilen evren görüşü, dualist bir yaklaşıma dayanır. Buna göre evren (ve insan), birbirine indirgenemeyen iki cevherden oluşur: madde ve ruh. Maddenin temel özelliği, uzam (yer kaplama), ruhunki ise düşünmektir. Newton, maddî alemde bir determinizm olduğunu ve onların ancak gözlem ve sayıların dili ile anlaşılacağını ileri sürer. Ancak düşüncede bir determinizm yoktur. Hatta maddî âlemle ilgili bilgilerimizin doğruluğundan emin olmamız, ruhun özgürlüğüne dayandırılır. Toplum hayatı ruhî faaliyetlerin alanıdır ve orada saat gibi işleyen bir düzen yoktur. Ruh ve düşünmeyi maddenin bir şekli veya özelliği gibi gören Newton ve Descartes sonrası bazı katı pozitivistlere karşı en ciddi eleştiriler, liberal düşünörlere gelmiştir. Hayek’in Hukuk Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen adlı kitabının ilk kısımları Kartezyen rasyonalizme, bilimperest politikaya ve sosyal Darwinizme yönelik ciddi eleştirilerden oluşur. Bu nedenle yazarın hem Newton okuması hem de bu düşünceyi liberalizme atfetmesi hatalıdır.

İddia 3: İlk liberaller tevhitçidir, Newton teslisi reddeder ancak "bir liberal olarak" Newton'un inandığı Tanrısal düzenin toplumsal hayatta izdüşümleri yoktur.

Bulaç'ın ikinci yazısında liberal özgürlük anlayışıyla ilgili "Tanrı'ya ve dine karşı özgür olma" şeklindeki tasviri ile ilk yazıdaki bu iddiaların çelişkili (onun ifadesiyle paradoksal) olmasını bir tarafa bırakmak zorundayım. Çünkü her bir ifade, uzun açıklamaları gerektiren hatalar içermektedir. Şu iki iddia da Bulaç'a aittir: 1. İlk liberaller tevhitçi idi. 2. Liberal felsefenin ideolojisi özgürlüktür... Tanrı'ya ve dine karşı özgür olma.

Liberalizmi anlamamanın ve eleştirmenin yolu Newton değildir; John Locke, Francis Hutcheson, Adam Smith, David Hume, John Stuart Mill gibi klasiklerle, İsaiah Berlin, Karl Popper F., A. von Hayek, Ludwig von Mises, Murray Rothbard, Robert Nozick gibi yakın dönem düşünürlerdir. Liberal olmak, bireylerin tevhitçi ya da teslisçi, dindar ya da ateist olmalarına da bağlı değildir. Çünkü liberalizm dinî inançların alternatifi değildir; bir yaşama biçimi empoze etmeye çalışmaz. Söz konusu yazılarda liberalizmi dinselleştiren, İslam'ı da ideolojileştiren bir zihinsel tutum görülmektedir.

Bulaç'ın her iki yazısında da İslam ile liberalizm birbirinin alternatifi düşünceler gibi sunulmuştur. Din, inananların iyi hayat biçimlerini ifade eder. Liberalizmin buna söyleyeceği hiçbir şey yoktur. Liberalizm, bireylerin seçtikleri iyi hayat biçimlerini en iyi şekilde yaşayacakları politik bir yapı oluşturma çabasıdır. Bulaç'ın İslam'la ilgili yorumlarda ihsas ettiği gibi İslam'ın ruh, madde, evren, Tanrı-alem ilişkisi, ilahî hikmetlerin tezahürü gibi konularda birkaç yorumu yoktur, birbirinden oldukça farklı birçok yorumu vardır. Çünkü bunlar İslam'ın kulluğa taalluk eden (taabbudî) konuları değildir. Liberalizmin de birçok yorumu vardır. Ancak hepsinin ortak noktası, insanların dinî ve seküler inançları ile dünya görüşlerine alternatif bir düşünce sunmadığıdır. Liberalizmin ve İslam'ın birbiriyle mukayese edilmesine liberaller de, dindarlar da, dindar liberaller de, ateist liberaller de karşı çıkar. Aksini düşünen bir liberal görmedim, ancak eğer böyle biri varsa bunun liberal düşüncede nasıl gerekçelendirileceğini göstermesi gerekir.

Liberalizm, bu özelliğinden dolayı, ilk temsilcilerinden bu yana (şu anda da Türkiye'de olduğu gibi) farklı dinî inançta insanların savunduğu bir fikir olmuştur. John Locke bir Hıristiyan'dı. Francis Hutcheson, teslise inanan bir Presbiteryen rahibiydi. Öğrencisi David Hume, bir agnostik ateistti. Diğer öğrencisi Adam Smith, dindarlıkla deizm arasında yaşayan bir melankolikti. Yakın zamanda Lord Acton, bir Katolik rahibiydi. Antony Flew, seksen bir yaşına kadar ateist bir liberaldi. Ölmeden önce Yanılmışım: Tanrı Varmış adıyla Türkçe'ye de çevrilen bir kitap yazdı. Liberalizmi savunmak için dindar ya da ateist olmaya gerek yoktur. Onun bilimsel veya metafizik ve dinî iddiaları da yoktur; onların yanında, karşısında ya da alternatifi değildir. Bu nedenle yazarın göremediğini iddia ettiği "Liberal Tanrısal düzenin toplumsal izdüşümlerini" aramanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü liberallerin bu türden bir düzen iddiaları yoktur.

Dinî konularda dindarların genel kabul gören inançlarını reddeden ve bazı aşırı yorumlarda bulunan insanlara liberal demek, galat-ı meşhur olmuştur. Ancak, bu insanların politik ve ekonomik bir görüş olan liberalizmle hiçbir ilgileri olmadığını açıklamaya gerek yoktur. Çünkü Türkiye'deki örnekleri de dâhil olmak üzere bu yaklaşım sahipleri bireysellik, serbest ticaret, özel mülkiyet, negatif özgürlük, sınırlı devlet, kendiliğinden doğan düzen konularında liberal değerleri benimsemezler. Türkiye örneklerindeki tüm kamusal aktörler, devletçi ve ulusalcıdır. Sanırım isim vermeye gerek yoktur.

İddia 4: Liberallerin Tanrı inancına sahip olmalarına rağmen başaramadıkları şeylerin cevabı İslam'da vardır. Tabiatın varlığını ve düzenini mümkün kılan ilahî sünnetler, yani Emr-i ilahî vardır. Mutlak ve sonsuz olan Allah, sonlu ve rölatif (izafî) olan âlemde ilahî sünnetlerle tecelli ediyor. "Bu önerme bir hakikatin ifadesi ise liberalizmin içine düştüğü paradoksuyla baş başa kalır." (Cümle düşüklüğü bana ait değil).

Liberalizmin dinî inanca alternatif olmadığı gerçeğini gözden kaçırarak liberal ilkeleri, ilahî sünnetlerle mukayese etmek yanlıştır. Kaldı ki âdetullah adı verilen bu ilahî sünnetler, kevnî olaylarla (doğa olayları ve fizik kuralları) ilgilidir. Liberalizmin kevnî iddiaları yoktur. Şayet olsa bile inanan birisi için bilim, sanat vs. alanlardaki insanî faaliyetler, ilahî hikmetleri arama şeklidir. Bu nedenle dindarlar, insanların bilimsel faaliyetlerinin ilahî sünnetle çatıştığını veya çeliştiğini düşünmezler. Diğer taraftan varlıktaki düzeni açıklamak için ileri sürülen İslamî görüşler konusunda zikredilenlerin dışında Müslüman âlimlerin birbirinden çok farklı görüşleri vardır. Örneğin Bulaç, "Ruh da Emr-i ilahîdir, ruhun menşenin ne olduğunu bilmiyoruz" demektedir. Oysa İslam düşüncesinde ruhun menşei ve ne olduğu konusunda birçok yaklaşım vardır. Liberalizm açısından bu farklılığa verilecek cevap yoktur. Liberaller sadece bu çeşitliliğe saygı duymakla yetinirler. Eğer Müslümanlarsa, bu konudaki fikirlerini bir dindar olarak söylerler.

Sonlu-sonsuz; mutlak-rölatif; saat gibi işleyen düzen, eşitsizlik ve insanların dünyada aç kalmasına izin veren liberal adaletsiz Tanrı diyor yazar. Bunlar, liberalizmin paradoksları ve İslam'ın bir çırpıda cevap verdiği sorunlar olarak zikrediliyor. İslam, iman ve salih ameldir. Allah-ü Teala kullarından kendisine kulluk etmelerini ister. Bulaç'ın liberalizmin eksikliği olarak zikrettiği Tanrı-alem ilişkisi, husun-gubuh meselesi, insan fiillerinin yaratıcısının Allah mı yoksa insanın kendisi mi olduğu, külli irade-cüz'i irade, maduma şey denir mi denmez mi gibi sorunlar İslam peygamberinin ölümünden yaklaşık 200 yıl sonra Tebeu't-tâbiin döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. İslam, bu konularda Müslümanlardan kesin cevaplar istemez. İnsanlar ahrette de bu konudaki düşüncelerinden dolayı değil kulluklarından dolayı hesaba çekileceklerdir. Ayrıca bunlar, iki paragrafta söylendiği kadar basit değildir. Bu konuda Bulaç'ın ve diğer Müslümanların veremediği farklı cevaplar, İslam'ın çelişkisi değildir. İnsanlık bu sorulara ortak cevaplar arar. İslam da bir dönem medeniyetin taşıyıcısı olarak bu soruların cevabına katkı sağlamıştır. Oysa bir liberalin (dinî ve entelektüel ilgilerinin dışında) bu sorunlarla hiçbir ilgisi yoktur. Bunları bireyler için anlamlı ve değerli bulur. Ayrıca liberal, siyaseti mümkün dünyanın bir uğraşı olarak görür. Çünkü o, Fatma üniversiteye girerken onun dinî kıyafetini zorla çıkarttıran görünür bir el ya da çıkartması gerektiğini vazedenden beşerî bir otorite var mı yok mu, buna bakar.

İddia 5: Liberalizmin iddia ettiği gibi beden hareketleri otomatığe bağlanmış değildir. Şeriat da otomatığe bağlanmış değildir. Fıkıh değişkendir. Bu çerçeveden baktığımızda liberal felsefenin fizik âlemde aradığı determinizm ve sosyo-politik hayatta dogmatizm seviyesinde savunduğu iktisadî ve siyasî zorunluluklar temelsiz kalır.

Liberal dogmatizm diye ifade edilen şey liberallerin özgürlük anlayışıdır. O bir öz değildir, bir biçimdir. Çünkü negatiftir. Nerede başlayıp nerede bittiği, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerine göre değişir. Onun optimum sınırını bir davranışın başkaları üzerinde meydana getireceği zarar ve dezavantajlarla kişisel amaçlar ve tercihlerin çeşitliliği belirler. Negatif özgürlük başta olmak üzere liberal ilkelerin mutlaklığı savunulamaz. Onlar, kişisel inançların yerine ya da karşısına da koyulamaz. Popper bu paradokstan sakınmak için liberal ilkeler için "x daima yapılmak zorundadır" yerine "birçok

durumlarda x, belki de yapılacak en iyi şeydir” demenin uygun olacağını ileri sürer. O, “hiçbir politik araç şaşmaz değildir”, der.

Yazar, liberallerin iddia etmediği şeylerden hareketle onların sürekli “paradoksta” olduklarını ve temelsiz şeyler savduklarını ileri sürmektedir. Liberal, bir ateist midir? O bir materyalist midir? O bir gelenek düşmanı mıdır? O, insanların değerleriyle alay mı eder? Dinî inançları kendisine rakip mi görür? Hangi liberal ilke, İslam’ın bir unsurunu inkâr için kullanılır. Eğer sorunlar, liberalizmin dindar ve ateisti bir birey olarak hukukta, politikada ve kamu işlerinde eşit görüyor olması türünden sorunlarsa Müslümanların ve ateistlerin, liberalizmin onları eşit görmeyen ve yok etmeye çalışan düşünceler karşısında geliştiğini bilmeleri gerekir. Liberalizm bunlardan birine diğerinden daha yakın değildir. Eğer bunların birbirini etkileme çabalarının liberalizm tarafından meşru görülmediği anlayışı varsa bu da büyük yanılgıdır. Liberaller, dinî veya diğer tüm düşüncelerin birbiriyle rekabet halinde olduğuna inanırlar. Bu inanç ve düşüncelerin olduğu yerleri tıpkı bir pazar yerine benzetmek, liberallerin çokça başvurduğu bir teşbihtir. İnançların ve düşüncelerin birbiriyle olan rekabetlerinin sınırını da zarar, zorbalık veya başkaları üzerinden dezavantaj oluşturma sınırlarına kadar genişletirler ve bunu özgür toplumun doğası olarak nitelerler.

Ali Bulaç, ikinci yazısında da liberalizme karşı din üzerinden eleştirilerini devam ettirmektedir. Ancak, birinci yazısındaki birçok iddiasıyla çelişen tezler ileri sürmektedir.

İddia 6: “Liberal felsefenin ideolojisi özgürlüktür, başka bir deyimle liberalizm özgürlüğü ideolojileştirerek kendine varlık alanı bulur. Bu, liberallerin özgürlüğü üç alanda temellük etmesi gibi garip bir duruma yol açıyor. 1) Dine ve Tanrı'ya karşı özgürlük.”

Liberalizmin bireylerin dünya görüşlerine rakip, ideal, kuşatıcı bir dünya görüşü ortaya koyma ve bireyleri buna göre dizayn etme yolunda bir iddiası yoktur. Bu nedenle birçok liberal, liberalizmin tam bir ideoloji olarak tanımlanamayacağını, ona ancak ucu açık ideoloji denebileceğini ileri sürerler. Liberalizmin en temel talebi, ekonomik ve politik özgürlüktür. Bu anlayış, doğa ya da Tanrı karşısında insanoğlunun imkân ve kabiliyetlerini sorgulayan metafizik özgürlüğün tamamen dışındadır. Liberaller, özgürlüğü bireylerin yapmak istedikleri şeylerden alıkonulmaması anlamında negatif özgürlük olarak tanımlarlar. Özgür bireyler, herhangi bir dünyevî otorite tarafından keyfî sınırlamalara tabi tutulamazlar. Onların bu tür davranışlarını sınırlamanın meşruiyeti, ancak başka bireyler üzerinde meydana getirdikleri somut zararlara dayandırılabilir. Başka bir ifade ile bireyler, başkalarını bir hak ihlâl yaparak engellemedikleri sürece kendi belirledikleri hayat tarzını herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan yaşamakta özgürdürler.

Bireysel özgürlük de denilen bu anlayış, bireylerin dinî inançlarını da aynı şekilde değerlendirir ve yasaklanmalarını uygun bulmaz. Dinî davranışlar, başkalarının durumlarında bir kötülüğe yol açmadıkça serbesttirler. Bireylerin politik ve ekonomik davranışlarının optimal sınırını, diğer bireyler üzerinde meydana getirdikleri engeller belirler. Bu nedenle liberaller, kamusal alan söylemlerini de anlamsız bulurlar. Davranışların optimalitesi, bir mekâna, kamunun ya da baskı gruplarının otoritesine bağlı değildir. Liberallerin başörtüsü, cemevleri, ruhban okulu, etnik haklar gibi konularda kendilerinden çok emin bir dile sahip olmalarının nedeni, bu konulardaki yasak ve engellerin, optimal sınırın çok altında olduğunu açıkça görmeleridir. Bu konulardaki yasak ve engellerin kaldırılması, başkalarının özgürlüklerinde hiçbir azalmaya neden olmamaktadır.

Liberallerin özgürlük söylemlerinde bu bakış açısını aşan hiçbir anlam yoktur; tam da tüm dinî inançların özgür bir şekilde yaşanmasının önünü açan bir anlam vardır. Dolayısıyla, Bulaç'ın ileri sürdüğü gibi liberalizm, negatif özgürlüğü temel alarak kendine varlık alanı bulma çabasında değildir. Aksine kendisi olarak gördüğü bireyler için engellemeye uğramadan inançlarını yaşayacakları bir varlık alanı oluşturmak ister. Dolayısıyla, liberallerin özgürlükle kastettikleri şey, Bulaç'ın iddia ettiği gibi dine veya Tanrı'ya karşı özgür olmak şeklindeki metafizik özgürlük değildir.

Bu çerçevede liberallerin savunduğu negatif özgürlük, Tanrı'ya, Hıristiyan dogmaya, İslamî nassa veya imana karşı bireysel aklın özgürleşmesi değildir; kaynağını seküler ya da dinî bir temele dayandıran dünyevî otoritelere ve toplum baskısına karşı bireyin özgürlüğüdür. Dünyevî otoritelerin bireyin rızası dışındaki keyfî ve ideolojik müdahalelerinden özgür olmaktır. Liberalizm, "dinî inançlara karşı bireysel aklın özgürleştirilmesi" sloganını ve kamusal alanın ve insan bilincinin dinden arındırılmasını savunan Fransız aydınlanmasına değil, bireylerin kendileri ile ilgili iyi hayat biçimlerini kendilerinin seçmesi ve iradesi dışında bir inanca zorlanmamasını isteyen İskoç aydınlanmasına dayanır. İskoç aydınlanması, herhangi bir zorlama olmaması kaydıyla geleneğin ve dinî inançların toplumun işleyişinin belirlenmesinde önemli rolü olduğunu savunur. O zaman şunu sormak gerekir: Ali Bulaç'ın yazısında yer alan "Ne Tanrı ne efendi" diyen ilk liberal kimdir?

İddia 7: Liberallerin özgürlüğü, sınıfsal bir özgürlüktür.

Değildir, bireysel özgürlüktür.

İddia 8: Liberallerin diğer bir özgürlük talebi, nefsin istek ve tutkularını, beden zevklerini kısıtlayan her engele karşı serbestliktir.

Liberaller, nefsin istek ve tutkularını, beden zevklerini kısıtlayan engellere karşı "politik" serbestliği savunurlar. Bir kamu otoritesinin ve toplum baskısının bireylerin zevklerini, isteklerini ve tutkularını belirlemesine karşı çıkarlar. Aynı şekilde erdemli bir hayat arzu eden, nefsin isteklerini ve beden zevklerini sınırlamak isteyen kişiler için de politik serbestliği savunurlar. Bir liberal, bunları aynı ahlakî statüde düşünmek zorunda değildir. Liberaller, bunları savunurken bireysel inanç, değer ve duygularından arınmak zorunda da değildir. Onlar, insanların kalplerinin ve zihinlerinin politik araçlarla ve baskıyla belirlenmesini insan onuruna aykırı bulurlar. Diğer bireylerdeki beğenmedikleri tavırlarını, inançları yayma ve ifade özgürlüğü ile eleştirilmesi gerektiğini savunurlar. Bireylerin herhangi bir cemaate girmelerini ya da aidiyetler üzerinden inançlarını yaşamalarını da liberaller, din ve vicdan özgürlüğünün gereği sayarlar.

İddia 9: İslam'ın özgürlük telakkisi liberalizmden farklıdır. İnsanlar özgür doğar. İslam, dinî hayatın yaşanmasını, dinî tebliğin yapılması önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını öngörür. Bedende hapsolmuş ruhun Allah'a kavuşması için ruhun özgürlüğünü savunur.

Liberaller, insanların özgür ya da köle doğup doğmadığı konusunu negatif özgürlüğün konusu yapmazlar. Bu yaklaşıma da bir itirazları yoktur. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve diğer tüm inanç sahipleri için dinî hayatın yaşanması ve dinî tebliğin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını isterler. Aynı hakkı, "sınıfsal ve aidiyete dayalı bir özgürlüğü" savunmadıkları için seküler hayat yaşayan insanlar için de geçerli kabul ederler. Onlar, tüm dinî ve seküler inançlar için engelsiz bir ortamı tesis etmeye çalışırlar. Ancak, mutlak bir engelsiz ortamı tahayyül etmezler. Yeryüzünde bir dünya cenneti hayal etmek yerine farklılıkların bir arada yaşadığı ve çatışmaların en az yaşandığı, mümkün

olduğunca barış içinde bir toplum hayal ederler. Liberalizmin insanların kul olması ya da olmaması şeklinde dinî ve metafizik iddiaları yoktur.

İddia 10: Liberaller özgürlüğü mülk edinir ve diğer özgürlük referanslarını kaale almaz.

Liberallerin yukarıda zikredildiği gibi “negatif özgürlük” adı verilen özgün bir politik özgürlük anlayışları vardır. Ancak, bireyin inançları üzerindeki keyfi ve baskıcı engelleri meşrulaştırmadıkça farklı anlayışları fikrî zenginlik olarak görürler. Liberalizmin özgürlük anlayışını derin tahlillerle anlamaya çalışmaya gerek yoktur. Dünyanın her yerinde dinî ve seküler inançlarını yaşamak isteyen insanlar vardır. Liberal olmak, her nereden gelirse gelsin bu insanları engellemek isteyenlere karşı olmaktır. Dünyaca tanınan liberallerden Tom Palmer, “Dünyanın her tarafında siyasî baskılar karşısında özgürlük isteyen insanlar vardır. Liberalizm, hiç değilse duygusal olarak onların yanında olmaktır” demektedir.

Geçtiğimiz on yıl içerisinde Türkiye’deki liberallerin baskılar karşısındaki tutum ve söylemleri, onların “temellük” ettikleri özgürlük düşüncesini ifşa eder. Türkiye’de “özgürlük isteyen” farklı dinî, etnik ve kültürel gruplardan insanlar, kendi siyasî sorunları karşısında liberal gelenekten beslenen özgün bir tarz oluşturmuşlardır. Bunlar, özellikle geçtiğimiz on yıl içinde demokratikleşme sürecine ciddi manada fikrî destek sağlamışlardır. Bu liberal özgün geleneğin en önemli özelliği, dinî inançlar başta olmak üzere bireylerin iyi anlayışlarına alternatif bir dil kullanmamaları ve onların değerleri ile çatışmaya girmemeleridir. E-muhtıraların ve bürokratik baskıların yaşandığı, ümitlerin kırıldığı ve birçoğumuzun sözün bittiğini düşündüğü en zor günlerde üzmeden, kırmadan ve dökmeden baskılara özgürlük düşüncesiyle karşı durulmuş, ümitler tazelenmiştir. Liberaller, mutluluğu ve konformizmi “temellük” edenlere karşı hakları ihlâl edilenlerin acılarına ortak olmuşlardır. Bunlar, “farklı irfan ve felsefe havzalarından” gelen insanlardan oluşuyordu.

İddia 11: Liberalizmin aksine İslam, tam özgürlükçü bir karaktere sahiptir. Ebussud Efendi’ye, “Bir gayrimüslim kendi inancını açıklarken Müslümanların kutsal saydığı değerlere dil uzatırsa, onları küçültücü ifadeler kullanırsa, ona ne lazım gelir?” diye sorulur. Şeyhülislam’ın verdiği cevap şu olur: “Bir şey lazım gelmez. Amacı İslam’ı küçültmek değil, kendi inancını (ve belki şakilesini) ortaya koymaktır.”

Liberalizmin burada bir eksikliği ortaya çıkmaktadır çünkü o, Ebussud Efendi kadar hoşgörülü değildir. Liberaller, inananların kutsal saydığı değerlere dil uzatılmasını ve onları küçültücü ifadeler kullanılmasını ifade özgürlüğü olarak görmezler. Bunu söylediğimizde İslam’la liberalizm çatışmış mı olur?

İddia 12: Liberalizmi salt bir teknik olarak ele almak gerekirse düşünce ve ifade özgürlüğü tam olmalıdır. İktisadi hayatta teşebbüs özgürlüğünün sağlanması gerektiği açıktır. Ama devlet bir yandan orta sınıfların iktisadi gelişmesi için teşebbüs özgürlüğünü korurken diğer yandan servetin belli ellerde toplanmaması ve zayıfların korunması için de gerekli tedbirler alabilir, almalıdır. Bu komünist rejimlerdeki gibi planlı ve müdahaleci ekonomi modelini benimsemek anlamına gelmez.

Bulaç burada liberalizmin bazı değerlerini anlamlı bulur ancak refahın yayılması konusunda liberallerin kendiliğinden doğan düzen ve gönüllük esasına dayalı dayanışma fikri yerine sosyalistlerin zora dayalı gelir paylaşımı ve müsadere yöntemini savunmakta ve bunun planlı ekonomi modeli

olmadığını da ilave etmektedir. Bu, (bir dindar olarak İslam'ın da hiç uygun gördüğünü düşünmediğim) planlı ekonomi modelidir. Liberalizm tam da zayıfların korunmasının devlet eliyle değil dinî inançlarla ve diğer bireysel motivasyonlarla gönüllülük esasına dayanarak yapılması gerektiğini savunur. Devlet müdahalesinin gönüllülük bozduğu ve bir devlet kapitalizmi oluşturduğu açıktır. Devletin neden gerekli tedbirler alması gerekiyor? Devlet gasp ettiği vakıfları sahiplerine iade etsin, yüksek vergileri düşürsün, gölge etmesin yeter. Devlet müdahalesinin olduğu yerlerde yardımlaşma kültürü ölmüş ve politik kayırmacılık başlamıştır. Müslüman aydınların bazılarının her nedense çoğu zaman sosyalist düşünce biçimiyle zihinsel olarak uyduğu görülmektedir. Bu devlet müdahalesi fikri, Ali Bulaç'ın şahsî fikri midir? Yoksa İslam adına mı bunu söylemektedir?

İddia 13: Ahlakî alanda sınırsız özgürlük İslam'a yabancıdır. Toplumdaki farklı din ve inançlardaki insanların "ma'ruf ve münker"le ilgili ortak telakki ve kabulleri sosyo-politik hayatın temeli olmak durumundadır.

Bu iddianın birinci kısmı, Ali Bulaç'ın üçüncü yazısında ileri sürülen suçlamalarla da ilgilidir. Bazı insanlar, liberalizmin haksızlıkları, katliamları, ahlaksızlıkları meşrulaştırmanın bir yolu olduğunu düşünürler. Ali Bulaç, liberalizmi ahlaksızlık, sömürgecilik, köle ticareti, faiz, ulus devletin oluşumu gibi tüm kötülükleri sonradan meşrulaştırmanın ve onlara fetva vermenin bir yolu olarak nitelemiştir. Liberaller, faizi piyasa koşullarında kendiliğinden oluşan ekonomik bir araç olarak görürler. Dindarların kendi anlayışlarına uygun bankacılık sistemi oluşturmalarını hak olarak görürler. Ancak, bireyi ve bireyin değerlerini esas alan ve onları korumak isteyen bir düşünce biçimi, diğer suçlamaları hangi "liberal fetva" ile meşrulaştırabilir. Liberalizm, bir "fetva" verme yöntemi değildir.

Bu akıl yürütmeler daha da ileri götürülerek zaman zaman liberalizm savaşların, acıların, ölümlerin ve tüm kötülüklerin sebebi sayılmaktadır. Şimdi bundan ne çıkarmak lazım? Irak savaşının, Filistin sorununun, Srebrenice katliamının sebebi olarak da liberalizmi mi görmemiz gerekir. Ya İslam tarihinde yaşanan Siffin savaşı, Kerbela olayları, mihne olayları ve daha birçok kötü olaya ne demeli? Bunlara insan ruhundaki, bu günlerin haksızlıklarının habercisi ilk kapitalist ilkel nüvelerin bir tezahürü mü diyeceğiz? Bu bakış açısı, muzdarip olduğumuz sorunların kaynağı olarak en sevmediğimiz şeyleri görme ve gösterme alışkanlığına dayanmaktadır.

Bazı insanların yaşadıklarını düşündükleri fikrî ve fiilî sömürünün müsebbibi olarak liberalizmi görmeleri de anlamlı değildir. Bu, fikrî ve fiilî sömürge olarak yaşandığı algısına dayalı olarak Müslüman psikolojisini bir zayıflık ve komplekse mahkûm etmek ve Müslüman kimliğini "diğerleri" üzerinden inşa etmektir. Tahakküm altında oldukları algısı üzerinden bir kimlik vurgusu, ancak bir rahatlama tarzıdır. Ali Bulaç, yapılmasını istemediği şeyin en kolayını yapmıştır. Vicdanı olan her insanın haklı olarak rahatsız olduğu sorunların kaynağı olarak sonradan bir suçlu bulmuştur. Bununla ruhumuzu huzura kavuşturmak istemiştir. Ve insanları bu oyuna gelmemeleri için uyarmıştır.

Aksi takdirde bu üç yazıdan sonuç olarak anlamamız gereken nedir? İslam'ın liberalizmden daha üstün bir düşünce olduğunu mu anlamalıyız? Eğer amaç, İslam'ın bir medeniyet algısı olarak diğer dünya görüşlerinden üstün olduğunu vurgulamaksa bunu, Müslümanlara "ne olmadıklarını hatırlatarak" yapmak yerine onların mevcut sorunlar karşısında kendi renklerini, inançlarını taşıyan tutarlı, kapsamlı ve ikna edici çözümler bulmasına ve tarihi miraslarını yeniden sırtlanmalarına katkı sağlayarak yapmalıdır. Bunu engelleyen liberalizm değildir. Dindar aydınların belki de bunun için öncelikle yapmaları gereken şey, kendileriyle ve toplumdaki farklı aidiyetlerle yüzleşmeleridir. En çok

yüzleşmeleri gereken şey de kamu otoritesi tarafından kendilerine bahşedilmiş, İslam adı altında resmî ideolojinin rengine bürünmüş kurumların varlıkları, yapıları ve faaliyetleridir.

Ayrıca, bu yazıların kaleme alındığı günlerin de özel anlamları vardır. Türkiye, demokrasi mücadelesinde çok kritik günlerden geçmektedir. Türkiye'nin siyasî tarihi, karşılaşılan sorunları çözme konusunda istekli ve cesur adımlar atmayı göze almamıştır; aksine, bunları biriktirme ve muhtemel çözüm ihtimallerine karşı da onları isimleriyle anmak yerine sembolik bir dille ifade etme ve koruma yoluna giden bir kültür oluşturmuştur. Bu siyasî kültür, genellikle kamu otoritesine dayanarak kendisini meşrulaştıran "millî" bir dil ve bu dile bağlı bir ezber geliştirmiş ve bunun dışındaki söylemleri meşru görmemiştir. Onun sorunlar karşısındaki kavramsal çerçevesi ayrımcılık, bölücülük, irtica, gericilik, Atatürk düşmanlığı, cumhuriyet düşmanlığı gibi yaftalarla laiklik, millî birlik ve beraberlik, vatanseverlik, milletin bölünmez bütünlüğü, tam bağımsızlık vs. şeklindeki susturucu, dar ve tek tipleştirici anlamlarla bezenmiş ezberlerden oluşmaktadır.

Bu yaklaşımın Türkiye'ye dar geldiği ve farklılıkların bir arada barış içinde yaşamasını sağlayacak daha geniş bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Türkiye, bu ihtiyacı gidermek için akademiyası, siyasetçisi, gazetecisi, farklı etnik, ideolojik ve dinsel aidiyetleriyle bu süreci başlatmış ve bir noktaya kadar getirmiştir.

Bu sürecin başlamasında Türkiye'deki üç sorunun büyük etkisi olmuştur. Birincisi, Kürt sorunu, ikincisi ise başörtüsü sorunudur. Bunlar kadar görünür olmayı başaramamış olsa da aynı şiddette üçüncü sorun da Alevi sorunudur. Türkiye, yıllarca bu üç sorun nedeniyle ağır psikolojik ve maddî bedeller ödemek zorunda kalmıştır ve onların derin izlerini hâlâ bünyesinden taşımaktadır. Şu ana kadar bu sorunların hiçbiri çözülememiş olmasına rağmen bir çözüm iradesinin belirdiği görülmektedir.

Eminim ki çok özet olarak verdiğim ve işlek zihinlerin arkasını ve önünü kolaylıkla tamamlayabileceği, demokratikleşme seyriyle ilgili bu tespitlere Ali Bulaç da katılacaktır. Nitekim onun Kürt Sorunu, Alevilik ve başörtüsü sorunuyla ilgili yazdığı birçok yazıda bu bakış açısını benimsediği açıktır. Tam böyle bir zamanda Türkiye, tüm politik söylemlere eşit mesafede durarak kendisi için en iyi çözümleri veya çözüm bulamasa bile uzlaşma noktalarını üretmek zorundadır. Liberal tezler dışarıda tutularak buna çalışmak, büyük bir malzemededen ve literatürden mahrum olmak demektir. Türkiye'deki liberaller, bu sürece ellerinden gelen desteği vermişlerdir. Eğer Türkiye'deki liberallerle ilgili şikâyetler de dile getirilirse bu, onların daha somut bir şekilde kendi nefis muhasebelerini yapmalarına katkı sağlar ve belki aynı yanlışlıkları yapmaktan uzak durmalarına neden olur.

Besim Tibuk, liberalizmi şöyle tanımlıyordu: "Liberalizm, insanların beyinlerini ve kalplerini yönetmeye talip olmamaktır." Sadece bu tanım bile liberallerin sınırlı politik bir iddialarının olduğunu, bir tahakküm düşüncesine sahip olmadıklarını ve metafizik ve dinî düşüncelere alternatif düşünce ileri sürmediklerini göstermeye yeter.

Bu cevapların bir kısmının birkaç cümle ile geçştirilmesinin mümkün olmadığını farkındayım. Ancak, tüm okuyucular, Ali Bulaç'ın ve benim iddialarımla ilgili daha geniş araştırma yapma imkânına sahipler. Kaynaklar sarıhtır. İnsanlar, yazılanlarda ve söylenenlerde çelişkiler bulabilir. Ne dindarlar, ne ateistler, ne de agnostikler için yeryüzünde bir cennet vardır. Huzur, tüm sorunları çözmekle elde edilen bir şey değildir, onlarla yaşamayı bilmekle elde edilen bir erdemdir. Bazı insanlar bunu Mevlana Celaleddin Rumi'den bazıları da İsaiah Berlin'den öğrenebilir.

İslam, Liberalizm ve Özgürlük

Atilla Yayla

Zaman, 16.10.2009

Bazı İslamcı yazarlar İslam ile liberalizm veya İslam ile liberalizmin özgürlük kavrayışı arasında karşılaştırmalar yaparak ilginç fakat mantıksız sonuçlara ulaşıyorlar.

En başta belirtmek gerekir ki, tam bir liberalizm-İslam karşılaştırması yapmak hem gereksiz hem imkânsızdır; zira liberalizm gevşek, açık uçlu bir ideoloji İslam ise bir dindir. Tam karşılaştırma her türün kendi içinde yapılmak zorundadır.

İslamcıların liberalizme, özellikle liberal özgürlük konseptine yönelik eleştirileri, liberalizme diğer bazı kanatlardan, meselâ sosyalistlerden, faşistlerden ve komüniteryenlerden gelen eleştirilerle bir temel metodolojik özelliği paylaşmaktadır: Halk diliyle, "kendisi çalıp, kendisi oynamak", liberalizm literatüründe yaygın tabirle, "bir hasır adam haline getirilmiş" liberalizmi doyasıya dövmek. Bu şöyle yapılır: Liberalizme ve liberal özgürlük anlayışına muhalif kişi, önce bunları istediği gibi tanımlar-tasvir eder, sonra eleştirisini yapar. Tanımlamanın-tasvirin doğruyu yansıtıp yansıtmadığı, ilgili literatüre dayanıp dayanmadığı önem taşımaz. Mühim olan eleştiriye elverişli bir zeminin hazırlanmasıdır.

Bunun nasıl yapıldığını özgürlük kavramı üzerinden örneklendirebiliriz. Özgürlük, şüphe yok ki, liberal düşüncenin temel değeri ve liberalizmle ilgili literatürün ana konusudur. Locke, Hume, Smith, Constant, Bastiat, Montesquieu, Lord Acton gibi klasik, Mises, Hayek, Leoni, Popper, Rothbard, Nozick gibi modern dönem filozofları ve günümüzde Hoppe, Epstein, Schmidtz, Barnett, Narveson, Barry, Tomasi, Kukathas, Erdoğan gibi onlarca akademisyen düşünür özgürlük üzerine muazzam bir literatür oluşturmuştur. Liberalizmin özgürlük anlayışından bahsedilecekse bu isimlere gitmek ve ne dediklerine bakmak entelektüel dürüstlüğün ilk şartıdır. Sosyalistlerin, komüniteryenlerin bunu nadiren yaptığını biliyoruz. Şimdi, bazı İslamcılar aynı yolun yolcusu.

İSLAMCILARIN GÖREMEDİĞİ ŞEY

Liberal düşüncenin özgürlük literatürü, liberal özgürlük anlayışının ne olduğunu tereddüde yer bırakmayacak netlikte ortaya koyar. Özgürlük bireye ait bir değerdir. Bireyin seçmek ve yapmak istediği şeyleri seçip yapmasının keyfi olarak engellenmemesi; seçmemek ve yapmamak istediği şeyleri seçmeye ve yapmaya keyfi olarak zorlanmamasıdır. Özgür birey, dinî veya felsefî inancını, değerlerini, hayat tarzını, mesleğini serbestçe seçme ve izleme hakkına sahiptir. Ondaki beklenen tek şey, eşit özgürlük ilkesine saygı göstermesi, yani kendisinin sahip olduğu özgürlüğe başkalarının da sahip olduğunu kabul etmesi ve hâl ve hareketlerini buna uyarlamasıdır. Bu, tabir caizse, özgürlüğün fiyatıdır.

İslamcıların göremediği, böyle tanımlanan özgürlüğün, sabit bir içeriğe sahip, bireylere bir şeyi dayatan veya onları bir şeyi reddetmeye zorlayan bir değer olmadığı, bir çerçeve değer teşkil ettiğidir. Liberaller bireyin özgür olmasını, yani kendi tercihlerini yapma hakkına sahip olmasını ister. Tek tek tercihlerin mahiyeti, ahlaki değeri ve diğer bireyler tarafından onanması veya kınanması ayrı bir konudur. Bireyler, özgürlüklerini kullanarak, farklı noktalara uzanabilirler. Müslüman, Hıristiyan veya ateist olabilirler; hayırseverliği yahut maddî değer biriktirmeyi hayatlarının amacı hâline getirebilirler; şu veya bu ahlâk kodunu benimseyebilirler. Bunların hepsi bireylere açık opsiyonlardır ve ne yapacakları bireylere kalmıştır.

Özgürlük başka türlü anlaşılabilir mi? Buna yönelik teşebbüsler olmuştur. Bu yüzden liberaller kendi anlayışlarını negatif, diğerlerini pozitif özgürlük olarak adlandırmış ve pozitif özgürlüğün birkaç türünden söz etmiştir. Kişinin kendini Tanrı'ya teslim etmesi, onun buyruklarına uymayı seçmesi (iç veya metafizik özgürlük) pozitif özgürlüğün bir türüdür. Ancak, bunun mümkün olması negatif özgürlüğün var olmasına yani kişinin tercih hakkına sahip bulunmasına bağlıdır. Bir dini bilinçli olarak seçebilmek için önce din seçme özgürlüğünün olması gerekir. Seçme özgürlüğünün olmadığı, herkesin bir dini seçmeye veya reddetmeye zorlandığı bir yerde bir dine bağlı olmanın veya bir dini reddetmenin fazla bir anlamı ve erdemi yoktur.

LIBERALİZMİN TANRIYA KUL OLMAKLA PROBLEMİ YOK

Liberallerin anladığı manada özgürlük, dinden önce gelir. İnsan önce özgür olur sonra bir dini seçer veya seçmez. Özgür olmanın Müslüman veya Hıristiyan olmaktan önce gelmesi gerektiğini akıl ve mantık da kanıtlamaktadır. Özgür olmak veya olmamak bir genel insanî durumdur; Müslüman olmak veya olmamak ise bir özgül insanî durumdur. Nitekim, bir Müslüman İslam'dan vazgeçip Hıristiyan olabilir. Bir Hıristiyan Hıristiyanlığı terk edip ateizme kayabilir. Bu durumların hepsinde bireyler genel insanî değer olarak özgürlüklerini muhafaza ederken özgül bazı değerlerini değiştirirler. Liberal özgürlük anlayışı bunu mümkün kılar. Buna karşılık İslam'ı veya Hıristiyanlığı özgürlükle özdeşleştirirseniz (yani bir pozitif özgürlük türünü negatif özgürlüğün yerine ikame etmeye kalkarsanız) dinini değiştiren insan özgürlüğünü de kaybetmiş olur. Buradaki mantıksızlık yeterince açık değil midir?

Bir müminin kendi dini içinden bir özgürlük tanımı türeterek Allah'a teslimiyetini kuvvetli ve cazip bir kavramla takviye etmesi sık sık vuku bulan, anlaşılır bir durumdur. Bu, toplumların sağlıklı olmasına da katkıda bulunur. Ancak, iş burada bırakılmayıp siyasi sistemi bu kavram etrafında şekillendirmeye uzatılırsa durum değişir. İç özgürlük kavramını siyasi çerçevenin kurucusu olarak asıl özgürlük kavramının yerine ikame etmeye yeltenmek çoğulcu bir toplumda aynı inançta olmayanlara veya aynı inancı farklı okuyanlara savaş ilan etmek anlamına gelir. Bu yüzden, liberal özgürlük anlayışı genel ve barışçı, İslamcıların özgürlük anlayışı sekteryen ve savaşçıdır. Öyle ya, bir Sünnî özgürlük yorumu meselâ Kemalistlere, Alevilere, gayrimüslimlere, ateistlere, agnostiklere, deistlere nasıl kabul ettirilebilir? Böyle bir anlayış, barışçı bir ortak yaşama çerçevesini nasıl tesis edebilir? Tekil bireyleri ait sayıldıkları grupların tahakküm ve zorbalığından nasıl koruyabilir?

Liberal özgürlük anlayışının bireyin Tanrı'ya kul olmayı seçmesiyle bir problemi yoktur. Ama o insanların insanlara kul olmasına ve insanların Tanrı'ya kul olmaya veya olmamaya zorlanmasına karşı çıkar. Her siyasî sistem temel bir beşerî mesele olarak bir özgürlük tanımı yapmak ve siyasî otoriteyi ona göre şekillendirmek mecburiyetindedir. Yani özgürlük tanımı eninde sonunda siyasî sisteme renk

veren ana faktör olacaktır. Dinî kaynaklı ve içerikli bir özgürlük tanımını liberal özgürlük içine onun mümkün kıldığı bir tercih türü olarak yerleştirmek yerine liberal özgürlüğün yerine ikame etmeye kalkmak felaket yaratabilecek bir çizgidir. Bu, aslında, ilahî referanslı pozitivizm diyebileceğimiz bir yaklaşımdır. Sonucu kaçınılmaz olarak ya özgürlük kaybı ya düşük şiddetli savaş ya da dini despotizmdir. Liberal özgürlük anlayışı gerek özgürlükleri tesis edip korumada, gerek toplumsal çatışmaları azaltmada, gerekse despotizmden kaçmada insanlığın sahip olduğu en mühim araçtır. Nitekim, dindar Müslümanlar da 28 Şubat sürecindeki zorbalıklara karşı en anlamlı ve etkili mücadeleyi iç özgürlük değil liberal özgürlük anlayışına dayanarak vermişlerdir. Tersini düşünen varsa bir adım öne çıksın!

Liberaller Allahsız mıdır?

Mustafa Akyol

Star, 21.10.2009

Bizim memlekette “anlam kayması”na uğrayan bir sürü kavram var. Biri, “liberal”lik. Bu kelime, pek çok kişinin zihinde, aşağı-yukarı, “Kemalist olmayan, dindarlara saygılı, ama dinle-imanla pek alakası olmayan kişi” anlamına geliyor. Onun için de, tamamen aynı siyasi ve ekonomik görüşleri savunan iki ayrı adamdan viski içenine “liberal”, camiye gidenine “muhafazakar” denebiliyor.

İşin bu popüler boyutu bir yana, son dönemde bir de liberalizmin teorisine dair bir şeyler yazarak bunun illa dinle çelişik bir fikir olduğunu savunanlar var. Fikirlerine, birikimine ve ahlaki duruşuna büyük saygı duyduğum Ali Bulaç ağabey, başta geliyor. Evvelki hafta Zaman’da yayınlanan “İslam, liberalizm ve özgürlük” başlıklı yazısında bu konuyu bir kez daha ele aldı. Liberallerin “dine ve Tanrı’ya karşı özgürlük” davası güttüklerini, dahası “nefsin istek ve tutkularını, beden zevklerini kısıtlayan her engele karşı serbestlik” hedeflediklerini ileri sürdü. Yani buna göre liberalizm düpedüz “Allahsız” ve epey de “ahlâksız” bir şeydi...

Hangi ‘liberaller’?

Gerçekte ise, Ali Bulaç ağabeyin anlattığı, liberalizmin sadece bir versiyonudur. Özellikle de Fransa’da neşvünema bulan bir koludur. Buna karşılık Anglo-Sakson liberalizmi, “dine karşı özgürlük” değil, “din özgürlüğü” vurgusu yapar. Hatta Amerika’ya baktığımızda “din sayesinde özgürlük” temasını bile görebiliriz.

Bu farklılıklar, söz konusu ülkelerin siyasi tarihleriyle yakından ilgilidir. Fransa’da dini temsil eden kilise, mutlaki bir yönetim kurmuş olan kraliyet ile ittifak içindeydi. Onun için de krallık karşıtı “özgürlük” hareketi aynı zamanda din karşıtı bir boyut kazandı. Fransız Devrimcileri, sadece kralı ve aristokratları değil, din adamlarını da öldürdüler.

Britanya’da ise kraliyet daha 13. yüzyıldaki Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) ile liberalleşmeye başladığı için, bu ülkede liberalizm ne krala ne de dine karşı oldu. Aksine, İskoç, İngiliz ve İrlanda liberallerinin önemli bir kısmı, dini, özgür bir toplumu dejenerasyondan koruyan ahlaki değerlerin kaynağı olarak gördüler.

Bu geleneğin en büyük ismi olan John Locke, inançlı bir Hıristiyandı, hatta “Hıristiyanlığın Akla Uygunluğu” diye bir kitap yazmıştı. Farklı dini inançlara karşı (Yahudilik ve İslam dahil) hoşgörüyü savunmuş, “bir tek ateistlerin hoş görülemeyeceğini”, çünkü “Tanrı’yı düşüncelerinden çıkarmakla... toplumun bağları olan sözleşmeler, anlaşmalar ve yeminlerin temelini tanımadıklarını” ileri sürmüştü.

‘Yaratıcı’nın verdiği haklar’

Amerika’yı ise zaten “din özgürlüğü” arayarak yollara dökülen göçmenler kurdu. John Locke’tan esinle yazdıkları Bağımsızlık Bildirgesi’nde, “her insanın eşit yaratıldığını, Yaratıcı’nın hepsine çiğnenemez haklar bahsettiğini, bunların arasında hayat, özgürlük ve mutluluğu arama hakkının bulunduğunu” ilan ettiler.

Başkan John F. Kennedy de ABD’nin kurucularının temel aldığı ilkeyi şöyle özetlemişti: “İnsanın hakları, devletin bonkörlüğünden değil, Tanrı’nın elinden çıkmıştır.”

Bu mu, “dine ve Tanrı’ya karşı özgürlük” bayrağı açan liberalizm?..

Sanırım tüm bunların Türkiye’de pek bilinmemesi veya dikkat çekmemesinin sebebi, bizdeki modern siyasi kavramların kıta Avrupası’ndan ve özellikle de Fransa’dan devşirilmiş olması. Bu tek yanlılığın Kemalistleri körleştirdiğini hep söylüyoruz; ama anlaşılan bazı İslamcılarımızı da yanıltabiliyor.

Liberallere 9 soru

Ali Bulaç

Zaman, 21.10.2009

Liberal yazarlara 9 sorumuz var. Sakin bir üslup, analitik bir dille cevaplarını bekleriz:

1) Serbest piyasa fetişizminin hüküm sürdüğü bugünün dünyasında devletler ekonomiye ne kadar müdahil? Zenginleri zengin kılan piyasa mı, başka şeyler mi? Mesela liberal ekonominin uygulandığı Amerika ve İngiltere’nin zenginliğinin arkasında liberal sınıfın başarıları, zekâsı, dahiyane fikirleri, ahlaki çabası mı var, yoksa bu devletlerin dünyada çıkarttıkları savaşlar mı? Son 200 senede patlak veren 500 savaşın yüzde 95’i ya Batı’da veya Batılıların kışkırtması ve organizasyonudur. Hepimizin gözü önünde Irak’ın petrollerine el koydular. İngiltere sömürgecilikten sonra tarihinin en iyi dönemini Tony Blair zamanında yaşadı. Dindar, sol tandanslı ve tabii ki serbest piyasa yanlısı Blair, diğer işgalcilerle Iraklıların 2 trilyon dolarlık petrollerine el koymasaydı, İngiliz ekonomisi düzeler miydi?

2) Amerikan ekonomisinin omurgasını teşkil eden silah şirketlerinin ürettiği silahlar serbest piyasanın arz-talep yasasına göre mi alınıp satılıyor?

3) Amerika ve diğer zenginler, madem serbest piyasaya inanıyorlar, neden mesela başka ülkelere kota uyguluyorlar?

4) Altyapı (köprü, yol vs.) için halktan vergi toplanıyor. Pekiyi, köprüden benim sağladığım fayda ile büyük bir holdingin sağladığı fayda aynı mı? Türkiye 700 bin kişilik bir ordu besliyor. Ordu bizi ve tabii

kişi olarak canımı ve malımı bir dış saldırıya karşı koruyor. Benim mal varlığımla büyük bir holding sahibinin mal varlığı aynı mı? Büyük sermaye ile halkın kamu bütçesine katkıları kıstas alındığında, sıradan insanların altyapı tesisleri ve savunmayı finanse ederlerken, onlardan aynı oranlarda yararlanmadıkları görülür. Türkiye'de vergilerin % 70'inin dolaylı vergilerle halktan toplanması yeterince açıklayıcı. Bütçenin teşekkülünde ve harcanmasında külfet ile nimet arasında eşitlik ve adalet var mı? Külfet ortak ve toplumsal, nimet şahsi ve bireysel diyen liberalizm bu konuda bize ne diyor?

5) "Demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi" arasındaki ilişkiler olumlu mu, sorunlu mu? Pratikte ikisi el ele yürümüyor, çoğu zaman çatışıyorlar. Demokraside bireyin ifade özgürlüğü temel şart; ancak firmalarda bireyin özgürlüğünden bahsetmek mümkün mü? Aksine olağanüstü bir disiplin ve hiyerarşi esastır. Örneğin Japonlar ve şimdi Çinliler firmalarda askerî bir sistem uyguluyorlar.

6) Hangi ulus devlet; adalette, ulusal savunmada, eğitimde, iletişimde bireysel özgürlükleri referans alıyor? Amerika ve İngiltere'de milyonlar yürüdü, hükümetlerini Irak işgalinden vazgeçirebildiler mi?

7) Demokratik söylem bireyi hedefler; liberal ekonomide ise birey eşyaya dönüşmüş durumdadır. Demokrasinin idealize ettiği birey ile serbest piyasa ortamında bireyin içinde bulunduğu durum aynı mı? İnsan, standartlara uygun başarı, maharet, mesleki formasyon, eğitim ve fiziksel özelliklere sahip değilse, piyasanın nazarında hiçbir şeydir. Liberal bir ülkede işini kaybetmek bir insanın başına gelebilecek en büyük felakettir. Çünkü sadece işini kaybetmekle kalmıyor, aynı zamanda çevresini, statüsünü, üye olduğu kulübü de kaybediyor.

8) Demokrasi eşitliği, eşit oy hakkını savunurken liberalizm tabiatı gereği eşitsizlik üzerinde yürür. Piyasanın telaffuz edilmeyen yasaları sosyal Darwinizm'e dayanır, güçlü olanlar güçsüzleri tasfiye etmiyor mu, bu ne kadar ahlaki? Aslanan rekabetse, çoğu zaman rekabet öldürücü değil mi?

9) Muhammed İkbâl'in dediği gibi: "Bir ördek dedi ki: Hızır divanından bir ferman çıktı, bundan sonra bütün sular serbesttir. Timsah ona cevap verdi: Unutma ki benim için de serbesttir." Mantıki sonuçlarına göre liberalleştirilmiş piyasa timsahlarla kazların serbest yüzdüğü sular, kurtlarla kuzuların serbest gezdiği çayır, tilkilerle tavukların serbest tutulduğu kümes demektir. Her defasında timsahların kazları, kurtların kuzuları, tilkilerin tavukları yuttuğu denetimsiz liberal bir demokraside eşit oy hakkının ne anlamı olabilir?

Bazı ülkeler niçin fakir?

Atilla Yayla

Zaman, 23.10.2009

Bazı ülkeler niçin fakir?" aslında yanlış bir soru. Zira, zenginliğin kural, fakirliğin istisna olduğu varsayımına dayanmakta.

Bu sorunun ardında yatan kavrayış-mantık, zenginliğin normal-olağan bir durum olduğunu, fakirliğin olağandan bir sapma teşkil ettiğini esas almakta. Oysa, tam tersinin doğru olduğunu iktisat tarihi

çalışmalarından biliyoruz. Tarih boyunca fakirlik genel insanlık durumu olmuş, zenginlik bir sapma teşkil etmiştir.

Fakirliğin ve fakirlikten çıkışın tarihi büyüleyici bir konu. Bir zamanlar her coğrafya parçası fakirdi. Ancak bugünkü dünyaya baktığımızda, bazı ülkelerin çok zengin, bazılarının çok fakir olduğunu görüyoruz. Kuşkusuz, zenginliğin farkına varışımızın sebebi, zenginliğin mevcut olmasıdır. Bundan bin sene önceki dünya hakkında konuşuyor olsaydık, böyle bir karşılaştırma yapmak pek anlamlı olmazdı, çünkü her coğrafyada fakirlik hâkimdi. Zamanımızın göz kamaştırıcı zenginliğinin oluşumu endüstri devrimiyle başlamıştır. Dünya yaklaşık 1700'lerden beridir kesintisiz olarak zenginleşmektedir. Dünyanın bir bütün olarak genel hasılasını ve kişi başına ortalama gelirini üç asrı kapsayan karşılaştırmalı bir tabloda yansıtırsak durumu çok net görürüz. Ne mutlu insanlığa ki, Malthus yanılmıştır. Dünya, eskilerin hayal dahi edemeyeceği bir nüfusu yine eskilerin hayal dahi edemeyeceği bir refah seviyesinde barındırabilmektedir.

Sömürgecilik ile açıklanabilir mi?

İnsanlığın global zenginliğindeki bu muazzam artış, fakirliği daha dikkat çekici ve tahammül edilmez bir olgu hâline getirmiştir. Eskiden herkes fakirdi, şimdiyse bazıları fakir, bazıları zengin. Fakir ile zengin arasındaki eşitsizlik gözden kaçırılmayacak kadar açık ve büyük. Ama bazılarının fakirlikten kurtulması, hepimizi fakirliğin halledilebilecek bir problem olduğuna inanmaya itti. Bu yüzden, çeşitli yol ve yöntemlerle "neden bazıları fakir, bazıları zengin?" sorusunun cevabını arıyoruz.

Fakir-zengin dikotomisinin İslam coğrafyası açısından da anlamlı ve can yakıcı olduğu açık. İslam coğrafyası gerçekten fakir. Bugün Arap Ligi'ndeki 22-23 ülkenin yurtiçi gayrisafi millî hasılasının toplamı İspanya'ninkinden az. Bütün İslam coğrafyası, ekonomik olarak Fransa'dan küçük. Zengin Arap ülkeleri var, ama onlar ekonomik anlamda değil, bir mala (petrole) sahip olma anlamında zengin. Tabloya neresinden bakarsak bakalım, İslam coğrafyası Batı'ya nispetle çok fakir. Ancak sorun bundan ibaret değil.

Dünyadaki ekonomik trendlerde gelecek 20 yılda bir değişiklik olmazsa İslam dünyası, Çin ve Hindistan'ın da gerisine düşecektir.

"İslam dünyası neden fakir?" sorusuna verilen şablon cevaplar var. İslam'dan pek hazzetmeyen yerliler ve Batılılar, fakirliğin sebebinin İslam olduğunu ileri sürmekte. Tam karşı noktada yer alan bazıları, İslam'ın özünden uzaklaştığı için Müslümanların fakirliğe duçar olduğunu iddia etmekte. Bu iki şablon da önyargıların eseridir ve anlamsızdır. Aynı zamanda meseleyi ciddi şekilde ele alıp tartışmanın önüne set çekmektedir. Ne Müslümanlar İslam yüzünden fakirdir ne de Müslüman olmak tek başına fakirlikten kurtulmaya ve zenginliğe ulaşmaya yeterlidir.

Bazı yazarlar zaman zaman genel olarak fakirliği, özel olarak İslam coğrafyasının fakirliğini açıklamada sosyalist tarih okumalarına başvurmaktadır. Sömürgeciliği Batı'nın zenginliğinin ana kaynağı olarak sunmaktadır. Batı'daki zenginliği yaratan piyasacı kapitalizm ile ulus devletler arasında bir zorunlu beraberlik ilişkisi kurmaktadır. Köle işgücünü, zenginliğin bir diğer önemli kaynağı olarak sıralamaktadır.

Bu tezler de, çok popüler olmalarına rağmen, zihin tembelliğine yol açan klişelerdir. Batı'nın geçmişinde vahşi bir kolonyalizm olduğu bir hakikattir, ancak Batı'nın bugünkü zenginliğinin altında

yatan olgu sömürgecilik değildir. Sözüne en fazla itibar edilmesi gereken iktisat tarihçileri, sömürgeciliğin Batı'nın zenginliğindeki payının yüzde onu geçemeyeceğini belirtmektedir. Bu hataya kolayca düşülmesinin sebebi, zenginliğin tek taraflı ticarete ve yabancı paralarla kıymetli madenlerin biriktirilmesine dayalı olduğunu ve dünya zenginliğinin sabit olduğunu öne süren merkantilizmin benimsenmesidir. Bir zamanlar böyle olduğunu düşünmek normal sayılabilirdi, ancak endüstri devriminden bugüne dünya iktisat tarihi bu görüşü çökertti. Tarihin en vahşi sömürgecileri olan İspanya ve Portekiz, ekonomik gelişmede nispeten geri kalmışlardır. Dünya, sömürgecilik yapmadan zenginleşen örneklerle şahit olmuş ve olmaktadır. Sömürgecilik yağmacılıktır ve yağmacılık, bir iktisadî faaliyet değildir. Ekonomik gelişme insan ihtiyaçlarını düzenli şekilde karşılayacak üretim mekanizmalarının kurulmasına ve yaşatılmasına bağlıdır. Sömürgecilik bu mekanizmaların kurulmasına da, yaşatılmasına da engeldir.

Refahın artması özgürlüklerin artması ile olur...

Batı'nın zenginliğini açıklamaya yönelik tezlerin en mühimi Weber'in meşhur "Protestan ahlâkı ve kapitalizm" tezidir. Weber'in zenginliğin piyasacı kapitalizmin ürünü olduğu tezi Marksistlerce bile kabul edilmiştir.

Ancak kapitalizmle Protestan ahlâkı arasında kurduğu ilişki tartışmalıdır. Weber'e göre, Protestan ahlâkı kapitalizmin önünü açmış ve bu yüzden önce Avrupa'nın Protestan nüfusa sahip bölgeleri gelişmiştir. Son yirmi yıldır bu tez iki yönden tahrip edilmiştir. İlki Protestan ahlâkının kapitalizmi değil, kapitalizmin Protestan ahlâkını yarattığı tezidir. İkincisi, ilk kapitalist gelişmelerin Protestan Avrupa'da değil, Katolik Avrupa'da (bilhassa İtalyan Şehir devletlerinde) doğduğunun anlaşılmasıdır. Bugün Katolik sosyal ve ekonomik öğretilerinde engellenmemiş pazar, serbest ticaret, âdil fiyat gibi kavramların Protestan düşüncesindekinden önce ortaya çıktığı kuvvetli çalışmalarla ispatlanmış durumdadır.

Kapitalizmin var olmak ve yaşamak için modern ulus devletlere ihtiyacı yoktur. Bunların aynı tarih döneminde belirginleşmiş olması aralarında bir sebep sonuç ilişkisi olduğunu göstermez. İlk modern kapitalizme şehir devletlerinde ulaşılmıştır. Saldırganlık ve kolonyalizmi liberal kapitalizme fatura etmek de yanlıştır. Toprakları işgal edenler, onlara siyasî kimlik giydirenler, dev savaş makineleri icat ederek insanları kitleler halinde öldürenler, siyasî sembollerle insanları şartlandıranlar, politikacı ve bürokrat sınıfıdır, yani devletlerdir.

Ekonomik zenginliğin temelinde neyin yattığı bellidir: Piyasa ekonomisi. Başka bir deyişle ekonomik özgürlük ve serbestlik. İnsanlar kendi hâline bırakıldığında; bir kamu otoritesi, ideoloji, felsefe, ütopya, din vs. adına bireylerin davranışlarını zapturapt altına almadığında, insan toplumları bir nesilden diğerine ekonomik durumlarını iyileştirebilmektedir. Şüphesiz, bu formülün muazzam siyasî, hukukî, ekonomik implikasyonları vardır; ama özü basittir. İnsanlara karışmayın. İnsanları engellemeyin. İnsanları kendi hâline bırakın. İnsanların insanî potansiyellerini kullanmalarına ve doğal insanî güdülerin peşinden koşmalarına set çekmeyin. Kısaca, insanları özgür bırakın. Ekonomik zenginliğe giden yol işte budur.

Özgürlük üzerine birkaç söz

Atilla Yayla

Zaman, 30.10.2009

Farklı dinlere ve kùltùrlere mensubiyet, insanları aynı varlık türüne dâhil edilmelerini imkânsızlaştıracak ölçüde birbirinden farklılaştırmıyorsa, temel insanî değerlerin en başında gelen özgürlüğün birbirinden tamamen farklı tanımları yapılamaz.

Başka bir deyişle, özgürlük, farklı "irfan ve felsefe havza"larına bağılı olarak farklı şekillerde tanımlanamaz. Tanımlanabileceğini kabul edersek, hem birbirimizle bu kavram aracılığıyla iletişim kuramayız hem de kavram gerekleri konusunda mutabakat sağlayabileceğimiz ve siyasî-hukukî yapılanmada temel alabileceğimiz bir kavram olmaktan çıkar.

Bu durumda, her özgürlük tanımını, aslında özgürlüğü reddediyor olsa bile, doğru kabul etmemiz gerekir. İnsanları tahakküm altına alan ve hayatları iktidar sahiplerinin uçuk projeleri uğruna acımasızca harcayan sistemler bile büyük bir özgüvenle özgürlükçü olma iddiasını ileri sürebilir.

Bunun tipik bir örneğini sosyalist teori ve pratik sağlamıştır. Sosyalizm, liberalizmin özgürlük kavramını almış ve özgürlüğün anlamını ve karakteristik özelliklerini değiştirmiştir. Liberaller özgürlüğü bireye ait bir değer olarak görürken, sosyalistler onu gruba (sınıfa) mal etmiştir. Liberaller, özgürlüğün özünün kişinin tercih ve yaşayışında keyfî olarak engellenmemesi olduğunu söylerken, sosyalistler negatif özgürlüğün gerçek değil, şeklî özgürlük olduğunu ve gerçek özgürlüğün ancak devlet tarafından hazırlanacak maddî temellerde gerçekleşebileceğini savunmuştur. Liberaller, özgürlük için devlet iktidarının sınırlanmasının şart olduğunu düşünürken, sosyalistler uygun kişiler tarafından doğru istikamette kullanılacak devlet iktidarının özgürlüğü tesis edebileceğini düşünmüştür. Sonuç herkesin görebileceği kadar açık ve net olmuştur. Liberal sistemler, sosyalist sistemlerden her bakımdan çok daha özgürlükçü olmayı başarmıştır.

Liberaller Özgürlükten Ne Anlar?

Bir dinî bağılılığı ve dinî hayatı özgürlükle özdeşleştirmek, şahsî bir tercih olarak negatif özgürlük çerçevesinde yapılabilir. Buna iç özgürlük denir. Ama bu anlayış genel negatif özgürlüğün yerine konamaz; çünkü ikisi aynı fonksiyona hizmet etmez, edemez. Bu, sadece Müslümanlar için değil, her dinin müminleri için geçerlidir. Başka bir deyişle bir dinin içinden bakarak genel bir özgürlük tanımı yapamazsınız. Zira sizin tanımınız sizin inanç dünyanızı kapsayabilir ve sizin inanç dünyanız bütün insanlığın inanç evreninin tamamı değil sadece bir parçasıdır. Bir genel tanım yapmayı başardığınızı sansanız bile bu tanım asla sizin gibi olmayanların tamamını ikna etmez ve bu yüzden barışçıl bir ortak insanî varoluşa zemin hazırlayamaz. Dinler insanlardan inanma ve teslimiyet ister. Özgürlük ise çok şıklı bir seçenek yelpazesinin var olmasını talep eder. Mesela din özgürlüğünü ele alalım. Liberaller, din özgürlüğünü temel özgürlük alanlarından biri olarak görür. Din özgürlüğü bir dine inanmak kadar inanmamayı da, bir dine bağılı kalmak kadar o dinden vazgeçmeyi de kapsar. Bireyin din özgürlüğüne sahip olması, onun dinler arasında tercih yapma hakkına sahip olması demektir. Bu anlayış, bireyin hangi dini seçmesi gerektiğiyle ilgili bir ima içermez. Neyi seçeceği bireye kalmıştır. Liberaller, dinin mahiyetiyle, hangi dinin hangisinden hangi bakımlardan üstün olduğuyla liberal teori çerçevesinde ilgilenmezler. Onu, başka bir alana bırakırlar. Ama barışçıl bir toplumsal hayat için din özgürlüğünün şart olduğunu vurgularlar. Oysa, özgürlükle İslam aynı şeyse veya özgürlük İslam çerçevesinde Tanrı'nın buyruklarına uymaksa o zaman Müslüman olmayanlar özgürlük diye bir değere sahip değil dememiz ve aynı şekilde, İslam'ı terk edenin bu temel değeri de insanî hayatından çıkardığını kabul etmemiz gerekir.

Birçok liberal açısından Heidegger, özgürlük tartışmasında dikkate alınması gereken bir filozof değildir. Zira liberal teori ontolojik problemlerle meşgul bir yaklaşım olarak görülmez. Başka bir deyişle özgürlük, insan–Tanrı ilişkisi bağlamında ele alınmaz. Tanrı var mıdır, yok mudur? İnsanın Tanrı karşısındaki konumu nedir? İnsan nereden gelmiştir, nereye gitmektedir? Hayatın anlamı nedir? Liberalizmin bu sorulara hiçbir cevabı yoktur. Olsaydı bildiğimiz şey olmaktan çıkar ve bir dine dönüşürdü. Liberallerin pozisyonu gayet açıktır. Geniş toplumda yukarıdaki sorulara birden çok cevap verilir ve bu cevapların hiçbiri inananlarına diğerlerini bastırma hakkını kazandırmaz. Liberalizm, "bırakın insanlar hangi dini, hangi dinin hangi yorumunu seçeceklerine kendileri karar versin" der. Bunun da ancak ve ancak pozitif içeriği olmayan bir çerçeve değeri, yani negatif özgürlüğü esas alan bir siyasî yapılanmada mümkün olabileceğinin altını çizer.

Liberallerin özgürlüğü nasıl temellendirdiği, özgürlük tartışmasında ikincil önemdedir. Kimi onu Tanrı'nın insanlara bahsettiği bir hak olarak görür; kimi insan tabiatından kaynaklandırır; kimi bir evrim süreci insanlığa yararlı olduğunu ispatladığı için özgürlüğün doğduğunu ve kurumsallaştığını ileri sürer. Ancak nereden ve nasıl kaynaklandığına inanılırsa inanılsın, özgürlüğün mahiyeti ve gerekleri açıktır. Kişiler kendi hayatının başka kişilerden daha fazla sahibidir. Herkes inancını, değerlerini, hayat tarzını seçme ve izleme hakkına sahiptir. Bir Müslüman herkesin İslam'ı seçmesini, bir ateist herkesin ateist olmasını isteyebilir. Bunda bir beis yok. Ama Müslüman özgürlüğü Müslüman olmakla, ateist ateist olmakla özdeşleştirirse, özgürlük ortadan kalkar. Özgürlük adına diğer insanları zorla Müslümanlaştırmak veya ateistleştirmek meşruluk kazanır. İşte bu yüzden, negatif özgürlüğü çiğneyerek yapılan, dinî veya ladini bir pozitif içeriğe sahip ve bir siyasî yapılanmaya temel teşkil edecek her özgürlük tanımı sekteryendir, ayrımcıdır ve savaşıdır. Özgürlüğü kendi din anlayışıyla özdeşleştirerek çarpıtan yaklaşımın buna yönelik eleştiriyi "İslamiyet'in –sekteryen-savaşı" olduğunun söylenmesi biçiminde takdim etmesi de hayranlık uyandırıcı bir el çabukluğudur. Söylem sahibinin kendisinin din anlayışını İslam'ın ta kendisi olarak gördüğünü ve dinde yorumlama tekeline sahip olduğunu sandığını göstererek, ilginç bir çizgiye ışık tutmaktadır. Kullanılan cümlelerin anlamı gayet açıktır. İslamiyet'in değil, özgürlük literatüründen habersiz bir İslamcı özgürlük yorumunun sekteryen ve savaşı olduğu söylenmiştir.

Özgürlük elbette liberallerin değil, insanlığın bir "değer"idir. Özgürlüğün ne olduğunu da, teorilerden ve dinlerden çok insanî tecrübe belirlemiştir. Dünya tarihinin hangi dönemini ve hangi coğrafyayı incerseniz inceleyin, hem özgürlüğün hem de özgürlüksüzlüğün şartlarının ve tezahürlerinin aynı olduğunu görürsünüz. Keza insanlar, liberaller, özgürlük iyi bir şeydir dediği ve onu iyi açıkladığı için değil, özgürlüğün tadını aldığı veya özgürlüksüzlükten çektiği için özgürlük istemektedir. Liberallerin farkı, özgürlüğü en iyi anlayan ve onun siyasî, ekonomik ve hukukî gereklerini en iyi formüle eden kimseler olmalarıdır. Bundan kimsenin gocunması, alınması, rahatsızlık duyması gerekmez.

Liberal iddiaya karşı liberal 'izm'ler

Ali Bulaç

Zaman, 28.10.2009

Özünde dogmatik olan her ideoloji kendini karşıtları üzerinden tanımlar. "Öteki"yi kendi konumunda kabul etmez, ya dönüştürmek ister veya ötekileştirir. Bu çerçevede liberallerin, kendilerini eleştiren

herkesi "otokrat veya totaliter" ilan etmeleri yaslandıkları ideolojinin görünmez doğasına işaret eder. Onlar da diğerleri gibi "tanımlayıcı"dırlar.

Bu tanımlayıcı zihni tutum, liberallerin özgürlüğün birden fazla tanımını tekil olana indirgeyip özgürlüğü temellük etmek istemelerinin zorunlu sonucudur. Liberallere göre, özgürlük sadece liberalizmde mümkündür, başka bir özgürlük tanımı ve tasavvuru mümkün değildir.

Bu ilerlemeci inanca göre beşeriyet, liberalizm tarih sahnesine çıkıncaya kadar özgür değildi, bugün de özgürlük salt liberalizmle sağlanabilmektedir ve bundan sonra da bireyler ve toplumsal aktörler "neredeyse bir kader" olarak liberal arenanın çatışması içinde yer almadıkça özgür olamayacaktır. Batı'nın belli bir tarihinde sahneye girmiş olan burjuvazinin ideolojisi olarak liberalizm, kendisini ortaya çıkaran özgül tarihî ve toplumsal şartları unutup evrenselleştirdiğinde "kader" hüviyetine bürümekte, kaderciliğe saplanmaktadır. Bu, zaman içinde söz konusu felsefeyi fosilleştirmeye götürececek bir iddiadır.

Kendi tabii bağlamı dışına çıkarıldığında liberalizm, sadece "kadercilik" değil, bunun yanında ideolojik ısrarı dolayısıyla bir "dogmatizm" ve "totalitarizm"dir de. Özgürlükler belirli bir felsefeye indirgenildiğinde, özgürlükler ancak tümel bir paketle mümkün kılındığında, kendi iddiasına, yöneldiği meşru ve kabul edilebilir maksadına aykırı olarak liberalizm dogmatizme dönüşür. Liberal özgürlüklerden başka özgürlük yoktur önermesi tabii ki saf dogmatizmdir.

Çoğu liberal farkında olmaksızın, liberalizmi söz konusu dogmatizme dönüştürmüş bulunuyor. Dahası, hem özgürlükleri diğer sosyo-politik ve hukuki düzenlemelerle mutlak ilişkili sayması ve bir paket halinde sunması dolayısıyla "totaliter", hem de temel yönelimi ekonomi olması dolayısıyla lisan-ı hal ile "fiili materyalizm"dir. Deneysel olarak liberal toplumların eninde sonunda bu türden adı konulmamış fiili bir materyalizme doğru sürüklenmekte olduklarını görebiliyoruz.

Eğer, devasa liberal sistemin emredici politikaları ve taşıyıcı araçları tarafından marjinalleştirilmiş, özel alana indirgenmiş ve epistemolojisi ve ahlaki formasyonları bakımından izafileştirilmiş dinlerin, zaten kendi kendilerini reforme eden, Protestanlaştıran Yahudiliğin veya Hıristiyanlığın ya da kaynamakta olan tencerenin patlamaması için bir miktar buhar salmasına izin verilen doğu dinlerinin Amerika'daki varlıklarına bakıp, "liberal devletlerin dinlere ne kadar saygılı oldukları"nı, "Fransız liberalizmi ile Anglosakson liberalizmi arasında mahiyet farkları olduğu"nu iddia edecekseniz, bu durumda meseleye daha temel bir konudan, "dinin ne olduğu" sorusundan başlamak gerekecektir.

Liberalizm hakkında söz söyleme durumunda olan Müslümanlıktır. Müslüman entelektüeller ve akademisyenler, paket halinde liberal politikaları kabul etmeden önce, kendi tefekkür ve irfanlarının sahih zemininde bu felsefeyle yüzleşmelidirler. İslam dinini, liberalizmle değil de, diğer dinlerle mukayese ile sınırlandırmak yerine göre doğrudur; ancak bu dinler arasında akaid (teoloji/ilahiyat ve kelim) ve ibadetler seviyesinde böyledir. Fakat İslamiyet'in ahlaki derin bir felsefesi, muamelat ve ukubatı da varsa -ki vardır ve İslamiyet bu beş alan (itikad, ahlak, ibadet, muamelat ve ukubat) olmaksızın asla din olamaz- bu durumda, muamelata ve ukubata temel teşkil eden başka felsefelerle tabii ki mukayesesi olacaktır. "Müslümanlık sadece Yahudilik veya Hıristiyanlıkla mukayese konu olabilir, liberalizm veya başka sosyo-politik, ekonomik sistemlerle ne ilgisi var" demek, el çabukluğuyla İslamiyet'i Batılı tanıma uygun salt bir metafiziğe, teolojiye, ibadetlere ve ahirete indirgeyip sekülerleştirmek demektir.

Liberalizm son!..

Ali Bulaç

Zaman, 31.10.2009

Liberalizmle ilgili eleştirilerimin sonuna gelmiş bulunuyorum. Amacım kimseyi incitmek değil, Müslüman zihnin içine girdiği teşevvüş haline vuzuh kazandırmaktır. Bu yüzden bana cevap yazanlara isimlerini zikrederek cevap verme yolunu tercih etmedim.

Mesele kolayca şahsileşebilir, amacından sapmış bir polemige dönüşebilirdi.

Tabii ki burada İslam ülkelerinin fakirliğini tartışıyor değiliz. Liberalizmin temel felsefi varsayımlarından ve süren uygulamalarından hareketle insan, toplum ve canlı hayata olan ağır maliyetine dikkat çekmek istiyoruz.

İslam dünyasının yoksulluk sorunu olduğu doğrudur. Eğer Müslümanlar tarihte "ülkeleri zenginleştiren liberalizm"e geçiş yapmadığı için "bu durumdadırlar" demek isteniyorsa, bu temelden yanlıştır. Çünkü 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar dünyanın en zengin beşeri havzası İslam dünyasıydı. Ve bu zenginlik, İslam'ın doğru iktisadi ve sosyal politikalara dayanak kılınması sayesinde gerçekleşmişti. İslam, büyük medeniyetler kurdu. Emevi-Abbasi, Hint-Moğol, Safevi, Eyyubi-Memluk, Endülüs, Selçuklu-Osmanlı... Bu bölgelerin tamamı İslam'dan önce, saray baskıları, derebeylerin esareti, yaygın yoksulluk ve cehalet içinde yüzüyordu.

Hicri 99'da halife olan Ömer b. Abdülaziz, bir sene içinde halkın refah seviyesini yükseltti, zenginler zekatlarını vermek üzere Şam'dan Afrika'ya gitmek zorunda kaldılar. "Bunu nasıl başardın?" diye soranlara şu cevabı vermişti: "Rabb'imizle ilişkilerimizi düzelttik." Allah ile ilişkileri düzeltmek özgürlük de getirir, refah ve güvenlik de. Yani refah ve medeniyet İslam'la mümkündür.

İslam, Emevilerden Osmanlılara kadar üç kıtaya refah, özgürlük ve adalet getirirken liberal filozoflar henüz doğmamışlardı.

"Batı'daki zenginlik"le "İslam dünyasındaki yoksulluk" arasında bağ varsa, bu liberalizmle izah edilemez. Birinin zenginliği diğerinin yoksulluğuna yol açıyor. Bugün Müslüman ülkelerin zenginliğinden anlaşılan Batı tipi ve Batı'nın empoze ettiği kalkınma (gelişme, modernleşme, ilerleme) modelleri ise bu asla gerçekleşmeyecek. Tam aksine bu, Batı'yı devamlı zengin, Müslüman ülkeleri yoksul tutacaktır. Çünkü bu modellerin hedefi Batı'yı avantajlı ve zengin, İslam dünyasını yoksul ve bağımlı tutmaktır.

Liberalizm, "güdüleriyle hareket eden insan"ı (homo economicus) yüceltir ve bu insana yönelik her türden baskı ve denetime karşı çıkar. İnsanın güduları nefis-i emmarenin istek ve tutkularıdır. Tam da bütün dinlerin ve özellikle İslam'ın en çok mücadele ettiği yıkıcı istek ve tutkular bunlar. Güdülerin kontrolsüz olarak sınırsız sermaye biriktirdiği ve tüketimi kamçıladiğı bir dünya, nihilist ve materyalist bir dünyadır; yeryüzünde eşitsizliklerin, adaletsizliklerin ve çatışmaların körüklendiğı bir cehennemdir.

Belirtmek gerekir ki, liberalizmi eleştirmek a) Özgürlüğe karşı olmak, b) Faşizme, komünizme veya devletin ekonomik ve sosyal hayata mutlak müdahalesini savunmak, c) İnsana ve topluma karşı devleti yüceltmek demek değildir.

Bizim eleştirimizin anlamı, Türkiye ve İslam dünyası için liberalizmin bir felsefi değerinin ve süblime edilen politikalarının dertlerimize çare olamayacağını anlatmaya çalışmaktır. Bu toprakların insanları dinleri ve tarihlerinin zengin miraslarına yaslanarak daha özgür, daha derin ve kapsamlı bir felsefeye, tefekkür ve irfana sahiptirler; sosyal, politik ve ekonomik sorunlarını bu kaynakların ışığında çözebilirler.

Liberalizm elbette bazı gerçeklikleri ve faydaları içinde barındırır. Ama bizim için bir paket, zaruri bir felsefe olamaz, yerine göre "bir yöntem ve teknik" olabilir ancak: 1) Dini, fikri ve siyasi alanda liberallerle beraber ve herkes için eksiksiz özgürlüğü savunuyoruz. 2) İktisadi alanda kısmen liberaliz. Orta sınıflar için tam liberal; yoksul ve zayıflar için koruyucu; serveti tekelleştirmek isteyen zenginler için önleyici politikalar takip edilmelidir. 3) Ahlaki alanda kontrolsüz serbestlik veya sınırsız özgürlük olamaz.

Özgürlük korkusu

Atilla Yayla

Zaman, 06.11.2009

Kendilerinin tanımladığı bir liberalizmi liberallerin savunduğu liberalizmi gibi eleştirenlerin ve her insan toplumunda karşımıza çıkması mukadder problemlerin liberal ilkelerin uygulanmasından doğduğunu sananların temel korkusu, insanların özgür olmasıdır.

Çizgileri teferruatta farklılaşsa da böylelerinin ortak özelliği insana güvenmemek; insanı kendi tercihlerini yapmaya muktedir, akıl fikir sahibi bir varlık olarak görmemek; insanın sıkı bir kontrol ve denetim altında tutulmasını istemektir. Bunu ne adına yaptıklarının bir önemi yoktur. İster bir pozitivist bilim anlayışı, ister bir sert ideoloji, ister bir hayat tarzı, isterse bir dinî düşünce adına yapılsın, bunun neticesi, şanslı durumlarda bireysel hayata müdahalecilik, daha kötü durumlarda bireyi tam manasıyla boğan totaliterizmdir.

Özgürlükçü felsefenin temelleri ve önermeleri gayet açıktır. İnsan diğer canlılardan farklı bir türdür. Akıl ve irade sahibi, değer taşıyıcı, hayata amaç biçici bir varlıktır. İnsanlar dinî-felsefi inanışlar; zevk ve tercihler; hayat tarzları vs. bakımından birbirlerinden farklılaşırlar. Bunun kötü bir şey olduğunu söyleyenler iyi ve ideal toplumun aynı amaçlar ve değerler etrafında toplanmış insanlardan müteşekkil bir toplum olduğunu düşünürler. Farklılıkların ortadan kaldırılmasını veya asgariye indirilmesini isterler. Bunun için bireylere ağır toplumsal baskıların yapılmasını ve kamu otoritesinin bu amaca hizmet edecek şekilde yapılandırılmasını ve görevlendirilmesini meşru ve gerekli görürler. Bu anlayışın yarattığı otoriteriyen veya totaliteriyen sistemlerin somut tarihî ve güncel örneklerini bulmak zor değildir. Bu örneklerde felsefi-ideolojik temeller bir ölçüde farklılaşsa bile düşünce zembereği aynıdır ve ulaşılan siyasal yapılar birbirinin kopyasıdır: İnsana güvenme. İnsanı serbest bırakma. Kamu otoritesine insanı iyi insan hâline getirme görevi ve yetkisi ver. Herkesi

birbirine benzet. Benzememekte direnenleri eğit. Daha da direnenleri toplumun iyiliği için yumuşak ve sert yollarla tasfiye et.

LİBERALİZMİN BAŞARISI MUTLAK DEĞİL NİSPİDİR

Liberal-özgürlükçü felsefe beşerî çoğulluğa farklı bir açıdan bakar. Toplumsal çoğulluğu adeta doğal bir olgu gibi görür. Toplumu homojenleőtirme peşinde koşmaz. Bunun bir taraftan zulme, bir taraftan çatışmaya yol açacağını düşünür. Barış içinde muhafaza edilecek bir çoğulluğu her bireye ve bütün insanlığa faydalı olacağına inanır. Bu yüzden, liberal düşünürlerin kafasını meşgul eden soru, ideal bireyin ve toplumun nasıl yaratılacağı değil, beşerî oğulluluğu barış içinde bir arada nasıl tutulacağıdır. Liberal teorinin bu soruya bir cevabı vardır: Pozitif değil, negatif değerlere dayanan bir ortak yaşayış çerçevesinin kurulması. Birçok liberal filozof, ortak insani varoluşun temel değerleri olarak hürriyet, adalet ve barışı saymıştır. Bu değerlerin egemen olduğu bir ereve bireye tercih serbestisi tanır ama aynı zamanda tercihlerinin sonuçlarını üstlenme sorumluluğu yükler. Herkes aynı haklara sahip olduğu için her bireyin hareket alanını otomatik olarak diğer bireylerin hak ve özgürlükleriyle sınırlandırır.

Bu liberal ereve bize yeryüzünde cennet kurma gücü vermez. Başarısı da mutlak değil nispidir. O, alternatiflerine göre daha baőarılıdır; ama beşerî problemlerin sıfıra indiği bir toplumsal yapı kuramaz. Böyle bir yapıyı esasen hiçbir beşerî çizgi ve çaba kuramaz. Pozitif içeriğe sahip değerlere dayalı her sistem, ister dinî ister seküler olsun, sekeryen kalır ve birilerini kayırıp birilerini ayrımcılığa tabi tutar. Nispî fakirlik, "eőtisizlik", "açgözlülük", ahlak kurallarını ihlal, hırsızlık, gasp, şiddet kullanma, cinayet, tecavüz gibi sorunlar ve suçlar hiçbir sistemde ortadan kaldırılamaz. Bu yüzden, liberal özlü bir sistemi şu veya bu görüş adına eleőtirenlerden kendi sistemlerinin hangi bakımdan ve nasıl daha başarılı olacağını açıklamalarını istemek hakkımızdır.

Liberalizm eleőtirilerindeki çelişkileri ve bilgisizlikleri de gözden kaçırmamak gerekir. Bir teoriyi hem mekanik hem relativist olmakla itham etmek ve bir taraftan özgürlüğu her kültürde ayrı bir tanımının yapılabileceğini ileri sürerken diğer taraftan relativist olmayı başkalarına yakıştırmak çok hoş doğrusu. Keza, merkantilist bir iktisat anlayışına sarılıp, birinin zenginliğini ötekinin fakirliğiyle açıklamak gibi dünya iktisat tarihi tarafından yalanlanan bir iddiayı cesaretle tekrarlamak da ilginç. İnsanın serbest iradesiyle seçtiği amaçlarının ve insani güdülerinin peşinden koşmasından rahatsız olmak ise insanı pek tanımamanın işareti. Her insan kendisinin ve yakınlarının hayat şartlarını iyileőtirmek ister, bunun için gerekli olduğunu düőündüđu şeyleri yapmaya çalışır. Siz hiç aksini yapan kimse gördünüz mü? Liberalizmle sekülerleőtme arasında bir zorunlu ilişki kurmak da bir zorlamadır. Bireylerin ne yapacakları, bir dine bağlı kalıp kalmayacakları, dinin hayatlarındaki yerini ne genişlikte tutacakları onlara kalmıştır. Birçok faktöre bağlı olarak bu alanda dalgalanmalar vuku bulur. Toplumlari sekülerleőtmeye zorlamak ne kadar yanlışsa, sekülerleőtme olmasın diye dindarlaőtmaya veya dindar kalmaya zorlamak da o kadar yanlıştır. Bu arada, en radikal sekülerleőtme sosyalist rejimlerde gerekleőtmiřtir. Liberal ölkelerde inananlar dindarca yaşayabilmişlerdir. Batı tarihinde reformasyon ve sekülerleőtmeyle Hıristiyanlığın adeta kutsaldan arındırıldığı ve toplumsal hayata etkisi olmayan bir ritüeller toplamı hâline getirildiği görüşü de tarihî ve maddî temelden mahrum bir iddiadır. Batı'da olan, Hıristiyanların dinlerinden uzaklaşmasından ve dinin klasik fonksiyonlarını kaybetmesinden çok Batı toplumlarının ođullaőtması ve laiklik ve din özgürlüğu gibi kavramların tesiriyle vatandaşlığı din temelinde tanımlamaktan uzaklaşmasıdır.

GERÇEKTEN ÖZGÜR OLABİLMEK İÇİN...

Müslümanlık siyasî ve ideolojik bir pozisyona işaret etmez. Onu böyle takdim edenler Müslümanlığa büyük kötülük etmektedir. Müslümanlar sadece siyasî ve ideolojik görüşleri bakımından değil dini okuma ve temel dinî meselelere bakışta da muazzam bir çeşitliliğe sahiptir. Bunu görmezden gelip dinde yorumlama tekeline sahipmiş gibi yazıp çizmek Müslümanlara haksızlıktır. Özgürlük her insanın hakkı ve ihtiyacıdır. Müslümanlar da elbette özgür olmalı ve hayatlarını genel insan hakları çerçevesinde dinlerine göre tanzim edebilmelidir. Ancak, onların bu hakka sahip olması, başkalarının da aynı hakka sahip olmasına bağlıdır. Bir İslam ülkesinin gerçekten özgürlükçü olabilmesi için gayrimüslimlerin de, ateistlerin de, deistlerin de, diğerlerinin de Müslümanlar gibi hayatlarını inançlarına göre tanzim etme hakkına sahip olması gerekir. Ayrıca, İslam'dan vazgeçenlerin veya onu egemen akımdan farklı yorumlayanların da özgür olabilmesi icap eder. İşte bu yüzden ne Müslümanlık, ne Hıristiyanlık, ne ateizm ne de seküler bir dine dönerek klasik dinlerle rekabet eden ideolojiler herkesin barış içinde bir arada yaşayacağı bir çerçeveyi tek başına tesis edebilir. Birilerinin hoşuna gitmese de gerçek açık: İnsanlık, liberal ilke ve değerlere başvurmaya, barışçı ortak hayat çerçevesi kurma ve tekil bireye kadar inebilecek azınlıkları çoğunluklara karşı koruma ihtiyacı ortadan kalkmadıkça devam edecektir.

Din özgürlüğü mü, dinden özgürlük mü?

Atilla Yayla

13.11.2009

Amerikan Dışişleri Bakanlığı her sene bir din özgürlüğü raporu hazırlayarak birçok ülkede din özgürlüğünün durumuyla ilgili tespit ve tahliller yapıyor. ABD, din özgürlüğü bakımından hiçbir problemin yaşanmadığı bir ülke değil.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanların çeşitli din özgürlüğü ihlalleriyle karşılaştıkları da biliniyor. Buna rağmen bu ülkenin böyle bir rapor hazırlaması ve bunu dünyaya açıklaması üç sebepten dolayı önemli. İlk olarak ABD din özgürlüğünün çok önemsendiği bir ülke. Nitekim birçok ABD'liye göre din özgürlüğü ABD'nin ilk ve en temel ilkesidir. Amerikalılar her zaman din özgürlüğüne önem vermiştir.

İkinci olarak din özgürlüğü, S. Mill'in "Özgürlük Üstüne" adlı eserinde belirttiği gibi, modern insan hakları konseptinin ilk ortaya çıktığı ve şekillendiği alandır. Bu yüzden din özgürlüğü mücadelesi insan hakları mücadelesinin tam ortasında yer almaktadır. Üçüncüsü, ABD bir süper güçtür ve dünyanın her yerinde etkili olma şansı var. Böyle bir ülkenin, kimi eksiklik ve hatalarına rağmen, din özgürlüğünü kendine dert edinmesi ve yanlışları teşhir etmesi bütün dünyada din özgürlüğünün gelişmesine katkıda bulunabilir.

Türkiye'deki Laiklik Din Özgürlüğüne Zararlı

Bu yılın raporunda da Türkiye hakkında bazı tespit ve değerlendirmeler var. Rapor ülkemizde din özgürlüğü açısından birçok kesimin sıkıntılar yaşadığını vurguluyor. Gayrimüslimlerin din eğitimi ve

Sünni Müslümanların başörtüsü probleminin altı özellikle çiziliyor. Raporda dikkat çeken ve beni bu yazıyı kaleme almaya iten ilginç bir ifade de yer alıyor. Türkiye'deki laiklik uygulamalarının din özgürlüğüne zarar verdiği söyleniyor. Bu tespitin hem laikliği din özgürlüğünden arındırarak yorumlayan hem de laiklikle din özgürlüğünü aynılaştıran kişi ve kesimler tarafından şaşkınlıkla karşılanacağına kuşku yok.

Aslında raporun bu tespiti bizi çok önemli meseleleri tartışmaya teşvik edici. Laiklikle din özgürlüğü aynı şey midir? Aralarında bir gerilim çıktığında hangisine öncelik verilmelidir? Medeni bir hayat ve siyasî sistem olarak demokrasi, laikliği mi yoksa din özgürlüğünü mü öncelemeyi gerektirir? Laikliği, din özgürlüğünü esas alan bir tanım ve uygulamaya dayandırırsak yanlış yapmış olur muyuz? Din özgürlüğünü tanımayan laiklik gerçekten laiklik midir? Bu tür sorular üzerinde anlamlı bir düşünce faaliyeti gerçekleştirebilmek için din özgürlüğü kavramı ile dinden özgürlük kavramı arasında bir ayırım yaparak işe başlamak yararlı olabilir.

Din özgürlüğü bireylerin tek tek veya topluca dinlerini seçme, yaşama, yansıma, yayma hakkını kapsar. Burada dinin muhtevası önemli değildir. Din özgürlüğü her bireyin sahip olduğu bir haktır. İnanç bakımından asla hiçbir sınır çizilemeyecek din özgürlüğü dini pratikte de ancak ve ancak insan haklarını korumak için ve istisnai olarak sınırlandırılabilir. Böyle tanımlandığında din özgürlüğü dinden özgürlüğü de kapsar. Bu şu demektir. Bir birey veya birey grubu hiçbir dine inanmama, hiçbir dini yaşamama ve din karşıtı görüşlerini savunma ve yayma hakkına sahiptir. Başka bir deyişle din özgürlüğü dinden kaçma, dini hayatına sokmama hakkını da kapsar. Dindar insanları mutlu etmeyecek olan bu dinden uzaklaşma hakkı din özgürlüğünün olmazsa olmaz parçasıdır. Nitekim, din özgürlüğünün nispeten kuvvetli şekilde tesis edilip yaşandığı yerlerde dinden uzak kalan kişi ve gruplara rastlanmaktadır. Dine hayatlarında yer vermeyen ve vermek istemeyen kişiler devlet tarafından taciz ediliyorsa veya toplumsal hayatta vuku bulan bu kimselere yönelik tacizler devlet tarafından engellenmiyor, görmezden geliniyorsa, din özgürlüğü yoktur.

Ancak, dinden özgürlük siyasî bir ilke olursa din özgürlüğü ortadan kalkar. Dinden özgürlüğe laiklik adı verilirse ve bu tür laiklik bir temel siyasî ilke seviyesine yükseltirirse laiklik bir alternatif dine dönüşür ve dinlerle savaşmaya başlar. Türkiye, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerde yaşanan dram budur. Dinden özgürlüğün kişisel veya grupsal olarak benimsenmesine laik bir sistemde elbette yer vardır. Ancak, bazıları dinin insan aklını baskı altına aldığı, laikliğin insanları bundan koruması gerektiğini iddia etmektedir. Bu bakış bireylerin bilerek ve isteyerek, bilinçli şekilde kendilerini bir dine adayabileceğini düşünmemekte veya kabul etmemektedir. Bu bakış I. Berlin'in "İki Özgürlük Konsepti" adlı klasik makalesinde teşhir ve izah ettiği gibi anti özgürlükçü bir zihniyettir. Kişilerin reşit olmadığını, aklını kullanmadığını ve bu sebeple kendilerinin iyiliği için, yani bazı baskılardan kurtarılmak için, çocuk muamelesine tabi tutulmaları ve baskı altına alınmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Bazı radikal dindarların "insanlar Tanrı'nın buyruklarını anlamadıkları için hem dünya hem ahiret hayatlarını mahvediyor, bu yüzden onlara Tanrı'nın buyrukları dışında çıkma izni verilmemelidir" deyip devlete insanları dindarlaştırma görevi yüklemesiyle bu tavır arasında hiçbir mantık farkı yoktur. Her iki yaklaşım da sonunda din özgürlüğünü reddetmektedir.

Türkiye'de 'Din Özgürlüğü' ve 'Uygulaması'

Doğru anlamıyla din özgürlüğü ilkesi ve uygulaması Türkiye'de demokrasiye geçişle birlikte başlamıştır. Daha öncesinde ağırlıklı olarak din özgürlüğünü değil dinden özgürlüğü esas alan ve kamu

otoritesine bunu gerçekleştirme görevi yükleyen bir anlayış egemen olmuştur. Anti özgürlükçü bu yaklaşım her ne kadar laiklik olarak adlandırıldıysa da aslında laiklikten çok uzak kalmıştır. Bu anlamda Türkiye tek parti döneminde "Batılılaşmış" filan da değildir. Bu tatbikata imza atan zihniyet Batılılaşmayı yanlış anlamıştır. Geçenlerde bir köşe yazarının sevimli fakat naif şekilde ifade ettiği gibi Türkiye'nin "yüzünün Batı'ya dönük olmasını" Batı harflerinin kullanılması, Batı müziğinin dinlenmesi ve Batı kıyafetlerinin benimsenmesiyle özdeşleştirmiştir. Medeniyeti yanlış okuduğu için Batı'yı Batı yapan asıl değerleri ve kurumları görememiş ve kavrayamamıştır. Görülmeyenler arasında din özgürlüğü de yer almıştır. Bu yüzden, sözüm ona Türk laikliği din özgürlüğünü ve dolayısıyla toplumsal barışı değil, dinin devlet eliyle geriletilmesini ve dindarların bastırılmasını esas alan bir icraat dizisine imza atmıştır.

İşin ilginç, bu özgürlük karşıtı yaklaşımın bir değil birçok kesime zarar vermiş olmasıdır. Azınlık olan Aleviler yanında çoğunluk olan Sünniler de, Nusayriler yanında Süryaniler de, Müslümanlar yanında gayrimüslimler de zarar görmüştür. ABD'li uzmanların Türkiye'deki laiklik uygulamalarının din özgürlüğüne zarar verdiği tespiti yanlış değildir. Bilinen gerçek bir kez daha ilan edilmiştir. Açık ki Türkiye sert, otoriter ve genelde dinden özgürlüğü esas alan laiklik yorum ve uygulamasından din özgürlüğünü merkeze alan, yumuşak, demokratik laiklik uygulamasına kaymalıdır. Birçok problemin çözümü bunda yatmaktadır.

İslam'ı Liberalizm Üzerinden "Tanımlamak"

Hasan Yücel Başdemir

Hurfikirler.com, 19.11.2009

Son zamanlarda bazı dindar yazarlar, İslam'ı, düşman olarak gördükleri fikirler üzerinden tanımlamaya ve konumlandırma girişimindedirler. En vahim olanı da bunu İslamî düşünce biçimiymiş gibi sunmaları ve kendi eksik bakışlarını ve ötekileştirici yaklaşımlarını İslam'a mal ederek saygınlık kazanmaya çalışmalarıdır. İslamî bir zihin için öncelikli olan şey, liberallerin kendi dışındakileri otoriter veya totaliter görmeleri meselesi değildir. Eğer liberaller böyle görüyorlarsa büyük bir hata yapıyorlardır. Ancak bir düşüncenin, dinin ya da ideolojinin otoriter veya totaliter olmadığını göstermenin yolu, başkalarının öyle olduklarını ispatlamaktan geçmez. İşte tam da bu, başkaları üzerinden kendini tanımlamaktır.

Dinî düşünceye katkı sağlamak, derin bir muhakemeyi gerektirir. İslam tarihi ve İslam medeniyet algısı konusunda yeterli muhakemeye sahip olmadan İslamî bir bakış açısı ortaya koymak mümkün değildir. İslam, büyük bir tefekkür hazinesine sahiptir ve İslam düşüncesi, medeniyet tarihinin önemli bir kısmını oluşturur. Onu besleyen, etkileyen ve oluşturan temel zihinsel süreçleri görmeden İslamî bir bakış açısı ortaya çıkamaz. Elbette insanlar bunları önemsemeden bir düşünce ortaya koyabilirler. Fakat bu modern ve yeni bir bakış olur. Bir kimse liberalizmden, sosyalizmden veya güncel politikadan etkilenerek İslamî bir bakış açısı ortaya koyduğunu iddia edebilir. Ancak tarihî birikimden mahrumsa ve bu modern etkileri inkâr ediyorsa durduğu yerin hesabını vermesi gerekir. Şahsî görüşlerini dine mâl etmeye hakkı yoktur.

Liberaller, eğer tanımlayıcı bir zihin durumuna sahipse onların tutarsızlıklarını ortaya koymak anlamlı bir çağrıdır. Nihayetinde liberalizm eleştirilmez, eksiksiz, yanılmaz bir düşünce olmamalıdır. Fakat

onun bu tanımlayıcı özelliğini ortaya koyarken külliye tanımlayıcı bir dil kullanıldığının da farkında olunması gerekir.

Liberalizm tek bir özgürlük türü olduğunu iddia etmez. Aksine mevcut tanımlarla ilgili sınıflamalara girer. Bu sınıflamaların bazı hatalar içermesi mümkündür. Nihayetinde bunu yapan bir insandır. Ancak tasnifin, tek anlama biçimi olmasa bile yaygın bir anlama biçimi olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Liberaller, politik özgürlüğün tanımını yapmak için diğer özgürlük türlerini tasvir ederler ve bunların birbiriyle özdeş hale getirilmesinin, dinî inançlar başta olmak üzere bireylerin iyi hayat biçimlerini yaşamalarını engelleyen siyasî otoriteleri eleştirilmez hale getirdiğini düşünürler. Örneğin İsaiah Berlin, "İki Özgürlük Düşüncesi" adlı makalesinde pozitif ve negatif özgürlük ayrımı yapar. Amacı, herhangi bir özgürlük düşüncesinin diğerinden daha değerli olduğunu ortaya koymak değildir. Berlin, bir şeyi yapabilme kudret, araç ve kabiliyetine sahip olmak anlamındaki özgürlükle, bir davranışta bulunurken veya kudret, araç ve kabiliyete sahipken bunu yapmaktan alıkonulma anlamındaki özgürlüğün birbirinden farklı olduğu betimlemesini yapar. Pozitif özgürlüğün bir anlamı vardır ancak o, politik (negatif) özgürlükle karıştırılmamalıdır denilir.

Aynı şekilde "insanların mutlak bir yaratıcı karşısında davranışlarının sınırı nedir" sorusu da dinî bir sorudur. "İnsanların fiillerinin yapıcısı ya da yaratıcısı bizzat insanın kendisi midir yoksa Tanrı mıdır" sorusu da metafizik özgürlüğün konusudur. İnsanların bu tür tasniflere girişmesi, farklı özgürlük anlayışlarını reddetme olarak yorumlanmamalıdır. Bu, insanî çabaları anlamamanın bir yolu sayılmalıdır. Bir inkâr değil bir anlama çabasıdır. Mutlak değil kolaylaştırıcıdır. İmanî değil istihsanîdir. İnkârcı değil meşveretçidir.

Liberal "izm"ler olabilir. Tarih boyunca Allah'ın nizamını dahi "izm"leştiren, haksızlığın ve zulmün aracı yapan insanlar olmuştur. Bunlara bakarak İslam ve Müslümanlar hakkında küllî bir karara varmak çok geçerli bir mantıksal yol değildir. Elbette Müslümanlar bu eleştirilere bakarak hatalarını telafi etmeye koyulurlar. Ancak bunu İslam'ın hatası olarak görmezler. Hakkaniyetin, adaletin ve insafın peşinden giden her insan, gücü yettikçe ve dili döndükçe buna karşı durur. İyilikleri kendine mal edip kötülükleri sevmediklerimize, beğenmediklerimize mal etmek akl-ı selimin yolu değildir. Hele bunu ilahî bir mesajın arkasına sığınarak yapmak, kendi acziyetimizi dinin otoritesi ve saygınlığı ile güçlendirmektir.

İslam, toplumsal güvensizliğin ve ahlakî yozlaşmanın arttığı ve insanların bunlar karşısında Kutsal Kitap beklentisi içine girdiği bir coğrafyada ortaya çıktı. Kutsal mesajın, indiği toplumun beklentisinin çok ötesinde bir anlamı vardı. Bu nedenle ilahî mesaj, kendisini ortaya çıkaran özgül tarihi ve toplumsal şartları aşarak evrensel bir mesaj haline geldi. İslam'ın, ilk vahiy tecrübesine muhatap olan insanlar için ifade ettiği anlam, onun mesajının evrenselliğine bir engel değildi. Bugün dindarların hiç hoşnut olmadığı şeylerden biri, dini insanî bilinçten arındırmaya çalışan bazı sözde aydınların "başörtüsü Arap adetidir", "İslam çöldeki Araplara inmiştir" gibi tahkir içeren ifadelerle İslam'ı başlangıç koşullarına mahkûm etmeye çalışmalarıdır.

İslam, inanan insanlar için en yüce değerdir. Onu beşerî bir ideoloji (izm) ile mukayeseye etmek, ona rakip görmek veya bir ideoloji üzerinden İslam'ı tanımlamaya çalışmak geçerli bir yol değildir. İslam'ı ya da bir ideolojiyi, başlangıç koşullarıyla sınırlamaya çalışmak ise çok daha vahim bir düşünce hatasıdır. İslam, başlangıç koşullarının çok ötesinde Tevhit inancı ekseninde güçlü bir medeniyet ve kültür oluşturmuştur. İslam'ın bu başarısı, ilk muhataplarının beklentilerini aşarak tüm insanlığa

sunduğu evrensel mesajının gücü ve etkisinin sonucudur. İslam'ın yaklaşık bin yıl boyunca medeniyetin taşıyıcılığını yapmasının altında yatan temel nedenlerden bir de budur. Bunu, insanların teveccühünü kazanmış bütün düşünce sistemlerinde de görebiliriz. İnsanlığın bu teveccüh gören tecrübelerinin hiç birini başlangıç koşullarına mahkûm etmemek gerekir. Ancak bu bizi onların tarihî hatalarını söylemekten de geri bırakamaz. Bu şekilde herkes kendi tarihi ile yüzleşir ve anlamsız bir şekilde tarihî hataları savunmaktan vazgeçer, onu fosilleşmekten kurtarır. Bunu yapamayanları, büyük bir düşünce sisteminin temsilcisi, akıl babası ya da kanaat önderi saymak önce o düşünce sistemine büyük bir haksızlıktır. Ayrıca her düşünceye mensup insanın dogmatik düşünceleri olabilir ve aklı-selimin bundan kurtulmak için çabalaması erdemli bir davranıştır.

Otorite sahiplerinin zulümlerini meşrulaştırmak için saygınlığı olan düşüncelere atıfta bulunmaları, bilinen en eski yöntemdir. Nitekim İslam tarihinde hicri 2. asırda ortaya çıkan ve mihne olarak bilinen olaylar sırasında Sultanlar, siyasî muhaliflerini önce fetvalarla zındık ve mülhit ilan etmişler ardından da idam ettirmişlerdir. Osmanlı Döneminde bazı Şeyhül-İslamların Alevîlerle ilgili verdiği fetvalar da bu cihettendir.

Dünyadaki savaşların ve haksızlıkların nedenini liberalizm olarak görmek, zalimleri görmemektir. Tabu oyunu oynamaya gerek yoktur. Zalimlerin adını anmadan liberalizm üzerinden onları tanımlamaya çalışmak, yaptıkları zulümleri fûrulaştırmak/fulûlaştırmaktır. Liberaller eğer bir dinin itikat, ahlâk, muamelât ve ukûbatına dil uzatıyor veya onlardan üstün bir inanç getirdiklerini ileri sürüyorlarsa ya da ılımlı bir İslam öneriyorlarsa bunları ne zaman, nerde ve nasıl yapıldığını bilmek herkesin hakkıdır.

İslamî bilinci "ötekilerin" eksiklikleri üzerine inşa edip kimliği diyalektiğe mahkûm etmenin hangi ideolojinin anlama yöntemi olduğu aşîkârdır. Kimse İslam'ı yaralı bir bilince kurban etmeye kalkmasın.

İslam Ve Liberalizm: Çatışma Mı İşbirliği Mi?

Mustafa Akyol, Özgür Durus, 10.12.2009

- Özgürlüğü nasıl tanımlıyorsunuz? Liberaller ile İslamcıların özgürlük yorumları arasında ne tür farklar var?

Özgürlük, benim anlayışıma göre, bireylerin (yahut Allah'ın kullarının, nasıl ifade ederseniz) başta siyasi otorite olmak üzere, hiç bir dış güç tarafından zorlanmadan, hayatlarını kendi rıza, istek ve vicdani kanaatlerine göre tanzim edebilme hakkıdır. Bir Müslüman bu hakkı İslam'ın gösterdiği hedefler doğrultusunda kullanırken, seküler bir insan da seküler hedefler doğrultusunda kullanır. Bir Müslüman'ın bu ikinci durumu tasvip etmese de, onun var olma hakkını kabul etmesi, bence İslami açıdan da doğru ve hatta gereklidir, çünkü "dinde zorlama yoktur" ve "sizin dininiz size, benim dinim bana"dır. Bu sebeple, liberal siyasi gelenek ile İslami düşüncedeki özgürlük tanımlarının çelişik olmadığını, en azından olmayabileceğini düşünüyorum.

- "Liberal özgürlük anlayışı genel ve barışçı, İslamcıların özgürlük anlayışı sekteryen ve savaşçıdır" ifadesine katılır mısınız?

"Sekter ve savaşçı" İslamcılar olduğu gibi, öyle olmayan İslamcılar da vardır. Liberal düşünce de kendi içinde farklı tonlar barındırır. Genellemelere gitmek bence bizi sadece yanıltır.

- 28 Şubat döneminde dindar Müslümanlar, hukuk mücadelesini liberal özgürlük anlayışına dayanarak mı vermişlerdir? Eğer öyleyse niçin?

Müslümanlar, hukuk mücadelesini büyük ölçüde liberal özgürlük anlayışına dayanarak vermişlerdir. Çünkü başörtüsü hürriyeti, “din özgürlüğü” yahut “bireysel özgürlük” gibi başlıklar altında savunulmuştur, “Allah’ın emri budur, bu farzı yerine getiriyoruz” diye değil. Bu “seküler dil” ise normal ve bence İslami açıdan da meşrudur, çünkü içinde yaşadığımız hukuk sisteminin “Allah’ın emirleri, farzlar, sünnetler” gibi nosyonları yoktur. Buna karşın, her ne kadar Türkiye’deki resmi hukuk kurumları pek kulak asmasalar da “hak ve özgürlükler” diye bir nosyonu vardır. Kaldı ki, “Allah’ın emri”nin ne olduğunu tartışmaya başladığınızda da farklı içtihatlar ortaya çıkar ki bunların her birine hayat hakkı tanımak için yine özgürlük anlayışına ihtiyacınız vardır.

Kısacası ben liberalizmi, tüm insanlara ve bu arada tabii ki Müslümanlara diledikleri gibi yaşama hakkı veren, devleti buna göre terbiye etmek isteyen olumlu bir ideoloji olarak görüyorum. Doğrudan İslam’ın kendi geleneğinden çıkıp gelmese de (aynen demokrasi gibi) modern devrin Müslümanları için “makbul” olması gerektiği kanısındayım.

- Farklı din, mezhep, etnik yapı ve yaşam tarzına sahip olunan Türkiye’de barış, huzur, özgürlük ve refahı İslamcı özgürlük anlayışı mı yoksa liberal özgürlük anlayışı mı sağlayabilir? Türkiye’deki renkliliği barış içinde bir arada yaşatabilmenin formülü çoğulculuktur ki, bunun hem İslami geleneğe hem de liberal düşünceye uygun düştüğünü söyleyebiliriz.

- Batı’nın zenginliğinin kaynağı, “özgürlük temelinde çalışma” mı yoksa “köleleştirmeye yapılan sömürü” mü?

Sömürünün belirli bir payı olduğuna kuşku yok. Ama “Batı başarısı”nın kanımca asıl sırrı, bilimsel ve teknolojik gelişme, bunun da altında yatan araştırma, yeni şeyler keşfetme, bunun için sistemli olarak çalışma düşüncesidir. Bunun da liberalizmin savunduğu bireysellekle yakından ilgisi vardır. Batı ülkelerinden bile daha sömürgeci olan Sovyet Rusya’nın batışı ise, bu bireysellikten yoksun olmasıyla, bireyi devlet ideolojisi ile hapsedmesiyle yakından ilgilidir. (Bireyselliğin bizde sıkça anlaşıldığı gibi “bencillik” olmadığını burada hemen belirteyim.) Köleliğe gelince... Evet, bu konuda Batı medeniyetinin sicili karanlıktır, ama diğerlerinin de ne kadar aydınlıktır, tartışılır. Modern zamanlara dek dünyadaki hemen her medeniyette kölelik vardı ve bu normal, tabii bir durum sayılıyordu. İslam medeniyeti de kölelere insanca davranma vurgusu yapmasına rağmen, köleliği bir kurum olarak kaldırmamıştır. Osmanlı’da köle ticaretinin yasaklanması, ancak 19. yüzyıl ortasında ve İngiltere baskısıyla mümkün olabildi. “Kölecî Batı” hakkında atıp-tutanlar, işin bu yanını pek görmüyorlar nedense.

- Liberalizmin küresel hâkimiyetine karşın sosyal adaletsizlikler, açlık, çevre felaketleri, savaşlar gibi sorunların ileri düzeyde devam etmesi bir çelişki mi yoksa doğal ve normal mi?

“Liberalizmin küresel hâkimiyeti” altında yaşadığımızı düşünmüyorum. Sadece dünyadaki etkin devletlerin (ABD ve AB ülkeleri) siyasal sistemleri liberal yahut liberal olmaya yatkın. Ancak bu, söz konusu ülkelerin “ulusal menfaatleri” olduğu ve bunlara göre kimi zaman müteceviz politikalar izlediği gerçeğini değiştirmiyor. Burada liberalizmin bir “dış politika doktrini” değil, bir siyasi ideoloji olduğunun da sanırım altını çizmek lazım. Bu, Türkiye’de çok karıştırılıyor. “Amerika’da din özgürlüğü”nden örnek verince, “Irak’ı işgal eden Amerika mı, lanet olsun!” cevabını alabiliyorsunuz. Oysa Irak’ın işgalinin liberalizmle bir ilgisi yok, Sovyetler’in Afganistan’ı işgal etmesinin sosyalizmle bir ilgisinin olmadığı gibi. (Bu arada, ABD’deki pek çok “serbest piyasacı” klasik liberal çevrenin Irak işgaline ve genel olarak militarist dış politikaya karşı çıktığını da belirteyim.)

Öte yandan çevre felaketleri, açlık, fakirlik gibi sorunların da liberalizmle doğrudan ilgisi yok. Çevre sorunlarına yol açan şey "sanayi"dir. Sanayi, sosyalist veya faşist ülkelerde de çevreyi kirletir. Açlığın ve fakirliğin liberal ekonomi yüzünden değil, bilakis ona dâhil olamayıp yüzünden yaygın olduğunu öne sürmek mümkündür. Kapılarını "küresel sermaye"ye sonuna kadar açan Güney Kore mi daha iyi durumda, yoksa kendisini bu "sömürü düzeni"nden koruyan Kuzey Kore mi, karşılaştırın. "Sosyal adaletten" kasıt, "devlet eliyle maddi eşitlik yaratılması" ise, bu elbette liberalizmle çelişkilidir. Ama zaten kanımca İslamiyet'le de çelişir. İslam geleneğinde toplumdaki ihtiyaç sahiplerine yardım, temel olarak "vakıf"lar, yani sivil toplum tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyet döneminde tüm bu vakıfların devlet tarafından gasp edilmesi, ne yazık ki bu geleneği bize unutturdu, pek çok İslamcımız da "sosyal adalet" peşinde sosyalist oldu.

Liberal düşünce ne kadar insanî?

Ali Ünal

Zaman, 05.04.2010

Batı daha çok "başkalarının düşüncelerini nakzetme mesleği, düşünceler çatışması" olarak niteleyebileceğimiz beşerî felsefenin, filozofların diyarı olduğu, dolayısıyla sağlıklı ve oturmuş bir Ulûhiyet, insan, kâinat, eşya, berisi ve ötesiyle dünya, varlık, varoluş kavramlarına sahip olmadığı için ifrat ve tefritlerden kurtulamadı.

Batı'nın insanlığı evrensel çapta kabule zorladığı modern medeniyet bile, bütün bir insanlık tarihinde işlenen zulüm, cinayet ve kötülüklerin birkaç katını sadece iki dünya savaşıyla birden kustu ve yeniden en dehşetli, yeryüzünün bir dezenfektenden geçeceği ölçüde kismaya hazırlanıyor.

Batı'nın son birkaç asra damgasını vuran ve bugün zirvede tutulan düşünce ve siyaset akımı, liberalizmdir. Liberalizm, ferdi, ferdin hürriyetlerini ve mutluluğunu temele yerleştiren sistemdir. Ona göre fert, kendi mutluluğunu ve bu mutluluğa giden yolu başka herkesten iyi bilir ve her fert, bu yolda rasyonel davranabilme kabiliyetine sahiptir. Meselâ, ekonomik işleyişi tayin eden, ferdi çıkarların gücüdür. Tüketici en çok fayda, üretici en çok kâr arayışındadır. Üretimden azamî kâr, tüketimden azamî fayda elde edilir. Ve bu şekilde herkesin çıkarlarını tatmin peşinde olması, ekonomiyi çalıştırır ve dengede tutar. Liberal felsefede ferdi özgürlükleri sınırlayan tek alan, başkalarının özgürlüğüne zarar vermemedir.

Liberalizm, her ferdin kendi hakkında ve çıkarına uygun karar vereceğini düşünür. Oysa hiçbir insan, dünyaya temyiz yaşında, yani kendisi için faydalıyı faydasızdan ayırabilecek yaşta gelmez. O yaşa kadar insan, artık belli bir kültürü almış, zihni belli ölçülerde yoğrulmuştur. Her ülke, her aile, kişilere sadece bazı şeyleri öğretmez. Öğretim, her zaman eğitimle beraber gider, hattâ öğretim, bizatihî eğitimidir.

İkinci olarak, insan, her zaman doğru ve faydasına olanı bilebilecek, hakkında doğru ve faydalı olanı tercih edebilecek ve tercih etse bile uygulayabilecek kapasitede bir varlık değildir. Böyle bir bilgi ve tercih edip uygulayabilme kapasitesi, dün, bugün ve yarını bütün yanlarıyla bir arada görebilmeye ve mutlak güç sahibi olmaya bağlıdır, yani insan, gaybı da bilmelidir. Bırakın gaybı bilmeyi, bugünü bile hiç kimse her yanıla ve tam doğru olarak bildiğini iddia edemez. Üçüncü olarak, insanın her çıkarına

olan şey, faydasına ve hakkında hayırlı olan demek değildir. Ayrıca, pratikte fertlerin özgürlüklerini başkalarının ferdî özgürlük alanıyla sınırlandırabilmesi de imkân haricidir, çünkü hiçbir insan, melek değildir. Özellikle ferdî çıkarlar da başıboş bırakıldığında her zaman başkalarının çıkar alanlarıyla çatışır ve nitekim Batı'nın iki dünya savaşında bütün bir insanlık tarihindeki vahşetlerin birkaç katını birden kusmasının ana sebebi, çıkar çatışmalarıdır.

Liberalizm, ferdî özgürlükler ve çıkarlar derken, nefsanî özgürlükleri ve çıkarları, nefsanî arzuların tatminini öne çıkarmaktadır. Oysa insanın insanlığı ve mutluluğu, nefsanîyet noktasında ahlâk, irade ve karakter eğitiminde yatar; nefsanî arzuları sınırlamakta ve gemlemekte yatar; yoksa onları azamî kâr ve azamî doyum adına serbest bırakmakta değil.

İnsan, öncelikle sorumlu bir varlıktır; özgürlüklerden gerektiği ölçüde istifade etmenin garantisi de, sorumlulukları azamî yerine getirmektir. Liberalizm, ferdin özgürlük alanını başkalarının özgürlük alanları ve başkalarına zarar vermemekle sınırlarken, insanı kendisine mutlak mâlik addetmektedir. Oysa insan, kendisinin mâliki değildir. Onu dünyaya gönderen o olmadığı gibi, hayatının ve varlığının pek çok boyutunda iradesinin hiçbir dahli yoktur. Dolayısıyla, insanın sorumluluk ve özgürlüklerini sınırlama alanı kendisiyle başlar. O, vücudunu, hayatını dilediği gibi kullanamaz, çünkü sahibi değildir; dilediği gibi kullanmaya kalksa, kendisine zarar verir.

Evet, tam bir hakikat olan, "İnsanın kendisine verdiği zararı bütün insanlar toplansa veremez." sözü bile, liberal felsefenin butlanına yeter.

Demokrasi, özgürlük, milliyetçilik ve İslamcılar

Ufuk Çoşkun

Radikal, 06.04.2010

Demokrasi belirli bir ideolojinin ya da bir dinin insanlara dayatılması demek değildir. Ne bir yaşam tarzıdır nede bir ideoloji. Belirli bir zümrenin siyasete dâhil edildiği diğerlerinin ise dışlandığı, hayattan ve insanlıktan men edildiği bir anlayışın da ürünü değildir. Mustafa Erdoğan hocanın deyimiyle "halkın egemenliği" hiç değildir. Çünkü artık ne eski Yunan'ın demos'u kalmıştır günümüzde nede şu veya bu halkın egemen olması iyi bir şeydir... Demokrasi bir yöntemdir. Farklı ideolojileri bir arada tutan onlara barışçıl bir ortam sağlayan hiç kimseyi dışlamayan, siyasetin dışına atmayan herkesin insan olmaktan dolayı kaynaklanan haklarına saygı duyan bir ortamın peşindedir. Aklın ve bilimin öncülüğünde, jakoben, ilerici, çağdaş, örgütlü bir toplum yaratma peşinde değildir. Yani bir toplum projesinin aracısı değildir ve olamazda.

Demokrasi özgürlükle beslenmezse totalitarizme götürür

Herkesin kendi dünya görüşünü demokrasi adı altında bir diğerine dayattığı dahası onu ezmeye çalıştığı ülkelerde demokrasi kısa sürede demagojiye dönüşür. Belirli bir kesimin elinde o kesimin dünya görüşüne hizmet eden bir unsura dönüşür. İnanmayanlar son elli yıldır "Sol- Kemalist demokrasi söyleminin" içeriğine ve uygulama sahalarına bakabilirler. Demokrasiyi toplumun belirli bir kesimine endeksleyerek diğerlerini saha dışına atan bir anlayış hiç şüphe yok ki totaliter bir anlayıştır. Dolayısıyla insanlar giderek "demokrasi" adı altında totaliter bir rejimin kıskacında erimeye ve ezilmeye başlarlar. O yüzdendir ki "liberalizm" demokrasiyi tek başına bırakmaz. Onu özgürlük

değeriyle besler ve üzerindeki totaliter giysiye çıkarıp atar. Atilla Yayla demokrasiyle özgürlük ilişkisini açıklarken özellikle demokrasiyle özgürlüğün aynı şeyler olmadığını altını çizer. Özgürlüğün bir değer demokrasinin ise bir yönetim biçimi olduğunu vurgular. Dolayısıyla bir değer olan özgürlüğün her zaman demokrasiden önce geldiğini eğer özgürlük olmazsa demokrasinin totalitarizme kayacağı uyarısını yapar. Özgürlükçülere göre “demokrasinin ontolojik temeli; barışçı birlikte- varoluş, etik temeli ise; bireysel self-determinasyondur.”(M.Erdoğan)

İslamcıların yanılığı;

Türkiye’deki İslamcıların düştükleri yanılığı da budur. Liberal demokrasi anlayışı -bu derin ve geniş düşünce havzası- en çok ta onların işine yaraması gerekirken onlar daha çok sol-sosyalist ideolojileri kendilerine daha yakın buluyorlar. Demokrasiyi hala bir Hıristiyan icadı olarak görmeye devam ediyor İslamcılar. Türkiye’de ise demokrasiyi Sol-Kemalist bir anlayışta yorumlanan(bir toplum projesi olarak) tarafıyla değerlendiriyorlar. Demokrasiye doğru bir adım atmak onlara göre tehlikeli bir serüvene girişmek kadar tehlikeli ve sakıncalı... İslamcılar birey eksenli özgürlük tanımını daha çok din, aile, gelenek ve ahlak gibi bireyin bağlı olduğu tüm değerlerden kurtulması şeklinde ele alıyorlar. (Emansipasyon) Birey özgürlüğü demek; daha çok kişinin canının her istediğini yapması şeklinde yani alabildiğine bir “serbesti” olarak değerlendiriliyor. Demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi kavramların batıdan neşet etmiş olması zihinlerde ciddi bir önyargının oluşmasına neden oluyor. Yani batıdan gelen hiçbir kavramı evrensel, ahlaki ve doğru bulmuyorlar. Vahye uygun düşmeyeceğini sanıyorlar. Bu anlayış kuracakları insan hakları derneklerine kadar sirayet edebiliyor. Örneğin Özgür Der’in kurulma safhasında bir süre Müslümanların özgürlük kavramını örgütlenmelerine verip veremeyeceği tartışılıyor. Sevindirici olan ilk kez de olsa “özgürlük” İslamcı bir örgütlenmenin ismi olarak kabul ediliyor.

İslamcılarda birey-cemaat ilişkisi

İslamcılar İslam’ın bireyciliği reddettiği, kolektif iradeyi öne çıkarttığı konusunda bir hayli ısrarcılar. Bu çerçevede batının cemaat fikrini ve ruhunu öldürerek İslam’ın karşısında yer aldığını dolayısıyla karşısına bireyi çıkarttığını ifade ediyorlar. “Bireyi ceberut modern devletin kuşatması, esareti altında, egemenlerin sömürü çarkının bir civatası, Pazar ekonomisinin bir üretim dışlisi ve alın teri sömürülerek kendi sırtından kapitalistlerce üretilen malları tükettiği kadar değeri olan onurunu kaybetmiş bir tüketici konumuna düşürmüştür.” (M.Pamak, Küresel Sistem ve Kavramları) Ali Bulaç ise batı referanslı birey algısını dolayısıyla liberalizmi eleştirirken liberalizmin dünyayı rasyonel bir temelde yani akılla değiştirebileceği gerçeğini göz önünde bulundurarak bireyin olduğu yerde Tanrı anlayışının olmadığını ve bireyin asla Müslümanlığa uymayacağını dile getiriyor. Yani batı kültüründen neşet eden bireyin tanrıtanımaz olduğunu, kapitalizmin tüketim batağında çırpınan yalnız, inançsız ve değersiz bir nesne olduğunu bir bakıma söylemeye çalışıyor.

İslamcılar liberal demokrasiden yararlanmalıdırlar

Liberallerin uğruna yaşadıkları şeyin tamamen içi boş bir dünya olduğunu zannediyorlar ve sürekli olarak liberalizmi İslam’ın karşısına dikerek onu çürütmeye yelteniyorlar. Böyle bir tavır geliştirmeleri ve liberal anlam dünyasına bu denli önyargılı ve mesafeli durmaları İslamcıların yararına olmayacaktır. Aksine liberal düşüncenin, özgürlükle ilgili tarihi tecrübe ve birikiminden yararlanarak çok ciddi kazanımlar elde edebilirler. Bir yöntem olarak demokrasiyi özellikle liberal aydınların düşünce havzasından yararlanarak kullanmaya başlasalar en azından bundan endişeye düşmeseler kanımca hem kendi düşünce birikimlerine bir zenginlik katacaklar hem de Türkiye’nin kimyasını

değiştirebilecek ölçüde düşünce üreteceklerdir. En önemlisi de büyük bir çoğunluğu “milliyetçilik” kışkırtıcıdır.

“Milliyetçilik” diyoruz çünkü eğer bir din ya da ideoloji kendini demokrasi ve özgürlüklerle beslemezse eninde sonunda dümeni milliyetçiliğe doğru kıracaktır. Daha dün kadar İslamcılar büyük bir çoğunluğu Kürtlerin anadilde eğitimine sıcak bakmıyor, Alevilerin Cem Evlerine destek çıkmıyor ve Ermenilere karşı da İttihatçı bir zihniyetin yanında yer alıyorlardı. En vahimi de dinin devlet tarafından yorumlanmasını ve bir kamu hizmeti gibi sunulmasını ses çıkarmıyorlardı.

Genç İslamcı bireylere bu vakitten sonra büyük işler düşmektedir. Ağabeylerinin taşıdıkları endişeleri taşımadan, demokrasiyi, özgürlükleri, liberalizmi bizzat bu düşüncenin savunucularından öğrenerek, okuyarak ve tartışarak hem kendi düşünce ufuklarını zenginleştirebilmeliler hem de farklı olanlarla bir arada yaşama adına ciddi projeler sunabilmelidirler.

Müslüman Aydınların Liberalizmle İmtihanı

Mustafa Akyol, Star, 07.04.2010

Zaman gazetesinin iki değerli yazarı, son dönemdeki yazılarında sık sık liberalizm eleştirisi yapıyor. Bunları önemsiyor, ilgi ve saygıyla okuyorum. Ancak bazen biraz yanlış bir zeminde ilerdediklerini de düşünüyorum.

Aslında genel olarak bu “İslam ve siyasi ideolojiler” meselesini önce doğru bir zemine oturtmak gerekiyor ki, boşa nefes tüketmeyelim. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanı Sayın Ali Bardakoğlu’nun iki gün önce Star’da Fadime Özkan’a söylediklerine katılıyorum:

“İslam dinini bir siyasi rejim, iktisadi paket olarak algılamak, demokrasiyle, krallıkla, sosyalizm ya da kapitalizmle kıyaslamak fevkalade yanlıştır.”

Kuşkusuz öyle. Çünkü İslam “çağlar üstü”dür, oysa ideolojiler gelir ve geçer. O nedenle “İslam aslında sosyalisttir” demek ne kadar yanlışsa “İslam aslında liberaldir” demek de o denli yanlıştır.

Ancak bu gerçek, “bu devrin Müslümanları için hangi siyasi sistem ve ideoloji daha hayırlıdır” sorusunu ortadan kaldırmıyor.

Buna “tabii ki İslam’ın kendisi!” cevabını vermek ise, bir yanılgıdan ibaret. Çünkü İslam’ın temel kaynaklarında ne bir siyasi sistem, ne de bir ideoloji tarifi var. Müslüman alimlerin geçmişte kurdukları siyaset teorileri de kendi devirlerinin şartlarıyla sınırlı.

İçinde yaşadığımız modern devrin şartları ise, geçmiş devirlerden çok farklı. En büyük fark, adına “modern devlet” dediğimiz dev siyasi organizasyon. Bu devlet, eski çağlarda hiç görülmemiş şeyler yapıyor: Her vatandaşı tek tek “eğitiyor”, askere alıyor, vergilendiriyor, başına polis dikiyor, gözetliyor, cezalandırıyor, vesaire.

Özgürlük fikri geçmiş çağlarda da var idiye de, liberalizmin modern çağda ortaya çıkmasının sebebi, işte bu “modern devlet”in özgürlüğü tehdit edici yapısıdır. Liberal düşünürler bu tehlikeye karşı “sınırlı devlet” ilkesini savunmuş, siyasi gücün “birey hak ve özgürlükleri”ni çiğnemesine karşı çıkmışlardır.

Bu hak ve özgürlükler içinde de “din özgürlüğü” büyük önem taşır. Hatta Amerikalılar buna bazen “first freedom” (ilk veya öncelikli özgürlük) derler.

Ben bu yüzden liberalizmin çağımız Müslümanları için hiç de fena bir fikir olmadığı kanısındayım.

Zaman gazetesinin sözünü ettiğim iki değerli yazarının eleştirilerinde ise liberalizme dair yanlış anlamalar görüyorum.

Örneğin liberalizmin temelinde “Newton’un varlık görüşü ve pozitivizm” yattığı ileri sürülüyor ki, alakası yok. Kendine böylesi “bilimsel” dayanaklar vehmeden ideoloji Marksizm’dir. (Bizde de Kemalizm aynı kafadadır.) Liberaller ise, aksine, karşı çıkmıştır tüm bu “bilimsel ideoloji” iddialarına.

Aynı şekilde liberalizmin “nefsanî özgürlükleri ve çıkarları, nefsanî arzuların tatminini öne çıkardığı” eleştirisi de pek yerinde değil. Bunu yapan liberaller vardır kuşkusuz, ama onlar liberalizmin yanında bir de “hedonist” (hazcı) oldukları için öyle yapıyorlar. Buna karşın hem liberal hem de dindar ve hatta mutaasıp dahi olabilirsiniz.

Ve mesela dindar bir Katolik olan İngiliz liberal teorisyen Lord Acton gibi diyebilirsiniz:

“Özgürlük, canımız ne isterse onu yapma gücü değil, (ahlaken) yapmakla yükümlü olduğumuzu yapabilme hakkıdır.”

Sanırım liberalizme karşı çıkan Müslüman aydınların ıskaladığı nokta şu: Liberalizmin “devlet ahlak dayatamaz” diyor olması, “ahlak önemsizdir” demek değil. Liberalizm, sadece bu önemli meselenin bireylerin ve onların gönüllü olarak oluşturduğu sivil toplumun işi olduğunu savunuyor.

Dolayısıyla meseleyi aslında şu soru üzerinden tartışmak lazım:

Müslümanların dini ve ahlaki idealleri için bir devlet gücüne ihtiyacı var mı?

Yeşeren Ümitler veya liberal ve Müslüman fert

Ali Ünal

Zaman, 12.04.2010

Liberalizm, elbette tarihte kökleri bulunsa da, Batı deyince ilk akla gelen İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerde Aydınlanma akımıyla birlikte 18. asırda yeşermeye başlamıştır.

Hedefinde ferdin mutluluğu yatar. Mutluluk ise tarifini, insan davranışlarına zevk alma ve acıdan kaçınma duygusunun yön verdiği iddiasında bulur. Buna göre anlamlı tek ahlâkî düstur da, bu hedefe hizmet etmektir. Fert, mutluluğuna giden yolda din, renk, ırk ve cinsiyet gibi hiçbir ayrıma tâbi tutulmadan, herhangi bir otoriteden kaynaklanan bir engele takılmadan aynı ferdî hak ve özgürlükleri kullanma ve kendi kapasite ve kabiliyetlerini sonuna kadar geliştirme hak ve hürriyetine sahiptir. Öyle ki, J. Stuart Mill'e göre, hürriyet olarak anılmaya değer tek şey, ferdin kendi seçtiği yolda kendi iyiliğini, mutluluğunu gerçekleştirme çalışabilmesi hürriyetidir.

Liberalizm'in temele yerleştirdiği ferdî haklar ve özgürlükler, siyasî ve ekonomik sahada aristokrasi ve krallıktan, fikrî sahada ise bilhassa dinden, vahiyden bağımsız olmayı gerektirir. Bu akımın ortaya çıktığı dönemlerde Batı'da monarşiler hakimdi ve monarşiler otoritelerini "Tanrı"ya bağlarken, halkı fikrî ve dinî sahada yönlendiren de Kilise idi. Dolayısıyla, liberalizmin fert adına karşı çıktığı otorite, tarih içinde Kilise'nin temsil eder hale geldiği Hıristiyanlık kaynaklı otorite idi.

İnsan düşüncesini insan üstü otoriteden kurtarmayı hedefleyen liberalizm, vahyin yerine akli ve bilimi koydu. Her ferdi bir "Promete" olarak düşünüp, teoride ona sahip olmadığı ve asla sahip olamayacağı bir bilgi ve kuvvet atfetti. Onu âdeta bir kadîr-i mutlak, bir âlim-i mutlak olarak düşündü ve kendi kendisinin "tanrı"sı yaptı. Ama bu hiçbir zaman pratikte mümkün olamayacağı için, insanlık tarihinin en totaliter rejimlerine bir bakıma zemin hazırlayan da liberalizm oldu; o kadar ki, "hak kuvvettedir" anlayışına âdeta haklılık kazandırdı ve kapitalizmin de fikrî temellerinden olarak, emperyalizmin suç ortağı haline geldi. İnsanı birkaç otoriteden kurtarmaya çalışırken, bilhassa Erich Fromm'un üzerinde çok durduğu üzere, onu yüzlerce otoritenin kulu-kölesi haline getirdi. Hedefine aldığı ferdin mutluluğunu mümkün olan en büyük haz ve en az acıda gördüğu için nefsanî hazların tatminini tetikledi, hedonizme geçit verdi. Bu çerçevede değişmez bir ahlâkî-vahyî düstur kabul etmediği için, gerçeğin sürekli değişebilirliği, dolayısıyla dinin de ferdî yorumdan ibaret olduğu sonucuna vardı. Neyin iyi olduğunu da yine zamana bıraktı ve sürekli değişimi savundu. Sonuçta zina, eşcinsellik, kürtaj, alkol hattâ uyuşturucu kullanma ve nikâhsız yaşamayı korunması gereken ferdî özgürlükler içine alacak ölçüde ahlâkî toleransa kapı açtı. Bu hususta sadece güya toplumun eleştirisinden kaçınmak gerektiğini benimsedi. Sanatta geleneksel bütün ahlâkî form ve düsturları bir yana bıraktı.

Liberalizmin ortaya çıkardığı dünya, insanların % 80'inin perişan yaşadığı, zenginliğini genellikle bu % 80'in kaynaklarını güce dayalı olarak sömürmenin sağladığı % 20'sinin yaldızlı ve surî bir mutluluk içinde bulunduğu dünyadır.

Ne yazık ki, İslâm dünyasının, özellikle Türkiye'nin aydını, son birkaç asırdır zihnini Batı'ya endekslemiş bulunmaktadır. Bir yanda güya ferdî farklılıkları, çoğulculuğu savunsa da, âdeta dünyayı tektip bir dünya olarak görmekte ve Asya'sından Afrika'sına bütün dünyayı Batı'yla ve Batı'daki gelişmelerle kıyas içinde değerlendirmektedir. İslâm'ı bilmemekte, dolayısıyla kendi tarihini, toplumunu ve insanını tanımamakta, bütün bunları yine Batılı normlar çerçevesinde ele almaktadır. Aydınımız, yarım-yamalak bir düşünce ithalcisidir. Dolayısıyla, liberalizmi İslâm dünyasının zemininde yine Batı'daki zeminiyle değerlendirmekten ve onun temele aldığı ferde de bu zeminden bakmaktan kurtulamamaktadır. Bu bakımdan, inşallah haftaya İslâm ile fert münasebetini Yeşeren Ümitler'le birlikte ele almaya çalışacağız.

Liberalizm gizli bir din düşmanı mı?

Bilal Sambur

Zaman, 15.04.2010

Liberalizm Sahici Bir Hümanizmdir

Dini bir perspektife sahip olan bazı yazarlar tarafından, liberalizmin insan ve özgürlük düşüncesine yönelik birtakım eleştiriler yapılmaktadır. Bu yazarların liberalizmin insaniliğini hedef aldığı

görülmektedir. Hatta bu kimseler, liberalizmin insanlık karşıtı bir vahşet ve cahiliye düşüncesi olduğunu ifade etmektedirler.

Dini perspektiften liberalizme yönelik yapılan eleştiriler, iki iddia üzerinde odaklaşmaktadır.

Birinci iddiaya göre, liberalizm, bireyi Tanrılaştırmaktadır.

İkinci iddiaya göre ise, liberalizm, bireyi hiçbir ahlaki ve insani kaygısı olmayan bedeni ve şehevi arzularının esiri bir mahluk yapmaktadır.

Bu iki iddiayı birlikte seslendiren dinsel nitelikteki zihinsel çerçeveye göre, liberalizm insanın insanlığını inkar ettiği gibi, Tanrı'nın da Tanrılığını inkar eden hedonist bir düşünceden başka bir şey değildir. Biz bu bağlamda, din adına liberalizme yönelik eleştirilere cevap vermek yerine, liberal düşünce ve insan arasındaki ilişkiye dair düşüncelerimizi kısaca ifade etmek istiyoruz.

Liberalizm Nedir?

Bu suçlamaların ve spekülasyonların aksine, liberalizm insanı esas alan, insanın özgürlüğünü, özgünlüğünü ve onurunu ciddiye alan, insanı insan yapan bu değerler üzerine titreyen insani bir düşünce geleneğidir.

Liberalizm, insana standart mutluluk reçeteleri sunmak yerine, herkesin kendisini mutlu edecek yolu aramaya, onun için çabalamaya ve kendisi için en uygun olan yaşam tarzını, değerleri ve ideolojiyi seçmeye hakkı olduğunu savunmaktadır.

Liberalizm, bireyin kendisi için en uygun olan yaşam tarzını seçmeye, yaşamaya ve değiştirmeye hakkı olduğunu vurguladığı gibi, devletin kötülük taraflarına, devlet denilen organın insanı, onurunu, özgürlüğünü ve haklarını ortadan kaldıracak en büyük kötülük olduğuna ısrarla dikkat çekmektedir.

Liberalizmle Bireyi Tanrı'dan Değil, Devletten Korur

Dini perspektiflerden liberalizmi eleştirenlerin anlamakta zorlandıkları hatta hiç anlayamadıkları temel nokta şudur: Liberalizm, hiçbir şekilde bireyin karşısına hasım olarak Tanrı'yı koymamaktadır. Liberalizm, bireyi Tanrı'dan değil, devletten korumak amaçındadır. Başka bir ifade ile, liberalizme göre bireyin ötekisi Tanrı değil, devlettir.

Liberal düşünce, bireye, hiçbir değeri, inancı ve ahlaki, ezeli ve ebedi doğru olarak dayatmamaktadır. Ezeli ve ebedi doğrular dayatmayan liberal düşünce, insan hayatında her şeyin maksimum düzeyde gönüllülük, tercih ve rıza esasına göre gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Dinler, ezeli doğru olduğunu iddia ettikleri emir ve ilkelere insanların mutlak bir şekilde itaat etmesini talep edebilirler.

Ancak liberal düşüncenin bu şekilde bir talebi yoktur. Kendisi için neyin doğru olduğuna karar verme özgürlüğü tamamen bireydedir.

Liberalizm, bütün insanlar için geçerli olan spesifik bir insan doğası anlayışı ortaya koyma ve bu doğaya uygun bir insan ve toplum tasarımı gerçekleştirme girişiminde de bulunmamaktadır. Dinler,

Tanrı'nın tasarımına uygun olduğunu iddia ettikleri bir insan ve toplum projesi ortaya koyabilirler ve bu tasarıma göre insan hayatının şekillenmesini isteyebilirler. Belirli bir insan ve toplum tasarımını ve onun gerçekleşmesini savunmak doğal olmasına rağmen, belirli bir dindar insan ve toplum tasarımının devlet aracılığıyla gerçekleştirilmesini liberal düşünce şiddetle reddetmektedir.

Standart Bir İnsan ve Toplum Yaratma Talebi Yoktur

Liberalizm, bireyin özgürlük alanını maksimum düzeyde geniş tutmak için insan doğası konusunda bir anlamda sessiz kalmayı tercih etmektedir. Liberal düşüncenin, belirli bir insan doğası anlayışından hareketle gerçekleştirmek istediği totaliter bir insan ve toplum yaratma projesi yoktur. Başka bir ifade ile, liberal düşünce, yeni bir insan ve toplum yaratma şeklinde Tanrısal nitelikli bir iddiada bulunmamaktadır ve insan doğasını değiştirmeye yönelik yapılan totaliter müdahaleleri insanın, özgürlüğünün, onurunun ve özgünlüğünün ortadan kaldırılması olarak değerlendirmektedir.

Liberalizm Bireyi Önceler

İnsan doğasının muhtevasını hiçbir şekilde dışarıdan doldurmaya kalkmayan liberal düşünce, bireye vurgu yapmaktadır. Liberal düşüncenin vurgu yaptığı birey, Tanrı'ya isyan eden bir Promete ya da Tanrı yerine geçmiş insan değildir. Liberal düşüncenin bireyi, sadece insan olandır. Birey, nasıl bir insan olmak istediğine, hangi değer, düşünce ve inançları benimseyeceğine karar veren, benimsediği inanç ve değerleri istediği zaman değiştirebilen ve hayatında istediği değişiklik ve düzenlemeleri yapan kişidir. Birey, yaşam tarzı, ahlak, din ve değerler konusunda yapmış olduğu bir seçimi, sadece kendisi için yapmaktadır.

Yapılan seçim, hiçbir şekilde herkes için yapılan bir seçim değildir. Değerleri, ahlakı, inancı ve yaşam tarzını bireyin kendi ihtiyaç, arzu ve ideallerine göre seçmiş olması, hiçbir şekilde seçilen değer ve yaşam tarzlarını önemsizleştirmemekte ve değersizleştirmemektedir. Dini bir perspektiften konuşanlar asıl değerli olanın Tanrı'nın insanlar için belirlediği değer ve emirler olduğunu, insanın yapmış olduğu tercihlerin önemsiz ve temelsiz olduğunu savunmaktadırlar.

Liberal açıdan, bir yaşam biçimini, ahlakı ya da değeri değerli ve anlamlı kılan şey, bireyin onu özgür tercihiyle seçmiş olmasıdır. Bireyin, kendisi için tercihlerde, ve seçimlerde bulunurken devlet gibi dışarıdan bir otorite tarafından engellenmemesi ve hayatına müdahalede bulunulmaması bireysel özgürlüğün olmazsa olmazıdır. Din, milliyet, cemaat, tarih, sınıf gibi kolektif entiteler adına, bireye, senin için doğru olan yaşam biçimi budur diyerek insan hayatına belirli bir hayat biçimini empoze eden paternalizm, liberal düşünce ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Liberal düşüncenin bireyi, biricikliği, özgürlüğü ve onuru tanınmış ve korunmuş kişidir.

Özgür, onurlu ve biricik olma niteliklerine sahip olan birey, din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Din ve vicdan özgürlüğü, bireyin herhangi bir dini inancı kabul etmesini, yaşamasını, yaymasını, örgütlemesini, reddetmesini ve değiştirmesini kapsamaktadır. Liberal din özgürlüğü anlayışı, dinden özgürleşmeyi de içinde barındırmaktadır. Başka bir ifade ile, din özgürlüğü, dine özgürlük ile dinden özgürleşmeyi birlikte kapsamaktadır. Ancak dışarıdan bir müdahale ile insan hayatının dinden arındırılmaya çalışılması, hiçbir şekilde din özgürlüğüyle bağdaşmamaktadır.

Liberal düşünce, bireyin, devletin ya da dışarıdan bir gücün heva ve hevesine göre yaşamasını reddetmekte, bireyin onur ve özgürlük sahibi bir varlık olarak başkalarının arzusuna göre yaşamasında hiçbir erdem görmemektedir. İnsan onuru ve özgürlüğü de, bireyin, devlete ve diğer otoritelere bağımlı olarak yaşamasını ve dışarıdan bir güce mahkum olmasını reddetmektedir. Birey, yapmış olduğu seçimler, tercihler ve davranışlarla kısacası özgürlüğü, özgünlüğü ve onuruyla insandır.

Liberal düşünce, insanı hiçbir şekilde kendisine müdahale edilebilen ve şekillendirilebilen bir objeye indirgememiştir. İster Tanrı adına, ister devlet adına, ister milliyet adına bireyin hayatına zorla hükmeden ve bireyi dizayn etmeye kalkan bütün totaliter kültür ve ideolojilere, liberal düşünce "hayır" demektir. Liberal düşüncenin, her türlü totaliteryanizme karşı insanın özgünlüğünü, onurunu ve özgürlüğünü savunması, liberalizmi sahici bir hümanizm kılmaktadır.

Liberal eleştiri ve öneri

Ali Bulaç

Zaman, 19.04.2010

Kısmi anayasa değişikliğini gelecekte önümüze temel bir ihtiyaç olarak gelecek olan "yeni ve sivil bir anayasa nasıl hazırlanır?" sorusunun cevabını ararken kullanılacak değerli bir fırsat olarak görmek lazım.

Bu işe zihin yoranların sakin ve adaba uygun bir zeminde müzakereye katılması, karşılıklı fikir ve görüş alışverişi içinde olması önemlidir.

Süreç hepimizi bilgilendiriyor, zihnimizi açıp ufkumuzu genişletiyor. Tabii ki bizim de yazdıklarımıza çeşitli eleştiriler geliyor, bu da gayet doğaldır. Her eleştiriye cevap vermek gerekmez, hele belden aşağı vuran, üslubunu ayarlayamayan, konu dışına çıkan hiç kimseyi ne ciddiye almak ne cevap vermek gerekir.

Ancak bazen cevap vermeden de olmuyor. Mesela Radikal Gazetesi'nde (6 Nisan 2010) ismimi zikrederek İslamcılarının konuyla ilgili görüşlerini eleştiren bir yazıya cevap vermem için çok sayıda e-mail aldım.

Yazıda "liberal bakış açısı"ndan demokrasinin ve özgürlüklerin tanımı yapıldıktan sonra, bu çerçevedeki "demokrasinin özgürlükle beslenmemesi durumunda bizi totalitarizme götüreceği" ifade ediliyor. Demokrasi, özgürlükler ve haklar gibi konularda "yanılgıya düştüğümüz" iddia ediyor. Bizim "birey-cemaat ilişkisi ve kolektif haklar"a ilişkin görüşlerimiz eleştiriliyor, arkasından "İslamcılarının liberal demokrasiden yararlanmaları gerektiği" işaret ediliyor. Üstü kapalı İslamiyet'i ahlaki, fikri, toplumsal ve politik bir dava, davet ve iddia olarak benimsemiş gençlere İslamcılarının değil, isimleri kamuoyunca bilinen liberal yazar ve akademisyenlerin kitaplarını okumaları öneriliyor.

Ben kişisel olarak, Müslüman gençlere belli kalitede yazıp çizen herkesi okumalarını öneririm. Abur cubur yemek nasıl mideyi fesada uğratiyorsa, abur cubur okumak da beyni fesada uğratar. Bilgi temeline dayalı, entelektüel/fikri derinliği olan, hakikati ve gerçekliğin mahiyetini araştıran, dogmatik bir biçimde "erdiği" kanaatine varmayan, kısaca rahmetli Said Nursi'nin Ehl-i taharri (araştıran ve

soran) dediği insanlar hangi fikri veya siyasi görüşe sahip olurlarsa olsunlar okunmalıdır, diye düşünüyorum. Çünkü Kur'an-ı Kerim, hakikat arayıcılarını "Onlar sözü dinler, fakat en güzeline uyarlar." (39/Zümer, 18) buyurur ki, "en güzel söz"ün ortaya çıkabilmesi için, bütün sözlerin özgür bir ortamda söylenmesi gerekir.

Bu, liberaller ve diğer ideolojik gruplarla aramızdaki en temel farktır. Ben açıkça liberallerin özgürlükleri ve hakları mutlak anlamda liberal felsefeye irca etmeleri dolayısıyla, Said Nursi hazretlerinin "Ehl-i taharri" değil, "Ehl-i rahat" sınıfına dahil olduklarını düşünüyorum. Sebebi açık: Onlar, Batı'da belli tarihsel ve toplumsal şartlarda ortaya çıkmış olan ve Batı'nın gelişme, yayılma ve sömürme dinamiğinin baskın karakterini üzerinde taşıyan liberalizmi önümüze mutlak bir referans koyup özgürlükler, haklar, iktisat ve anayasa gibi konularda başkaca hiçbir kaynağa başvurulmayacağını söylerler ki, bu hakikatte "seküler dogmatizm"dir. Geçenlerde çok değer verdiğim liberal bir iktisatçı anayasayı tartışırken, aynen şöyle diyordu: "Ben normal olanı savunuyorum. Normal olan AB ve Amerika'da konuyla ilgili ortaya çıkmış olan normlardır. Başka norm tanımıyorum, başka normları savunanlarla da tartışmaya gerek duymuyorum."

Bir başka değerli liberal dostumuzun Alevi çalıştaylarıyla ilgili yazdıkları şöyleydi: "Alevi veya başka konularda çalıştaylar düzenlemek fuzuli bir iş. Açın AB ilerleme raporlarını, ne yapmanız gerektiğini oradan okuyun". Çok değerli bir başka zat da, "İnsan haklarında yeni arayışlar olmaz. Bu saçma. Haklar Batı'da tanımlanmış, alıp uygularsınız." diyor.

Ben açıkça Tanzimat'tan bu yana devam eden bu işe "kes-yapıştır yöntemi" diyorum. Eğer bir ülke anayasasını "kes-yapıştır" yöntemiyle yapacaksa vay halimize. Belli ki, önümüzdeki dönemde anayasa konusunda iki temel yaklaşım ortaya çıkacaktır. İslamcıların ve liberallerin yaklaşımları. Aradaki farkın ne olduğuna çarşamba bakacağız.

İslamcıların liberalizm yanılığı

Ufuk Çoşkun

Taraf, 27.04.2010

6Nisan 2010 tarihli Radikal Gazetesi'nin internet sitesinde yayımlanan "*Demokrasi, Özgürlük, Milliyetçilik ve İslamcılar*" başlıklı yazımda, İslamcılar; demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi kavramlarla(batıya ait kavramlar olduğu gerekçesiyle) aralarına mesafe koymamaları gerektiğini, ayrıca özgürlük düşüncesine sığ ve yararsız gerekçe ve ön yargılarla bakmak yerine özgürlükçü düşünce ile verimli bir etkileşim ve iletişim içine girmenin yollarını bulmaları gerektiğini ifade etmiştim. İslamcı gençlere de liberalizmi -ön yargılı İslamcı yazarlardan değil de bizzat bu düşüncenin sahiplerinden okumalarını tavsiye etmiştim. Ali Bulaç, bu yazımdan dolayı çok sayıda mail aldığını ifade ederek yazıma; Zaman'daki köşesinden (19 Nisan 2010) bir cevap verme gereği duymuş. Ancak Ali Bey yine ön yargılarına yenik düşerek meseleyi çok farklı bir boyutta ele almış. Yazımdaki bazı başlıkları köşesine taşımış olmasına rağmen yazımda ifade ettiğim görüş ve düşünceler hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamış. Daha çok hiçbir verimi olmayan, sadece kendi dünyasında var olan muhayyel liberalizmi taşlamayı tercih etmiş.

Liberalizmin eleştirilme nedeni

Türkiyeli bir kısım İslamcılar, zenginlikle İslam'ın yan yana gelemeyeceğini savunarak İslam'ın daha çok antikapitalist ve sol değerleri barındırdığını ifade ediyorlar. Yani "İslami-Sol" ve solun değerlerinin İslam'da da yer ettiğini dillendirmekten pek rahatsızlık duymuyorlar ama liberal demokrasi kavramından bir hayli rahatsızlar. Çünkü liberalizm, sosyalizm gibi kolektif bir yapıyı barındırmıyor. Liberalizm, insanın bu yapı içerisinde çürümesine, görmezden gelinmesine razı olmuyor. Bu yüzden daha çok bireyin hak ve özgürlüklerini ön plana çekiyor. Ve özgürlüğü temel değer olarak ele alıyor. Aslında bir bakıma liberalizm demek; "özgürlüğü savunmak" demektir... Türkiye'de liberal düşüncenin önde gelen fikir adamlarından biri olan Atilla Yayla; özgürlük değerinin demokrasiden önce geldiğini ısrarla vurgulamaktadır. Ve liberalizmsiz bir demokrasinin insanı totalitarizme kaydıracağını ifade etmektedir.

Ancak sosyal yapı ve kültürümüzde daha çok kolektivist eğilimlerin ağır basıyor olması ister istemez liberalizmi hedef tahtasına oturtmaktadır. İslamcılar, kolektivizmi reddeden liberal düşüncenin, bireyi Tanrı'ya isyan ettirdiği şeklinde anlamsız bir klişeyi tekrar edip durmaktadırlar. Çünkü bununla İslam ve liberalizm arasında hak-batıl ilişkisi şeklinde bir karşıtlık yaratmak istiyorlar. Bu yüzden birey ve özgürlük kavramlarına olumsuz bakıyorlar. Deyim yerindeyse bireyden ve özgürlükten korkuluyor. Bu bir bakıma insana olan güvensizliğin de bir göstergesi değil midir? Kaldı ki liberalizm bireyden başka hiçbir varlık tanımayan anti sosyal bir öğreti de değildir. "Liberalizmin bireyciliği ne ahlak dışı bir bencillikle ne de anti sosyal olmakla ilgilidir. Liberalizmin birey uğruna toplumu veya cemaati yok saydığını iddia edenler yanlış teşhis yapıyor. Ve şu temel gerçeği görmezden geliyorlar; bireyden yola çıkarak eğer istiyorsanız kolektif bütünlere varabilirsiniz ama kolektivitelerden yola çıkarak ulaşabileceğiniz ontolojik gerçeklik olsa olsa "teba" olur."(Mustafa Erdoğan)

Evrensel değerlere karşı önyargı

Eleştirilerinin temelinde yatan bir diğer ana faktör; demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi kavramların Batı'dan neşet etmiş olması ve bu kavramların birer Hristiyan icadı olarak görülmesidir. Bu da zihinlerde çok ciddi bir ön yargının oluşmasına neden olmaktadır. Bu ön yargılarla hareket edildiğinden olsa gerek özellikle liberal düşüncenin özgürlüklerle ilgili geniş bilgi ve tecrübesinden yararlanmak bir yana sürekli olarak karşısında yer alınıyor. Oysa Müslümanlar - önceleri- karşılaştıkları farklı kültürlerle tanışmaktan, hesaplaşmaktan ve onlarla bilgi, ahlak ve erdem alışverişinde bulunmaktan hiç çekinmemişlerdi. Çünkü İslam Peygamberi "Hikmet müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır" buyurmuştur... İslam tarihinin ilk filozoflarından biri olan El Kindi "Bize hangi kaynaktan gelirse gelsin, ister önceki kuşaklarca ister yabancı halklarca bize sunulmuş olsun, gerçeği itiraf etmekten ve özümlemekten utanmamalıyız" der. El Kindi, bir bakıma günümüz İslamcılarına bir mesaj vermektedir. Çünkü günümüzde Müslümanlar, Batı ve değerlerine karşı bir hayli ön yargılılar. Batı'nın insanlık, özgürlük, liberal demokrasi, hukuk ve insan hakları gibi kavramlarına çok mesafeli yaklaşıyorlar. Oysa "İster Tanrı adına, ister devlet adına, ister milliyet adına bireyin hayatına zorla hükmeden ve bireyi dizayn etmeye kalkan bütün totaliter kültürlere ve ideolojilere 'hayır' diyen ve her türlü totaliteryanizme karşı insanın özgünlüğünü, onurunu ve özgürlüğünü savunan liberalizmi" (Bilal Sambur) tanımak ve bu düşünce tecrübesinden mümkün olduğunca yararlanmak daha iyi bir yaklaşım tarzı değil midir?

Batı ne şeytani ne hakikat merkezi

Ne var ki günümüz İslam dünyası; insanlığın evrensel değerlerini ve birikimini görmezden gelerek kendi kabuğuna çekilmeyi tercih ediyor. Bugün gelinen noktada- itiraf etmek gerekirse- İslam dünyası çok kısır bir düşünce dünyasına hapsolmuş durumdadır. Artık dünya, Müslümanların ürettiği düşünce ve değerlerin etrafında dönmüyor. Ekonomileri zayıf. Günümüzde 6,5 milyar olan dünya nüfusunun 1,4 milyarı (%22'si) "Müslüman" ülkelerde yaşıyor. Bu insanların dünya ekonomisine katkıları ise %2 ile %4 arasında değişiyor. İhracatta da toplam 10 trilyon dolarlık uluslararası ticaretin sadece %10'u Müslüman ülkelere ait. Bunun da önemli bir kısmı Suudi Arabistan, İran ve diğer Körfez ülkelerinin petrol ihracatları... Bunun yanında teknoloji üretmiyor ve siyaset anlayışları da maalesef demokratik dünyanın bir hayli gerisinde. Örneğin bugün Peygamberin yaşadığı, onun evinin ve mezarının bulunduğu topraklarda krallık rejimi hâkim.

İslam dünyasının bugün düşünce, fikir, teknoloji, sanat, felsefe ve bu çerçevede bir değer üretmemesinin en önemli nedenlerinden birisi; özgürlükçü düşüncenin ve liberal demokrasinin yeterince sindirilememesidir. Dahası sürekli olarak bu kavramların dışlanmasıdır. Oysa Müslümanlar liberal demokrasi ile İslam'ın ilkelerini bir arada pratik edebilirler. Fakat bir kısım İslamcılar, ideolojimize, ilkelerimize ve dinî inancımıza uymuyor gerekçesiyle bu değerlerle Müslümanların arasına aşılmaz engeller inşa etmekten başka hiçbir şey yapmıyorlar. Batı'nın ürettiği tüm değerlerin batıl ve dine karşı olduğu varsayılıyor. Kabul etmek lazım, bu yanlış bir kesim demokrasi yanlısı aydınlar da var. Onlar da Ali Bulaç'ın ifade ettiği gibi; Batı'yı hakikatin merkezi gibi görüyorlar. Oysa Batı ne tam anlamıyla şeytanidir ne de aksine tüm değerlerin ve gerçeklerin fıskırdığı yegâne bir yerdir.

Özgürlükçü İslamcılar göreve

İbni Rüşd "Fasl-ül Mekaal"de ilimle din arasında bir "tearuz" bulunmadığını ve Müslüman olmayan milletler arasındaki felsefi ve ilmi hareketlerden vazgeçilmeyeceğini ısrarla vurgular. El Kindi'nin Neo-Platonik Aristotelesçi görüşleri ve orijinal yorumları vardır. Hz. Ömer'in Tevrat'tan ders aldığı bilinir. Keza İbni Sina, Hellenistik ve İslami entelektüel birikimini fevkalade iyi kullanmıştır. Aslında özgür fikir/ düşünce adamları dışarıdan hikmeti, bilgiyi ve tecrübeyi alırlarken hiç zorlanmamışlar. Şimdi Müslümanlar bu durumda çok ciddi bir sorgulama içerisine girmek durumundalar. Düşünce geriliğine yol açan unsurları tespit etmeliler. Bu Emperyalizm midir? Vahşi kapitalizm midir? Yoksa liberal demokrasi midir? Eğer Batı'nın ürettiği kavramlar tehlikeli ya da eksikse, Hristiyan icadı ise yani içeriği vahiyden uzaksa ve insana yer vermiyorsa, huzur getirmiyorsa bu durumda Müslümanların alternatifleri nelerdir? Hangi değerle ya da düşünceyle tüm dünya insanlarına hem maddi hem de manevi anlamda bir reçete sunabilecekler? Liberal kapitalizm Müslümanlara zarar veriyor ve birçoğuna göre küfürse eğer; neden Müslümanlar kapitalist ülkelerin ürettikleri teknolojik ürünleri kullanıyorlar ve bu küfre ortak oluyorlar. Kapitalist ülkelerin cep telefonu ve otomobili yararlı da düşünceleri mi küfür? Sürekli olarak liberalizmi ve Batı'nın kavramlarını eleştiren bir kesim İslamcılar artık bu komplocu ve sürekli suçu başkalarına atan duygu ve düşüncelerden/ vehimlerden kurtularak liberal demokrasi, özgürlükler, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi ve birey hakları gibi birçok evrensel kavram üzerinde ciddi çalışmalar yapabilmelidirler. Özgürlükçü İslamcıların bu anlamda Müslümanların düşünce dünyalarının genişlemesinde ve zihinlerin açılmasında çok büyük katkıları olacaktır. Bu yüzden İslamcı gençlere, ısrarla liberalizmi bu düşüncenin sahiplerinden okumalarını tavsiye ediyoruz. Bu Ali Bey'in deyişiyle abur-cubur yemek değildir.

İslam ve Özgürlük: Var Mı Bir Sorun?

Mustafa Akyol, Star, 10.05.2010

Önceki hafta, AK Parti gençlik kollarının düzenlediği “İslam ve özgürlük” konulu bir sohbetteydim. Ondan bir süre önce Liberal Düşünce

Topluluğu’nun bir toplantısında aynı mevzu ele almıştı. Mesele, köşe yazısı ve makaleler yoluyla basında da gündeme geliyor.

Böyle olması da iyi. Ancak bence bu konudaki tartışmalar bir dizi kafa karışıklığı içinde yürüyor ki, bir kaçını ele alayım.

İlk kafa karışıklığı, laikçilerde. “Özgür birey her şeyi sorgular, Allah’ı da, dini de sorgular” gibi laflar okuyoruz bazen yazılarında. Buradan da, “demek ki neymiş, Müslümandan özgür birey olamazmış” gibi kestirme sonuçlara varıyorlar. Ama tabii fena halde yanılıyorlar. Çünkü özgür birey, “her şeyi sorgulayan adam” değil, neyi sorgulayacağına kendi karar veren adamdır. Mutlak kuşkucular hariç, zaten hepimiz bir şeyleri sorgulamaksızın kabul ederiz. (Mesela bizim algılarımız dışında “maddesel bir evren” olduğu varsayımı, insanların yüzde 99.9’u tarafından sorgulanmayan bir “önkabul”dür.) Bir dindar da kendi dininin esaslarını pekâlâ önkabul edinip özgür bir birey olabilir.

Kaldı ki bir insanın “sorgulamaksızın” Müslüman olduğunu ve öyle kaldığını nereden nereden bileceğiz? Aksine, ya sorgulaya sorgulaya güçlendiyse inancı? Zaten İslam’da imanın öylesi (yani “tahkiki” olanı) övülür.

Diğer bazı kafa karışıklıkları ise İslamcı kanatta ortaya çıkıyor. Bunlardan tipik bir tanesini, başta sözünü ettiğim her iki toplatıda da duydum. Konu özgürlükten açılınca şöyle diyenler oldu:

“Özgürlüğün en âlâsını İslam getirmiştir dünyaya. Çünkü insanı kula kul olmaktan kurtarmıştır!”

Bu, kuşkusuz yanlış bir yorum değil. Sufiler de aynı şeyi söylemişlerdi. İbn-i Arabi, “hürriyet, insanın sadece Allah’a kul olması ve O’ndan başka her şeyden hür olması demektir” diye yazmıştı.

Ama dikkat ederseniz buradaki özgürlük, “içsel” bir özgürlüktür. Elde edilmesi de ancak bir dindarın gönüllü çabasıyla mümkündür. Dayatmayla olmaz.

Benzer bir “içsel özgürlüğe,” belki bütün tutkularını öldürmek için aç-sefil yaşayan bir Budist rahip veya çivili yatakta uyuyan bir Hint fakiri de kavuşabilir. Ama aynı “yaşam biçimleri” bize dayatılırsa, bizim için özgürlük değil, zulüm olmuş olur.

Öte yandan “sadece Allah’a kul olarak” içsel özgürlüğe kavuşmuş olan bir insanın, müstebit bir iktidarın zindanlarında çürüyor olması da mümkündür. Bu durumda onun siyasi ve toplumsal açıdan, yani “dışsal” anlamda özgür olduğunu söyleyemeyiz.

İşte bu yüzden bireysel bir mesele olan “içsel özgürlük” ile, siyasi ve sosyal bir mesele olan “dışsal özgürlük”ü birbirinden ayrı düşünmek lazım.

Bunlardan ilkinin bir Müslüman için “İslam’ın içinde” bulunacağına kuşku yok. Ama diğeri, yani dışsal özgürlük, İslam’ın içinde olmaktan ziyade, İslam için gerekli bir “harici şart”. Öyle ya, önce ortada

siyasi ve toplumsal özgürlük olmalı ki, insanlar diledikleri gibi Müslüman olabilsin. Önce “din özgürlüğü” olmalı ki, din yaşanabilsin.

Ancak burada kritik bir nokta var: Müslümanlar, özgürlükten istifade ederken, Müslüman olmayanların (yahut Müslüman olup da dindar olmayanların) da aynı özgürlükten istifade etmelerine razı mı? Mesela “İslam’dan çıkma” veya “İslam’ın günah saydığı fiilleri işleme” hürriyeti var mı insanların?

Geleneğe bakarsak, bu sorulara “hayır” dedirtecek bazı unsurlarla karşılaşmak mümkün. Peki ama bunlar dinin özünden mi, yoksa içinde yorumlandığı tarihsel şartlardan mı kaynaklanıyor?

İşte “İslam, özgürlük” deyince tartışılması gereken kritik sorular bunlar.

Çoğulculuk, akılcılık ve hoşgörü

Mustafa Erdogan, Star, 09.08.2010

Prof. Dr. Liberal Düşünce Topluluğu Onursal Başkanı

Çoğulculuk zorunlu olarak “izafiyetçi” olmayı gerektirmez. Keza, çoğulcu tasavvuru benimsemek için post-modernizme bağlanmak da gerekmez. Çoğulcu anlayış klasik liberalizmin baştan beri kurucu unsurlarından biridir ve bunun da nedeni liberalizmin aklın gücünün sınırları konusundaki bilincidir.

Türkiye’de çağdaş muhafazakâr düşüncenin önde gelen temsilcisi Mustafa Akyol, “Tek Bir Doğru Yok Mu?” başlıklı yazısında (Star, 4 Ağustos), doğrunun tek olmadığı görüşünün ‘yanlılığı’ndan hareketle Batının “sosyo-kültürel çoğulculuk”unu eleştirdi ve “tek bir doğru olmadığı” fikrini post-modernizme ve izafiyetçiliğe bağladı. Ben Akyol’un hem çoğulculukla izafiyetçiliği karıştırdığını, hem de çoğulcu doktrini post-modernizme bağlamasının yanlış olduğunu düşünüyorum. Daha da önemlisi, sanıyorum ki, Akyol’un bu yazısındaki temel yaklaşım, onun şimdiye kadar aşına olduğumuz genel pozisyonundan da bir sapma teşkil etmektedir.

Önce ilk sorundan, monist toplumsal-siyasal tasavvurdan başlayalım. Isaiah Berlin fikirler tarihiyle ilgili eserlerinde, ısrarla, ‘doğru’nun -dolayısıyla ‘insanî iyi’nin- niteliği hakkında kadim Grek felsefesinden buyana Batı felsefe geleneğinde hakim olan yaklaşımın ‘monist’ karakterli olduğunu eleştirel bir tonla yazagelmıştır. Monizm akılcı düşüncenin toplumsal-siyasal teorideki zirve noktasını temsil etmektedir. Nitekim bu felsefe insan aklının evrenin ve insanın ‘hakikati’ni ortaya çıkarabileceği varsayımına dayandığı için, herkese en uygun olan tek bir doğru hayat tarzının akıl yoluyla keşfedebileceğini de söyler. Berlin ayrıca, bu düşüncenin içerdiği totaliter potansiyele de ısrarla dikkat çeker.

‘Değer çoğulculuğu’

Onun içindir ki, Berlin özgür bir siyasi düzenin ancak çoğulcu bir anlayışa dayanabileceğini savunur. O bu anlayışa ‘değer çoğulculuğu’ diyor. Bu görüşün de özü şudur: İnsanların hayatta izleyebilecekleri amaç ve değerler çoktur ve çeşitlidir. İnsan hayatında birçok değerler veya iyi şeyler vardır ve bunlardan birinin veya bunların bir kombinasyonunun en iyi olduğu sonucuna varmanın da hiçbir akılcı temeli yoktur. Berlin’e göre, bizim aklımız “En iyi hayat tarzı hangisidir?” sorusuna, üzerinde mutabık kalınmış tek bir doğru cevap veremez. Her birimizin kendimizce değerli veya anlamlı

bulduğumuz çok sayıda hayat tarzı vardır ama ne var ki bunlar çoğu zaman birbiriyle çatışırlar ve bu çatışmayı çözmek de her zaman mümkün değildir. Bu tür değerler çatışması durumlarında elbette kendi adınıza bir karar verebilir, bir tercih yapabilirsiniz. Ama sizin kararınızın başkaları için de bağlayıcı olmasını isteyemezsiniz. Başkalarına hayatlarını sizin uygun gördüğünüz gibi yaşamayı buyurmak despotizmdir. Onun için, eğer bir despot olmaktan kaçınmak istiyorsanız, başkalarına iyi hayata ilişkin kendi kararlarını alma özgürlüğünü tanımak zorundasınızdır. Başka bir anlatımla, akıl en iyi hayat tarzını keşfedemeyeceği veya izlemeye değer pek çok insani amaç olduğu için, herkesin tercihlerini özgürce yapabilecekleri bir siyasi düzene ihtiyaç var.

Aslına bakılırsa, çoğulcu görüş Isaiah Berlin'e özgü olmayıp, öteden beri klasik liberalizmin tanımlayıcı bir özelliğidir. Gerald Gaus'un ifadesiyle, "insanların izledikleri/izleyebilecekleri değerler hakkında çoğulcu bir teori" klasik liberal doktrinin dayandığı temellerdendir. Nitekim, her zaman aynı terimlerle ifade edilmiş olmasa da, ahlâki çoğulculuk düşüncesi bu gelenek içinde yer alan başka düşünürler tarafından da dile getirilmiştir. Bu düşüncenin arkasında yatan ise klasik liberalizmin aklın sınırlılığına ilişkin epistemolojik öncüldür. Özellikle başlangıcında Aydınlanma düşüncesinden etkilenmiş bir siyasi doktrin olarak liberalizm elbette akıl karşıtı değildir. Ne var ki, akıl karşıtı olmamak akılcı olmayı gerektirmez. Klasik liberalizmin bu konudaki tutumu, en doğru olarak, "insan aklının gücü konusunda ihtiyatlı olmak" şeklinde özetlenebilir. Örneğin, bu gelenek içinde aklın kılavuzluğuna daha fazla önem veren Von Mises bile bir keresinde şöyle yazmıştı: "Bizim (insanoğlunun-M.E.) kavrayış yeteneklerimiz sınırlıdır. Evrenin nihai ve en derin sırlarını keşfetmeyi hiçbir zaman umamayız." Öte yandan, aklın gücüne karşı kuşkuculuğu çok daha belirgin olan Hayek'in sosyal teorisinin odağında ise -Atillâ Yayla'nın isabetli çevirisiyle- "kurucu akılcılık" eleştirisi yatmaktadır. Bütün bu liberal düşünürlerin akla aşırı güven ile totaliterizm arasında birebir ilişki kurdukları da ayrıca kayda değer.

Şu halde, çoğulculuk zorunlu olarak 'izafiyetçi' olmayı gerektirmez. Keza, çoğulcu tasavvuru benimsemek için post-modernizme bağlanmak da gerekmez. Çoğulcu anlayış klasik liberalizmin baştan beri kurucu unsurlarından biridir ve bunun da nedeni liberalizmin aklın gücünün sınırları konusundaki bilincidir. Kaldı ki, post-modernizm de ne "her şey mübahtır" veya "ne olsa gider" mottolarına indirgenebilecek kadar basittir, ne de sırf bir aydın fantezisidir. Post-modernizmden liberallerin de öğrenmeleri gerekenler var. (Bkz. benim Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm, 2006, ss. 15-39).

Akla karşı kuşkuculuk

Şimdi, akla karşı kuşkuculukta klasik liberalizme benzer bir pozisyonu paylaşan muhafazakârlığın buna rağmen liberal çoğulculuğu tam olarak benimseyememesinin anlaşılır nedenleri vardır. Bunun bir nedeni, Kukathasçı bir "radikal hoşgörü" nün muhafazakârlığın doğasına aykırı olmasıdır. Onun içindir ki muhafazakârlar devlete geleneksel değerleri korumada hatırı sayılır bir rol tanır ve onun çoğulculuğun "istenmedik" tezahürlerine "milli ve manevi değerler" lehine müdahale etmesini gerekli görürler. Mamafih, liberal fikriyattan etkilenmeleri ölçüsünde, böyle bir müdahaleyi onaylamayan veya bunun çok sınırlı kalmasını isteyen muhafazakârların varlığı da bir gerçektir.

Muhafazakârlığın çoğulculuğa kuşkuyla yaklaşmasının başka bir nedeni de şu: Özellikle dini idealin etkisi altındaki muhafazakârlar her ne kadar akılcılığa karşı çıksalar da, onlar yine de buradaki anlamında 'akılcı' olarak tanımlanabilirler. Dünya tasavvurlarını ilâhi vahiy belirlediği ölçüde onlar, aynen akılcılar gibi, herkes için en iyi veya doğru hayat tarzını belirleyen evrensel bir hakikatin var ve

bilinir olduğu kabulünden yola çıkarlar. Dolayısıyla, herkesin belli bir tür hayatı izlemesini gerektiren politik bir projeye dönüşmesi halinde, Tanrı'nın iradesine mutlak itaati buyuran dini ideale çoğulculuğun bağdaşmasına elbette imkân yaktur.

Şüphe yok ki, çoğulcu tasavvurdan yana olmak kişinin kendi ahlâki yargılarından vaz geçmesini zorunlu kılmaz. Başka bir anlatımla, çoğulculuk "doğru-yanlış", "iyi-kötü" kategorilerini reddetmek anlamına gelmez. Sadece muhafazakârların değil, liberallerin ve başkalarının da "yanlış" olduğunu düşündükleri davranış veya pratikler vardır. Mesele, "yanlış" olduğunu düşündüğümüz veya ahlâken onaylamadığımız pratikler karşısında nasıl bir tutum takınacağımızdır. Liberalizmin bu konudaki yol gösterici ilkesi "hoşgörü"dür. Hoşgörü, onaylamadığımız davranışa karşı zora başvurmaktan veya zora başvurmayı politika haline getirmekten kaçınmaktır. Yoksa, hoşgörü takdir veya onayı ima etmez.

Hoşgörünün bir "ilke" olduğunu söyledim. Ama elbette hoşgörü (bile) zoru veya cebri insan hayatından tümüyle tasfiye etmeye maalesef yetmiyor. Kukathas'ın "radikal hoşgörü"sünün bile istisnaları vardır. En başta devletin kendisi zorun kurumsallaştırılmasıdır. Burada da mesele, istisnayı, hoşgörü ilkesini etkisizleştirecek derecede genelleştirmekten kaçınmaktadır. Mustafa Akyol'un yazısına dönersek, "pedofili"nin hoşgörünün istisnası olması bana ve benim gibi çoğu liberale de doğru geliyor. Ama bu "aşırı" örnekten hareketle çoğulculuğa karşı çıkmak da makul ve hakkaniyetli bir tutum olmasa gerektir.

Müslüman 'mahallesi'nde liberalizm sattırmayız!

İhsan Dağı, Zaman, 28.01.2011

Liberalleri günah keçisine çevirdiler son günlerde. Galiba, Gölcük belgeleri üzerine 'bir şeyler' yapılması yolunda telkinlere direndiğini açıklayan Genelkurmay Karargâhı kadar sabırlı değilim! Tamam, 'cinlerin cinsiyeti'ni tartışalım o zaman...

AK Parti'nin 'reform' siyasetine liberallerin verdiği ilkesel desteğin içte ve dışta ne denli önemli olduğunu bilen çevreler, bu ilişkiyi bitirmek için çıkan her tartışmayı büyütme, tarafları tahrik etmekle meşguller. Anlamak zor değil bunları; durdukları yerden siyaseten doğru olanı yapıyorlar.

Benim anlamadığım ise benzer bir siyasal aklın muhafazakâr kanadın bazı kesimlerince gösterilmiyor olması. Onlar da fırsat bu fırsat liberallere ve liberalizme 'çakmak'la meşguller. Sanki liberallerle bir hesapları varmış gibi...

Liberal fikirler ve aydınlar ile muhafazakâr kitlelerin, aydınların ve siyasetçilerin son yıllardaki yakınlaşmaları güçlü bir sinerji yaratmış, demokratik dönüşüm sürecinde elbirliğiyle önemli adımlar atılmıştı. Ama, anlaşılan bazılarını da rahatsız etmiş...

Liberallerin muhafazakârlar/dindarlarla kurduğu ilişkiden rahatsız olan mahallenin 'ağır abileri', bütün varlığını mevcut sürecin durdurulmasına bağlamış olan çevrelerin kışkırttığı tartışmaya bodoslama dalmış durumdalar. Fırsat bu fırsat, anlaşılan uzun zamandır rahatsız oldukları, kendi mahallelerinde 'rakip' gördükleri liberallere yükleniyorlar.

'Müslüman mahallesinde salyangoz sattırmayız' yaklaşımı seziyorum yazılanlardan ve konuşulanlardan. Öncelikle; mahalleler çağı bitti. Her yer sokak. Ve sokak serbest, sokak 'tek tip' değil, sokak kimseye 'ait' de değil. Kimse, kendi mahallesi var sanıp o mahallenin kitleleri üzerine 'vesayet' iddia etmesin. Fikirlerin serbest rekabetinden korkmanın, çekinmenin bir anlamı yok. 'Benim mahalleimde senin ne işin var' demek yersiz. 'Kendi dünya görüşünüzden' olanlar üzerinde vesayet hakkınız mı var? İnsanlar, özgür; pazarda elmayı, domatesi seçerek aldığı gibi fikirleri de seçer...

Özgürlükçüleri üç beş liberal aydından ibaret saymak da yanıltıcı; özgürlüğe duyarlı ciddi bir kitle var ve bunların çok önemli bir kısmını da muhafazakârlar oluşturuyor. Bu sebepsiz de değil...

Türkiye'de son dönemde yakın tarihin en önemli devrimi yaşandı; dindarlar demokratlaştı, demokrasiyi kendileri ve ülke için dert edindiler, demokrasiden yana ağırlıklarını koydular. Dengeleri değiştirici bir tutumdu bu... Dindarlıklarından bir siyasal model üretmek yerine kimliklerini ve bireysel tercihlerini özgürce yaşayabilecekleri bir rejim olarak gördüler demokrasiyi. İyi de ettiler. Hem dindarları zora sokan hem de dinin kendisini tartışmaya açık hale getiren bir siyasallaşmadan geri adım attılar. 'Benim dinim bana, liberalin dini liberale' demediler. Dinleriyle liberalizmi veya başka bir 'izm'i eşlemeyerek doğru olanı yaptılar. Sonuç bir 'Türkiye modeli'; dindar ve aynı zamanda demokrat, çoğulcu, özgürlükçü...

Liberallerin düşünceleriyle geniş muhafazakâr/dindar kesimlerinin taleplerinin ve karakterinin örtüşmesi, Türkiye için büyük bir şans. Bunu heba etmemek gerek.

Liberaller adına konuşamam; ama bir liberal olarak kendi adıma söyleyeyim. Bu anlamsız tartışmaya entelektüel bir tatminden öteye gitmez. Burnumuzun ötesini görelim; 'telkinlere sabrediyoruz' diyerek halkını açıkça tehdit eden bir Genelkurmay var. Biz hesabımızı sonra görürüz, önce 'tam demokrasi'.

Ama şunu da söylemeden geçemem; liberallerin AK Parti'yi desteklemeye elleri mahkûm değil. Liberaller AK Parti'den önce de vardı, sonra da olacaklar. Belki üç beş aydın, belki üç beş milyon... Destekleri bir partiye değil, bir siyasal projeye... Temellerinde daha derin bir demokrasi, geniş bir özgürlükler düzeni, sağlam bir hukukun üstünlüğü rejimi, işleyen bir piyasa ekonomisi, dünyaya açık, dünya ile bütünleşen bir vizyon bulunan bir proje... O proje yoksa, zaten benim bildiğim liberaller de yoktur orada...

Yine mi liberalizm ve islam mukayesesi

Mevlüt Uyanık, Zaman, 30.01.2011

Ahmet Nuri Yurdusev, Hayrettin Karaman'ın bir yazısından hareketle İslam ile laik liberal demokrasi arasında irtibat kurulamayacağı şeklinde eski tartışmanın yeniden gündeme gelmesi üzerinde durarak düşünce tarihinde demokrasi ile laiklik arasında irtibatın bire bir kurulmasının tutarsızlığını analiz etti.

Atilla Yayla, aynı gün bu sayfada "Kim bu liberaller ve ne istiyorlar?" başlıkla yazısında liberallerin Türkiye'nin demokratikleşmesi ve özgürleşmesine olan katkılarını kamuoyuna sundu. Bu bağlamda özellikle 28 Şubat süreciyle birlikte Liberal Düşünce Derneği'nin katkılarını kimse inkâr edemez.

Ne oluyor da bu eski tartışma gündeme getiriliyor? Benzer tartışmalar 11 Eylül 2001 olayından sonra liberaller ile İslamcılar arasında var olduğu söylenen ittifakın sonu geldi şeklinde yapılagelmişti ve bunun anlamsızlığı üzerinde de durmuştum. (Tezkire, yıl 11, sayı 26, 2002, s. 202-216)

Tekrar vurgulamak gerekirse siyaset felsefesi açısından bir "Çağdaş İslam düşüncesi" kurgulayacak, mesele din ve devlet ayırımı üzerine kurulu olan laiklik üzerine değil de, demokratikleşme merkezli olmalıdır. İslam tarihinde devlet her zaman vardı. Üstelik bir kısmı "din adına" bir kısmı ise "kamu menfaati adına bazı sloganlarla" Müslümanları yönetmiştir. Nitekim Tunus'ta başlayan "Yasemin" devrimi, Mısır, Fas, Libya ve Yemen'de hürriyet, özgürlük ve eşitlik isteyenler, liberal bir demokrasi taleplerini güçlendirmiştir.

Kaddafi'nin Tunus devrik lideri hakkında "Ne olur üç yıl daha bekleselerdi, adamcağız yönetimden çekileceğini söylemişti." sözleri, durumun ironikliğini göstermektedir. Bu sözler, önemli olanın yönetenlerin keyiflerince değil de, hak ve adalete uygun yönetmesi olduğu hususunun on yıllarca gözden nasıl kaçırıldığına ifadesidir.

İslam âleminin şu andaki yönetimlerine baktığımız zaman, Emevi döneminde başlayan saltanat/patrimonyal/kabilevi yönetimlerin Cahiliye dönemlere taş çıkartırcasına devam ettiğini görüyoruz. Çoğunda sözde anayasalar var, ama anayasa ile demokratik olunmuyor ki! Nazi Almanya'sı, Stalin Rusya'sı ve Saddam Irak'ının da anayasası vardı! Yöneten-yönetilen ilişkisinde önemli olan anayasacılık değildir, yani hak ve hukukun üstünlüğü, yasama ve yürütme ile yargının erklerinin ayrı ve bağımsız olmasının sadece anayasada yazılı olmayıp, işlevsel olması ve hürriyet, eşitlik ve adaletin teminidir.

İSLAM VE... İLE BAŞLAYAN KURGULAR SORUNLUDUR

Sorun, İslam'da yönetici de dâhil olmak üzere halkın kendi kendini yönetmek amacıyla siyasal bir varlık meydana getirme özgürlüğü olup olmadığıdır. Çünkü siyasal iktidar temelde bir yasama iktidarındır, yasama yetkisi ve özgürlüğü olmayan bir halk, kendi aralarında eşit olsa ne olur? Çünkü bu halk, "demos" olamamıştır ki, 'kratos'tan bahsedelim! O halde İslam ve.. diye başlayan cümleler kurmak yerine, Müslüman ülkelerdeki özgürlüğün yokluğu veya eşitliğin negatif bir tarzda tanımlanması üzerinde durmak gerekir.

Demokrasi anlayışının Batı düşünce tarihinde yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişi ve bu süreç içinde birçok farklı tanımı ve uygulaması var. İslam ve demokrasi ilişkisi üzerinde düşünürken, "İslam ve kapitalizm", "İslam ve sosyalizm", "İslam ve liberalizm" gibi ... ve diye başlayan ve sorunu ötekileştiren ikilemlerden kurtulmak gerek artık. Hz. Peygamber'in uygulamaları, Veda Hutbesi, ilk dört halifenin seçim yöntemleri üzerinden "İşte bak bizde de bunlar var" şeklindeki tavırlardan da kaçınmak gerek.

Eğer özgür, adil ve eşitliğin hâkim olduğu bir toplumsal yapı istiyorsak, bunu unutmamak gerekir. Madem Müslümanlar, esenlikte kılmak, barış içinde olmak anlamını taşıyan "İslam" teriminin Hz. Adem'den Hz. Muhammed (sas) kadar bütün insanlığa muhtelif peygamberler vasıtasıyla gönderilen dinin genel adıdır diyor; o halde farklı zaman ve mekânlarda, farklı toplumlara, dünyada refah ve mutluluk, ahirette ise felahlarını temin edecek çerçeve kuralların pratiğe geçirilmesindeki kırılmaları incelemesi şarttır.

Özgürlük, adalet ve eşitlik temini ve halk'ın demos olması için bu haklar ve mücadeleler sürecinin sistematik, rasyonel ve eleştirel tahlili yapılmıca, düşünsel ve kültürel sürekliliğimizi sağlayan yerli/milli/dinî değerlerimiz insanlığın birikiminin ışığında yeni bir dil ve kimlikle okunacak tikel değerler evrenselleşecektir.

Bu, insanlığın liberal ve demokratik verilerinin her Müslüman ülkenin kendi tarihsel ve toplumsal sürecinde yeniden üretmesi demektir, ki bu artık özgündür, ona aittir. Ancak bu sayede İslam ve (...) diye başlayan ikilemlerin açmazlarla karşılaşmasından kurtulabiliriz.

Liberal Müslüman olur mu?

Özlem Albayrak, Yeni Safak, 29.07.2011

Bir süredir dipten akan bir tartışma var muhafazakar camiada: "Liberal Müslüman olur mu?", "İslam ve liberalizm aynı cümle içinde yan yana gelir mi?"

Yalnızca liberallik değil elbette, sosyalist Müslüman ya da milliyetçi Müslüman kategorileri de var, ancak liberal Müslüman ayrımı sanırım bunlar içinde en güncel olanı ve aritmetik olarak en geniş kitleyi kapsayanı. Aslında genellikle Müslümanlar kendilerini "liberal" olarak tarif etmiyor, hatta bazıları bu sığa bozuluyor bile, ancak aşağıda belirteceğim nedenler dolayısıyla Müslümanlar arasında böyle bir kategorinin oluştuğunu –en azından görüntüde- varsayabiliriz, diye düşünüyorum.

Bu tartışmanın ateşini ekonomide uygulanan neoliberal politikalar olduğu kadar, aslında ondan daha çok AK Parti iktidarı döneminde ivmelenen modern Müslüman kimliği tetikledi.

Karar verici mekanizmalarda bulunan ya da bulunmasa bile bir sivil toplum ağı içinde örgütlenen dindar Müslümanların insan hakları ve özgürlükler sözkonusu olduğunda "damdan düşenin halini damdan düşen anlar" düsturunca, yıllar boyunca rejimden dayak yemiş, ötekileştirilmiş hemen tüm toplumsal gruplara sahip çıkmaya başlaması, dindarlarla liberal kalem ve düşünürleri aynı kesişim kümesi içinde buluştu.

Siyasal pozisyon olarak statüko karşıtı olmakla ve iktisatta liberal politikalarla birleşen bu kesişim kümesini, geliri arttıkça mülk edinmeye, cipe binmeye, elinde meyve suyu dolu kadehle içkili ortamlarda bulunmaya, gece kulüplerinin tadına bakmaya ve kadın-erkek ilişkilerinde artık eskisi kadar hassas olmamaya başlayan dindarların yaşam tarzı biraz daha genişletti ve sözkonusu ettiğim alan, belirginleşti. Liberallerle dindar Müslümanları eylemce bağlayan bağlar arttı.

Bu kümenin ortaya çıkması, vesayetın çatırdaması, özgürlüklerin genişletilmesi, Türkiye'nin ötekilerinin seslerinin çıkmaya başlaması yolunda çok önemli, kırılma denebilecek kadar önemli sonuçlara yolaçtı.

Ancak, bendeniz yine de İslam ve Liberalizm arasında, bir insanın kendine "Müslüman liberal" diyebilmesinin önüne geçecek ölçüde ciddi ontolojik ayrımlar olduğunu düşünenlerdenim. Bu noktada uzun uzun, Locke, John Stuart Mill, Adam Smith, David Hume referanslarından girip, Popper, Berlin, Hayek'ten çıkarak liberalizm eleştirisine varılabilir, ancak konuyu ontolojik/temel bağlamda ele almanın daha net ve açıklayıcı olacağı kanaatindeyim.

Şöyle ki; liberalizm bireyi merkeze alan ve özgürlüğü önceleyen bir sistemdir, statükoya karşıdır ve varlığın düzenini devam ettiren bir "görünmez el" olduğu varsayımıyla mukimdir. Liberalizm teorisine göre, her birey kendi menfaati peşinde koşarken, katkıda bulunmayı amaçladığından çok daha fazla başkalarına katkıda bulunur. Herhangi bir otorite tarafından insana yapılan/dayatılan müdahale ise bu tabii işleyişi bozar.

Oysa tam da İslam indinde, bu tez doğru olsa bile –ki değildir, aksi takdirde dünyanın güney yarıküresindeki açlar, açıklanamaz hale gelir- "menfaat peşinde koşarken, farkında olmaksızın başkasına bulunulan katkı"nın bir kıymeti harbiyesi yoktur. Çünkü İslam, kulluk yolundaki insanın

özdenetimini öngörür ve kendini yasaklı birtakım dünyevi zevk ve mutluluk araçlarından alıkoymuş bireye, uhrevi vaatlerde bulunur.

Minik bir not düşmek gerekirse; buradan İslam'ın asketik bir din olduğu sonucunun çıkmaması gerektiğini hatırlatalım. Hatta bilakis, Weber'in tezine göre, kapitalizm asketizm sonucu doğmuştur. Kolonyalizm ve dünyevi asketizm, kapitalin biriktirilmesi ve biriken sermayenin yeni yatırımlar için kullanılması sonucunu doğurmuş, bu da Kalvinizm mezhebinde neş-ü neva bulmuştur.

Liberalizme dönersek, liberallerin genelde savunduğu, bu ideolojinin dinle ilgili herhangi bir yorumu olmadığı ve neye inanırlarsa inansınlar bireylerin seçtikleri hayat biçimlerini yaşayabileceği politik bir toplum yapısı oluşturma fikridir. İlk bakışta gerçek bir özgürlük algısı gibi gözükse de, sözkonusu İslam olduğunda manzara değişir.

Yüzlerce örnek verilebilir ama biriyle yetinmek isterim: Bireyi neredeyse kutsallık atfedercesine öncelemek, bireye sorumluluklar-sınırlar-görevler ihdas etmiş bir dinle bağdaşmaz.

Sonuç olarak, Türkiye'nin sırtındaki pek çok kamburdan kurtulmasında büyük çabaları görülmüş olan liberal kanaat önderlerine teşekkürle yazıyı bitirelim, ama Müslüman-liberal nitelemesine de pek yüz vermeyelim, demek isterim.

Liberal Müslüman Olmaz mı?

Mustafa Akyol, Star, 03.08.2011

Yeni Şafak gazetesinin ilgiyle okuduğum yazarlarından Özlem Albayrak, geçen hafta "Liberal Müslüman olur mu?" başlıklı bir yazı yazdı. Bu sorunun muhafazakar camiada bir süredir tartışıldığını belirten Özlem hanım, kendi cevabını da kestirmeden verdi: "Liberal Müslüman" olamazdı, en azından olmamalıydı, çünkü liberalizme göre "her birey kendi menfaati peşinde koşar"dı. Oysa İslam "bireye sorumluluklar-sınırlar-görevler ihdas etmiş" idi.

Ben tabii böyle düşünmüyorum. Düşünmeyişimin sebebi de, liberalizmin sıkça indirgendiği bu "menfaat peşinde koşan birey" karikatürüne inanmayışım.

Bu karikatürü o kadar sık görüyoruz ki Türkiye'de... Geçenlerde muzip bir banka reklamında bile vardı. "Fakir ama onurlu bir genç"e kızını bırakması için para teklif eden "röptoşambırlı fabrikatör", tam bizde "liberal" denince akla gelen tipti: Bir elinde viski, öbür elinde puroyla paracıklarını sayan, "hayatı çok seviyorum, ho ho ho" diye kahkaha patlatan bir zevkperest.

'Menfaat peşinde koşmak'

Oysa gerçekte liberalizmin ideali, "menfaat peşinde koşan birey" değildir. Neyin peşinde koşacağına kendi karar veren bireydir. Menfaatçi olmayı seçebilir kuşkusuz. Ama fedakar, yardımsever ve paylaşımcı olmayı da seçebilir. Din-dışı bir hayatı seçebileceği gibi, alabildiğine dindar olmayı, hayatını zühd ve takvâ içinde geçirmeyi de tercih edebilir.

Liberalizmin ısrarı, bireylerin kendi hayatları üzerindeki asıl karar mercii olmasıdır; o kararın "menfaatçi" olması değil.

Mesela, bakın mübarek Ramazan ayına girdik. Oruç, gücü yeten her Müslüman için bir vecibe. Eğer liberalizmi Özlem hanımın tarif ettiği gibi anlayacaksak, “liberaller herhalde oruç tutmaz, çünkü onlar istek ve tutkuları üzerinde herhangi bir sınırlanmaz, ne zaman canları çekerse o zaman yiyip içler” diye bir tahminde bulunmak lazım.

Oysa benim hem Müslüman hem de liberal olan nice arkadaşım var ve hepsi de kendi iradeleriyle açlıklarını bastırıp diğer tüm müminler gibi iftar saatini bekliyor. Liberallikleri, ancak birilerine “zoraki oruç” dayatılırsa ortaya çıkar. Buna karşı çıkar, “isteyen oruç tutsun, isteyen tutmasın” derler.

Bireyin sorumluluğu

Bana enteresan gelen, liberalizme yönelik bu “menfaatçilik” suçlamasının, İslamcılar’dan Kemalistler’e, milliyetçilerden solculara dek tüm bir “Türkiye yelpazesi” tarafından benimsenmiş bir ezber olması.

Sanırım, farklı ideolojik pozisyonları olsa da, tüm bu gruplar, “cemaatçi” bir zihniyete sahipler. İnsanların, ancak kolektif gruplar içinde ahlaklı olabileceklerini, “sürüden ayırdıkları”nda ya kendi nefislerindeki tutkular ya da dış dünyadaki saptırıcılar tarafından ayartılacaklarına inanıyorlar.

Bir başka deyişle, bireyselleşmenin mutlaka bencilleşme yaratacağını düşünüyor, “bireysel ahlak”a pek itimat etmiyorlar.

Oysa, başkaları neyse de, en çok mütedeyyinlerin “bireysel ahlak”ı önemsemesi gerek. Çünkü İslam’da imanın “taklidi” değil “tahkiki” olanı, yani kalabalığa uymayla değil “bireysel tefekkür”le ulaşılanı makbuldür. İbadetin de “konu-komşu ne der” endişesiyle değil, sadece Allah rızası için yapılanı değerlidir.

Aslında İslam’ın özünde bireye hitap eden bir din olduğunu Özlem hanım da teslim etmiş: İslam’ın “bireye sorumluluklar-sınırlar-görevler ihdas etmiş” olmasının anlamı başka ne ki?

Bana sorarsanız, liberalizm, işte bu “sorumluluklar-sınırlar-görevler”in dış baskıyla değil de iç şuurla yerine getirilmesinin siyasi ve toplumsal zemini.

Çünkü, liberal düşünür Lord Acton’ın ifadesiyle, “özgürlük, canımız ne isterse onu yapma hakkı değil, yapmamız gerekeni yapabilme gücüdür.”

Ve İslam Bireyi Yarattı...

Mustafa Akyol, Star, 08.08.2011

İslamiyet’ten önceki “cahiliye” Araplarının temel özelliğinin putperestlik olduğu, hemen her Müslüman tarafından bilinir. Ancak aynı Arapların bir özelliği daha vardır ki, putperestlik kadar önemli olmasına rağmen, daha az dikkat çeker: Kabilecilik.

Cahiliye kabileciliği çok güçlüydü, çünkü altıncı yüzyılda yaşayan bir Arap, ancak kabilesi kadar kuvvet, itibar ve güvenlik bulur, kabile dışında ise varlığını bile sürdüremezdi. “Sen kimsin” sorusunun ilk cevabı “ben falancaym” değil, “ben falancalardanım”dı.

Yani, cahiliye devrinde “birey” yoktu. Öyle ki, “bireysel suç ve ceza” dahi yoktu. Mesela A kabilesinden biri B kabilesinden birini öldürürse, B kabilesi gelir “sizden birini kisas yapmak üzere bize verin” derdi. (Herhangi birini!) Kız çocukları, kabileler arasındaki savaşlarda işe yaramadıkları için değersizdi: Diri diri toprağa gömüldükleri bile olurdu.

Arapların bu koyu kabileciliğinin coğrafi bir sebebi vardı kuşkusuz: Çöl şartları, insanların başına buyruk yaşamasına izin vermiyor, onları sık-dokulu yapılar içinde “kollektivist” hayatlara zorluyordu.

Payidar kabile

Fakat kabileciliğin bir de zihniyet temeli vardı: Araplar, elleriyle yaptıkları putlara iman ediyor, ama “ölümünden sonra hayat”a ve bu hayatta sorguya çekileceklerine inanmıyorlardı. Nitekim, İslam peygamberine karşı şöyle diyeceklerdi:

“O, yalnızca bizim dünya hayatımızdan ibarettir; ölürüz ve yaşarız, biz diriltilecekler değiliz.” (Müminun Suresi, 37)

Bütün gerçeklik “dünya hayatından” ibaret ise, bu hayattan ayrılan bireyler yok olup gidiyordu. Buna karşılık kabile, her daim varlığını koruyordu. Bu vizyonun doğal sonucu “ebedi” sanılan kabilenin, “geçici” görülen bireyi kendi içinde eritmesiydi. (Aynen, “ilelebet payidar” kalacağını vehmeden kimi modern otoritelerin, elleri altındaki her bireye “varlığım sana armağan olsun” dedirtmesi gibi.)

İslamiyet, işte bu kabileci kültüre karşı muazzam bir fikri devrim gerçekleştirdi. Bunu da her bir insanı, tek bir Yaratıcı’ya karşı tek başına sorumlu birer birey kılarak yaptı. İslam’a göre birey kabilenin içinde kaybolamazdı. Aksine, hem kabile hem de yeryüzündeki her şey yok olup gidecek, bir tek Allah bâki kalacaktı; bir de “ahiret hayatına” göçtüğü için sonsuza kadar yaşayacak olan birey...

Birey, Allah’a vereceği hesabında da başka hiç kimseden destek ve kayırma göremeyecek, sadece kendi yaptıklarına dayanacaktı. Ahirette karşılaşacağı hitap şuydu:

“Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz.” (En’am Suresi, 94)

Yaratıcı’dan bireye

İslam’ın bu uhrevi mesajının kabileci Arap toplumundan bireyi çekip çıkardığı gerçeği, kimi Batılı düşünürlerce de teslim edilir. Alman Katolik ilahiyatçı Hans Küng, “İslam” adlı 700 küsur sayfalık kitabında şöyle der:

“[Hz.] Muhammed’in yaydığı tutarlı tek-tanrıcılık... yeni bir bireysel sorumluluk yarattı... Tek bir Tanrı varsa ve o Tanrı Yaratıcı ise, onun yarattığı insanlar özel bir onur kazanıyor; her şeyi belirleyen bir kabileler sisteminin objeleri değil, Yaratıcı’larına karşı sorumlu ve hatta O’nun ‘halifesi’ olan bireyler oluyorlardı.”

Her ne kadar sonradan kimi Müslümanlar “kurtuluşa eren fırka” gibi kavramlar ve “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” gibi efsaneler türetse de, yani “kollektif kurtuluş”a meyletse de, Kur’an’ın her insanı bir birey olarak muhatap aldığı ve sorumlu kıldığı gerçeği değişmemiştir.

Ve buradan da “bireyin özgürlüğü” kavramına oldukça güçlü bir İslami temel çıkmaktadır ki, tarih boyunca bunu anlayan ve savunan nice Müslüman düşünür olmuştur.

Çarşamba günü, inşallah, devam edelim.

Liberal Müslüman olur mu? (2)

Özlem Albayrak, Yeni Safak, 09.08.2011

Önceki hafta yazdığım "Liberal Müslüman Olur mu?" (29/07/2011) yazıma, Star Gazetesi yazarı Mustafa Akyol, (03/08/2011) "Liberal Müslüman Olmaz mı?" başlıklı bir yazıyla cevap vermiş, bir müslümanın liberal olamayacağı fikrine itiraz etmiş.

Öncelikle, öteden bu yana, liberalizm ve İslam arasında bir ünsiyet kurulabileceğini savlayan isimlerden biri olduğu bilinen Akyol'un, bir müslümanın liberal olabileceği iddiasını gayet anlaşılır bulduğumu ve hele de son dönemde medyada kırmızı dipli mumla aranan nazik üslubu korumasını önemsemişimi belirtmeliyim.

Ancak, Akyol'un liberalizmin indirgendiğini iddia ettiği "her birey kendi menfaati peşinde koşar" düsturunu okuyuş/örneklendiriş tarzını da fazlasıyla indirgemeci bulduğumu ifade etmeliyim. O yazıya baksanız, liberal-Müslüman durumuna itiraz edenler, liberalleri "Bir elinde viski, öbür elinde puroyla paracıklarını sayan, "hayatı çok seviyorum, ho ho ho" diye kahkaha patlatan birer zevkperest." olarak görüyorlar.

Öyle mi, tabi ki değil. Ancak, biraz daha zorlansa, "liberalleri dinden ihraç mı edeceksiniz?" noktasına varacak bu üsteleme hali karşısında, sözler boşa gidiyor, anlamını yitiriyor. Çünkü söz gelip çağımızın liberal kutsallarına geliyor. O kutsallar sayesinde ki, kişi vahyi olanla akli olanın, seküler olanla uhrevi olanın arasındaki silinmiş şeritleri hatırlattığında, daha baştan çağın dönüşümüne ayak uyduramamış, zamanın ruhunu yakalayamamış, eski kafalı, demode kategorisine ışınlanıyor, küme düşüyor. Elbette Akyol böyle bir cümle kurmamış ama, en ufak bir eleştiriniz sizi anında tekfirci ilan etmeye yetiyor. Bendeniz "liberaller oruç tutmaz" demedim ki ya da Allah (cc) indinde "bunlar kafirdir"e yol verecek bir cümle kurmadım ki, mail kutum "Liberalleri tekfir ediyorsunuz, bravo" cümleleriyle dolup taşıyor. Kulların günahlarını setretmeye, aslında ondan da önce kendi günahlarına bakmaya mecbur kılınmışken, tekfir ne demek?

Liberalizm-İslam ilişkisini kişiler üzerinden işlemememin sebebi buydu işte: Kişiler üzerinden yapılacak her analiz izafiyet nedeniyle maluldür. Sözügelimi bendeniz, İslam ve liberalizmin özde, birinin akıl, diğerrinin vahiy kaynaklı olması dolayısıyla uzlaşamayacağını iddia eden bendeniz, erkeklerin de bulunduğu bir işyerinde çalışmam hasebiyle, dini inancı gerekçesiyle bundan geri durmuş bir kadından daha "liberal" bulunabilirim. Dolayısıyla fikirler değil, kişiler üzerinden tartışmak "kime, neye göre?" sorusunu de beraberinde getirir ve bu sorunun bir kıtası filan yoktur. Oysa liberalizm ve İslam'ı dünyaya dair sözü olan iki sistem olarak karşılaştırmak, o sistemlerin ilkeleri ortada bulunduğundan argümanlar dolayısıyla mümkün olabilir. Neyse.

Liberalizm bu felsefenin İslam'la uzlaşmaz/bağdaşmaz noktalarını ortaya koyan eleştirileri, kendilerine "dinden anlamaz, ruhu secde etmemiş menfaatperestler" denmiş gibi algılıyor ve o yanlış yargıyla karşı argüman geliştiriyor. Ama bendeniz hala o cümledeyim, "görünmeyen el" fikri liberal teorinin yapıtaşdır ve bu teoriye göre, "her birey kendi menfaati peşinde koşarken, katkıda bulunmayı

amaçladığından çok daha fazla başkalarına katkıda bulunur." Bunu söylemek ne liberalleri Yeşilçam'ın kötü kalpli fabrikatörü olarak görmeyi gerektirir, ne de tekfiri. Daha çok kazanmak için daha çok çalışmak da menfaat peşinde koşmak olarak adlandırılabilir, daha çok çalışan da, daha çok çalıştığı için işyeri açabilir, açabildiği o işyerinde başka insanları çalıştırabilir, çalıştırabildiği o insanların sigortasını ödeyerek başkalarına faydalı olabilir. En azından liberal teorinin "menfaat" kavramıyla açıklamaya çalıştığı döngü çok kabaca böyledir. Ama aynı döngü, yoksulu değil varsılı öncelemeyi de gerektirir, çünkü bu teoriye göre varsıl olan insanlığa yoksul olandan daha faydalı olur.

Sonuç: "menfaat peşinde koşmayı" küçümsemekle ilgilenmiyorum; meselem şu hem bu dünyaya dair gündelik yaşam pratikleri ve hayat görüşü öneren, hem de uhrevi hayata dair bir perspektif sunan İslam'ın önceliklerinin liberalizmden farklı oluşu.

Liberalizm, "Eşcinselin de, ateistin de, müslümanın da, agnostiğin de inancını ve inançsızlığını rahatsız edilmeden yaşayakalacağı bir dünya sistemi" olarak sunulabilir ve sunulmaktadır... Hatta bu yönüyle yeryüzündeki tüm izm'lerin ve dünyevi sistemlerin önüne geçiyor görüntüsü verebilir. Ancak, İslam'la birlikte İslam olmayan her şeyi kapsama, hepsine eşit özgürlük alanı tanıma durumu; aynı zamanda İslam'la çatışmak anlamına gelir. Peygamber döneminde, az sayıda da olsa uygulanan şeriat cezalarına, en basitinden müslümanların faizsiz ekonomi talebine var mıdır liberal düzenlerin bir cevabı mesela? İslam'ın varsılı değil, yoksulu önceleyen felsefesine, kulluk algısına oranlanabilir mi bir liberalin bireyselliği?

Aslında, uzatmaya, dallandırıp budaklandırmaya gerek yok mesele şu; bu topraklarda var olmaya, kök salmaya namzet her dünyevi sistem, uhrevileştirilmeye muhtaçtır. Dinin diline tercüme edilemeyen hiçbir Batılı/seküler değerler sisteminin yeri olmamıştır çünkü bu coğrafyada... Dolayısıyla sağlanır elbete bir ünsiyet, bir tercüme biçimi bulunur mutlaka. Da, ortaya çıkan o şey sahil midir? Mühim olan budur.

Liberal İslam Olmaz Çünkü Liberalizm Kapitalizmin Döl Yatağıdır

Sedat Doğan, Adilmedya.com, 09.08.2011

Ramazan ayı ile birlikte "**Liberal İslam**" tartışması da gündeme geldi. Tam da orucun mahiyeti üzerine toplumsal mesajların verileceği bir döneme girmişken bireyci bir ideolojinin İslam ile birlikte anılması manidar bir durum!

Liberalizm Bireycidir

Liberalizm bireyi önceleyen bir görüş... Bireyi amaç olarak gören ve onun öznel çıkarlarını hayatın merkezine taşıyan bir anlayış. Liberalizmin bu temel öğretisini en güzel şekilde Kant özetlemiştir: "İnsan kendi başına bir son, bir amaçtır, asla araç değildir." İnsanı mutlaklaştıran bu görüş, onun her türlü faaliyetini de meşru gören bir anlayışı da beraberinde getirmektedir. Bencilik, fırsatçılık, sömürü vs. gibi olumsuz haller bu sayede kendilerine yaşam sahası bulmaktadır. Bunu kanıtlayan en iyi örnek Adam Smith' te kendini göstermektedir. Adam Smith'in, meşhur '**ulusların zenginliği**' adlı kitabındaki "Her birey kendi çıkarı peşinde koşarken, sıklıkla, katkıda bulunmaya niyetleneceğinden çok daha etkin olarak topluma katkıda bulunur." sözü ile bireyi, bencil çıkarlarının bir ürünü olarak tasvir etmektedir. Ve güya bu menfaat iç güdülerinin toplamı da toplumun refah seviyesini yükseltecektir. Hani komşu komşunun külüne değil de menfaatine muhtaçtır anlamına gelen bu söz, maalesef Adam Smith'in yaşadığı erken kapitalizm dönem algısının zihinsel fantezisinin ötesine geçememiştir.

Bu bencil çıkarlar, sermaye ve servet birikimini belirli ellerde toplayarak insan-insan ilişkisini gene liberalizmin atası sayılan Hobbes'ta 'insan insanın kurdudur' sözüne denk getirmektedir.

Kur'an insanı mutlaklaştıran bu anlayışa karşı çok net bir cevap vermektedir:

"İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?" (Beled 5)

Kapitalizmin akıl hocası olan liberalizme reddiye olarak kabul edilecek olan beled suresi İnsan iradesini mutlaklaştırmıyor, insanın böyle bir zan içinde olduğunu söylüyor. Alak suresinde bu bireyciliğin neye tekabül ettiğini çok daha net görmekteyiz :

"Hayır! İnsanoğlu zenginliğini kendine yeterli görmekte tuğyan eder" (alak 6-7)

Bu ayette tuğyan kelimesinin anlamlarından biri de taşkınlıktır. Yani kendi insani boyutunun dışına taşarak diğer insanların yaşamsal haklarını çiğneme durumudur. Diğer bir deyişle, 'öteki' insanlar üzerinde haksız bir iktidar oluşturmaktır.

Yukarıdaki ayette açıkça anlaşılıyor ki liberalizmin bireye sınırsız mülkiyet edinme hakkı tanınması, mülk sahiplerinin faşizan bir tutuma yönelmesinin de kapısını aralamaktadır.

Bencilik-Faydacılık...

Liberalizm insan bencilliğini meşrulaştıran, çıkar peşinde koşmanın yadsınacak bir durum olmadığını, hatta böyle yapılmazsa, toplumun huzurunun da tehlikeye gireceğini öğütleyen bir ideoloji.

Kendilerinden önce o yurdu (Medine'yi) hazırlayıp imanı (gönüllerine) yerleştirenler ise, hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı içlerinde bir ihtiyaç (arzusu) duymazlar. Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin "cimri ve bencil tutkularından" korunmuşsa, işte onlar, felah (kurtuluş) bulanlardır. (Haşr Suresi, 9)

Ayet oldukça açıktır, Kur'an bireyi kendi öznel çıkarlarının amacı değil, toplumsal kardeşliği tesis etmenin aracı olarak görmektedir. **İslam'ın kabul etmediği araçsallık siyasi anlamdadır ki o da çok açık ifade ile Allah'tan başka bir otoritenin olmadığı tevhid akidesindedir.**

Liberalizm bireyin öznel çıkarlarını meşrulaştırmak için adeta haklar manzumesi hazırlamıştır. Bu hakların en başında da mülkiyet hakkı gelmektedir. Ve bu mülkiyet hakkı bölünemez, devredilemez, şahsın benliğine sıkı sıkıya bağlı bir haktır. Bu konu da da son dönem önemli liberallerinden **Anthony De Jasay**'ın mülkiyet yorumunda gizlidir. Bunu da '*hariç tutma*' ilkesi ile açıklamaktadır :

" hariç tutma prensibi, mülkiyet hakkı verilen bir bireye diğer bireyleri kârla ilgili kararların ve bu kararların neticelerinin dışında tutma ruhsatı verir. İyelik iddiaları ihtiyaçlara göre ne bizimdir ne de paylaşılmaktadır. Bu ilke ,mülkiyet sahibinin mülk sahibi olmayanlara karşı yükümlülüğü olduğuna ve mülk ile ilgili kararlara veya mülkün getirdiği menfaatlere katılmalarına izin vermesi gerektiğine inananların cesaretini kırmaktadır. Eğer böyle yükümlülükler varsa , bunu ispatlama zorunluluğu hak iddia edenlere düşmektedir."

Kur'an'ın belki de en çok itiraz ettiği durum budur. Mülkiyet üzerine tekeli bir anlayışla bireyin sonsuz hükmedebilme rahatlığı...

Liberalizmin rasyonel bireyi de budur. Fayda- zarar hesabı yapan ve bunun için de mülkiyet üzerine sınırsız özgürlük isteyen birey. Kur'an bunu bir çok yerde eleştirmiştir. **Anthony De Jasay**'ın alıntılıdığımız son cümlesi ile aşağıdaki ayet ne kadar da çok bütünlük arzetmektedir :**"Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız ?"** (yasin 47)

Özgürlük Kılıfı ve Hukukun Üstünlüğü...

Bu noktada sığınılan en makul kavram ise özgürlük. Liberalizmin Özgürlükten kastı insanlık ailesinin kurtuluşu değil, onun içindeki tikel olan insanın yani **'ben'**in kurtuluşudur. **İnsan hakları kavramı aslında liberalizme ters bir kavramdır.** İnsan toplumu oluşturan unsurdur ve toplumla mündemice haldedir. Oysa birey toplumdan soyutlanmış ve kendine menkul bir varlıktır ve toplumun üstündedir. Bunu da özgürlük ile haz arasında kopmaz bir bağ olduğunu söyleyen, liberalizmin önde gelen düşünürlerinden **J.Stuart Mill** açıklıyor. **Mill'e göre haz, devleti de ahlakı da motorize eden duygudur.** İnsan hazları için vardır. Ve en büyük haz da özgürlüktür. Devletin varoluşsal sebebi de bu hazı maksimize etmektir. **Bireyin kendi varlık potansiyelini bütünüyle kullanabilme hakkı ve bu hakkı hiçbir uyarıcı ve ahlaki nitelik tanımadan sergileme hissiyatı liberalizmin en önemli mesajıdır.**

Mill'in yukarıdaki anlatımını **Macpherson "sahiplenici bireycilik"** olarak tanımlamaktadır. *Sahiplenici bireycilik : ' Bireyin esas olarak kişiliğinin ya da yeteneklerinin sahibi bulunduğu ve bunlar için topluma karşı hiçbir borcu olmadığı ' anlamını taşır.*

Kur'anda bu bireyciliği Velid Bin Mugire üzerinden eleştirmektedir :

Tek olarak yarattığım, kimseyi bana bırak, Kendisine geniş servet verdim, Göz önünde duran oğullar (verdim),Kendisine bir döşeyiş döşedim. Üstelik o (nimetlerimi) daha da arttırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım! (müddesir 11-17)

Bireyin, mutluluğunu ve özgül iradesinin kullanım hakkına kavuşabilmesi için hukukun üstünlüğü önemli bir viraj konumundadır. Hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı temel iki düstur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk metinleri genel ve soyut olmalı, bireylerin iradeleri somut yasalarla iğdiş edilmemelidir. Kuvvetler arasında hiyerarşi olmamalı ve farklı alanlara tecavüz etmemelidirler. Bireyin hazcı, faydacı yönünü aktive edebilmesi, mutlak mülkiyet edinme hakkını koruyabilmesi için hukuk çok önemlidir. O yüzden somut değil soyut olmalı, **'nereden buldun'** gibi mülkiyeti sorgulayıcı yasalar olmamalı, **'bırakınız yapsınlar'** düsturu hukuki bir güvence altına alınmalıdır.

Liberalizm Protestanlık İlişkisi Ve Faiz...

Liberalizmin, siyasal iktidar karşısında verdiği mücadele aslında Protestanlığın Katoliklik karşısında oluşturduğu tepki ile benzeşmektedir. Aynı zamanda birbirlerini desteklemektedir de. Nasıl ki liberalizm kilisenin ya da kralın iktidarına karşın yasaların egemenliğini öngörüyor ve bireyin haklarını ön plana çıkarıyorsa Protestanlıkta kilisenin skolastik düşüncesine karşın, dinin bireyin anlayışına indirgenmesinin yolunu açmıştır.

İlk bakışta oldukça önemli bir çaba olarak görülmektedir. Geniş halk kitleleri Protestanlık sayesinde anladığı dilden kutsal kitabını okuyabilmiştir. Yalnız halk yeni bir dini kültür ikame edene kadar Protestan ahlakın temelleri önceden atılmış ve Max Weber'in de belirttiği gibi Protestanlık çalışmanın, kazanmanın ve biriktirmenin dini olmuştur. Amaç tabiki de, bağnaz kilisenin kutsal metinlerden bir türlü çıkaramadığı faiz yasağını aşmaktır:

Düşmanınızı seviniz ve ona iyi davranınız. Geri ödemesini beklemeden borç para veriniz. O zaman mükafatınız büyük olur... (Luka VI:35)

Hz.İsa öğretisinin mülkiyetle ilişkisi o kadar kompleksizdir ki, düşman bellediği kişilerle dahi iktisadi olarak onu boyunduruk altına almayı düşünmez.

Liberalizm ise bireyin kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkı olduğunu iddia ederek, iktisadi bağımlılık ilişkilerinin de temelini atmıştır. Çünkü faiz liberalizmin de olumladığı bir uygulamadır.

Avrupa'da Hristiyanlar Hz. İsa'nın net söylemleri karşısında faiz yasağını o kadar önemsediler ki faizciler ve faizi meşru görenler dinsiz ve kafir olarak yaftalandılar. Bu yüzden 789'da faiz yasağı Avrupa hukuk sistemine dahi girmiş oldu. Sonra Protestanlığın ortaya çıkışı, Fransız devriminde burjuva sınıfın etkisi ile oluşan yeni siyasi ve ekonomik düzlem, faiz yasağının ortadan kalkmasını sağladı.

Protestanlık ile birlikte faiz iktisadi kalkınmanın sürdürülebilir aracı olmuştur. Faizin kendisi olan-olmayan ikileminden doğar ve olmayanın olana karşı sürekli bir bağımlılığını ifade eder. Bu da iktisadi faşizmdir ki, Kur'an'ın bu konudaki eleştirisi de oldukça açık ve serttir :

Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve artık faizin peşini bırakın, eğer gerçekten müminler iseniz. Eğer böyle yapmazsanız, o zaman Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana paranız yine sizindir. Haksızlık etmezsiniz, haksızlığa da uğramazsınız. (bakara 278-279)

İslam, iktisadi olarak hiyerarşik bir hal almış toplumda faizi yasakladığı yetmediği gibi, karşılıksız vermeyi öğütlemiştir :

Kimdir o ki; Allah'a güzel bir borç versin de Allah onu kat kat fazlasıyla ödesin. Allah, hem darlaştırır, hem de bolluştur. Ve O'na döndürüleceksiniz. (BAKARA 245)

Piyasa Ekonomisi...

Bireyin mülkiyet hakkını mutlaklaştırmak ve o hakkın çapını yükseltmek için piyasa ekonomisine ihtiyaç vardır.

Sanki dünyada her hak eşit, her yaşam koşulu birbirine denkmiş te, piyasa koşullarında herkes eşit şartlarda rekabet ederek zenginleşebilirmiş gibi...

Birilerinin piyasada rekabet edebilmesi için ucuz maliyetli mala ihtiyacı vardır. Bu malın üretilebilmesi içinde başka birilerinin imalat alanında ücretli olarak çalışması gerekir. Piyasada rekabet eden kişi sürekli piyasaya mal sürerek kârını arttırırken o malın üretimini sağlayanlar ise statik ücretlerle yerinde sayarlar. **O kâr paylaşımına tabi tutulmasın diye de özel mülkiyet devredilemeyecek kadar esastır anlayışı hakim kılınır.**

Piyasa ekonomisinin en bariz özelliği, emek sermaye ayrımıdır. Emek piyasada alınıp satılan bir nesne haline dönüşür. Rekabet esas alındığından ötürü sermaye olabildiğince özgür ve güçlü olmalıdır. O yüzden emekten de vergiden de denetimden de kaçır. İşte liberalizmin sınırlı devleti ya da ekonomiden varestede devleti budur. Emek, vergi ve denetim dışı sermayenin özgürce hareketi...

Oysa İslam hukukunda çok açık bir uygulama vardır ki **Emek sahibi ile Sermayedar arasında** hukuki bir sözleşmeye dayanır. Mudaraba denilen bu sözleşmeyle iki taraf karşılıklı rıza ile kârı paylaşırlar. Doğacak herhangi bir zararı da sermayedar öder. Yani İslam'da emek sermayeden bağımsız değildir. Bu uygulama emeği dinamik hale sokarak hem işgücü kapasitesini arttırır hem de iktisadi dengesizliği ortadan kaldırır.

Liberalizmde sermaye tek başına hareket eder ve kendi karşıt sermaye guruplarıyla zaman zaman çatışır. Piyasadaki bu sermaye savaşları sermayenin, gücün belirli ellerde toplanmasını kolaylaştırır. Sürekli rekabet eden piyasanın aktörleri büyümek için her yolu denerler , tek başına güç

yetiremeyenler çatışmayı bırakıp bir araya gelerek tek güç olma yoluna girerler ve böylece tekelci kapitalizm boyatmış olur. İşte aşağıdaki ayette bunu eleştirmektedir :

"Mal, içinizde zenginlerin arasında dolaşan bir devlet olmasın" (el-Haşr, 59/7)

Liberalizmin Öncülüğünde Kapitalist Müslümanlık...

Bu birikim savaşları Müslüman toplumları da etkisi altına almıştır. Büyümenin geçer akçesi maddi planda artış sağlamak olarak algılanmaktadır. Modernitenin büyük anlatılarla benimsediği , **'düşmanı' yenmek için ondan daha güçlü olmak gerekir düsturu, uydurma hadislerle Müslümanların beynine nakşedilmiştir.** Postmodern dönemde ise büyüme esasından vazgeçilmemiş, sadece Büyümenin **'düşmana'** yakın durmak ve onun büyüme endeksine sahip olmakla mümkün olacağı anlayışı yerleşmiştir. Ticareti meşrulaştıran, büyümeyi, mülkiyeti esas alan anlayış zaten yüzyıllardır İslam alemini meşgul eden bir gerçekliktir. Zaman zaman zühtlük adına dünyaya paye vermeme anlayışı ikame olursa da, aslında bu da toplumları pasifize ederek dolaylı yoldan biriktirici müslümanlığın yolunu açmıştır.

Türkiye ve dünyada liberal ideolojilerin sosyal ve düşünsel zeminde epey bir karşılık buldukları aşikar. Liberalizm özellikle soğuk savaş döneminden sonra hızla ilerleyen bir ideoloji halini aldı. Bunda, kapitalizmin soğuk savaş döneminde periferileştirdiği ülkelerle soğuk savaş sonrası girdiği paydaş üretim esaslı ilişkinin payı büyük. Batı, finans kapitalizmine evrilerek, üretim sahalarını çevre ülkelere taşıdı. Tekelci kapitalizmin her gün büyüyen dallarıyla tüketim merkezli dünyanın da hakimi oldu.

Türkiye'de ise kapitalizm 1946 lardan itibaren liberalizm ile yerleşmenin yollarını aramış ve nihayet bu yolu bulabilmiştir. Türkiye'de ne zaman kapitalizm yerleşmek istese öncesinde dini-kültürel saha da kısıtlamalar baş göstermiş ve kapitalizm(rambo) ortaya çıkarak Müslümanları bu kısıtlamadan- **kemalizm cenderesinden-** kurtarmıştır. **Bugün kemalizm bir daha hortlatılmamak üzere fena halde dövülmektedir.**

Kapitalizmin hayatın her aşamasında var olmasının altında yatan ana neden liberalizmin zihinsel desteğidir. Kapitalizmin dünyaya yayıldığı ülke olan İngiltere aynı zamanda liberal öğretinin de en büyük ideologlarının olduğu ülkedir. 17 yüzyıl İngiliz aristokrat sınıfın toprak mülkiyetinden ticaret kapitalizmine evrilme aşamasında onların akıl hocaları da ünlü liberal düşünür Locke'dir.

Liberalizm bireyi mutlaklaştırıp onun haklarını toplumun ve adaletin üstünde tutarak kapitalizmin günahlarına ortak olmuştur.

Oysa ki İslam sömürsüz, özgür ve eşit toplumun oluşmasıyla Allah'a ortaksız bir itaat olacağını tasavvur eden bir dindir. Ve bu adalet mücadelesinde de bireyin haczı, faydacı, sınırsız mülk edinmesini değil toplumun aşağı sınıflarından gelecek ezilenlerin devrimci mücadelesini destekler :

Biz ise, yeryüzünde ezilenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları firavun'un (var olan iktidarın) yerine vâris kılmak istiyoruz.. (28/5)

Bugün Müslüman iktidarlar ezilenlerin devrimci mücadelesine öncülük edeceklerine, yoksul üreten bir sistemin taşeronluğunu yapıyorlar. Ortadoğu isyanları, Allah'ın yeryüzüne varis kılmak istediği yoksulların liberalizme başkaldırısıdır. Eğer özgürlüğün yanında Allah ve ekmek talebi de varsa orada liberalizm yoktur. Bireyi bu kadar pervasızca savunan ve onu kutsayan bir anlayış zalimlerin sesi olmanın ötesine geçemez :

O, İsteddiğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.(İbrahim Suresi / 34)

Türkiye’de liberalizm Müslümanların karşısına çıkıp Liberal İslam’dan söz edebilmesi için önce Kuran’dan icazet almaları gerekir.Yoksa Türkiye’deki konjonktürel dili okuyup değişen Müslümanların haline bakıp ta liberalizmi etiketleme girişimlerinden vazgeçmelidir.

İslamla liberalizm birlikteliğinin konuşulabilmesi maalesef Müslümanların İslam’dan kopuşlarının göstergesidir. Eğer Müslümanlar Kur'an'a özgür zihinleri ile bakabilselerdi ne Kürt sorunun da ne de Özgürlük ve insan hakları konularında liberalizme gebe kalmazdı.

Eğer Türkiye de liberaller, benim de sevmekten ve okumaktan çekinmediğim, ‘kendisine liberal denen’ F. A. Hayek’i daha doğru okusalardı ,Türkiye’de ve Dünya’da bu kadar toplumdan kopuk ve onu yoksullaştıran ekonomik sisteme de birşeyler deme ihtiyacı hissederlerdi :

“ önemli olan, benim kişisel olarak kullanmak isteyeceğim özgürlük değil, topluma yararlı işler yapmak için bir insanın duyacağı özgürlüktür ” (The Constitution of liberty s. 32)

Müslümanın ideolojisi olur mu?

Mustafa Akyol, Star 17.08.2011

Yeni Şafak’ın değerli yazarı Özlem Albayrak ile, onun “Liberal Müslüman olur mu?” başlıklı bir yazısı üzerine verimli bir polemige girmiştik. Özlem hanım, bu konuda yazdığı ikinci yazısındaki bir ifadeyle bu tartışmayı daha da verimli kıldı. En azından, “evet, meselenin püf noktası tam da bu” dedirtti bana.

Çünkü, Özlem hanım, açık açık, “İslam ve liberalizmin özde, birinin akıl, diğèrinin vahiy kaynaklı olması dolayısıyla uzlaşamayacağını” yazdı!

Bunu okuyunca, “Allah, Allah” dedim, “akli olanla dini olan mutlaka çelişir diye bir kural mı var?”

Bu sorunun açacağı tartışma, İslam’ın ilk asırlarına kadar gider aslında. O devirde bazı mezhepler (bilhassa Hanbeliler ve kısmen Eş’ariler) akla hiçbir şekilde itimad edilemeyeceğini, dolayısıyla hep “nasılını sormadan” iman etmek gerektiğini savunmuştu.

Başka mezheplerse (bilhassa Mu’tezile ve kısmen Maturidiler), akla önem verdi. Vahiy üstün tuttular kuşkusuz, ama vahiy olmasa dahi insanların bazı hakikatlere akılla varabileceğini savundular. Mesela, vahiy olmasa bile, hırsızlığın kötü bir şey olduğunu bulabilirdi insanlar.

Vahiy ve akıl

Türkiye’de “itikadi mezhebin nedir” diye sorulsa, çoğu insan ya “o ne yahu” diye sorar, ya da “Maturidiyim” der. Ama görünen o ki pek çok dindar aslında Eş’ari kalıplarıyla düşünüyor.

Ben ise akılcı taraftan bakıyorum meseleye. Dolayısıyla, diyorum ki, vahye sahip olmayan insanlar da, “dünyevi” konularda akıllarını çalıştırıp, tecrübelerini konuşurup, doğru sonuçlara varabilir. (Hele de tümünden “vahiy” değil, aksine “ehl-i kitap” olan Batı’dan fena şeyler çıkmayabilir.)

Dahası, vahiy, çok hikmetli bir biçimde, bize her şeyi açıklamamış, aksine çoğu dünyevi meselede sadece “temel ilkeler” vermiştir. Mesela Kur’an’da bir “siyasi sistem” tanımı yoktur. Sadece adalet, emanet, meşveret gibi ilkeler vardır. Bu ilkelerin ne gibi siyasi modeller içinde ayakta tutulabileceği,

her devrin şartına göre yeniden "akledilmesi" gereken bir sorudur. (Zaten ilk devirlerin Müslümanları da kendi şartları içinde akletmiş, örneğin o devirdeki yaygın saltanat rejimini "verili durum" kabul etmişlerdi.)

Dolayısıyla, bu çağda siyasi bir vizyon geliştirmeye çalışan her Müslüman, vahyin ilkelerine sadık kalarak, insanlığın ortak akıl ve tecrübesinden yararlanabilir. Kimisi sosyalizmi, kimisi liberalizmi, kimisi milliyetçiliği beğenip savunabilir. Kimisi demokrasiye, kimisi totaliterliğe itibar edebilir. Zaten öyle de olmuştur ve olmaya devam ediyor.

Demokrasiden liberalizme

Durum bu iken, sıkça duyduğumuz "Müslüman, Müslümandır; sosyalisti liberali olmaz" gibi hamasi laflar, pek bir anlam ifade etmiyor. Çünkü "liberal Müslüman" terkindeki ilk kelime, Müslümanın dinini değil, siyasi ve iktisadi görüşünü tarif ediyor. Bir Müslüman, nasıl meslek itibarıyla mühendis, doktor veya manav olabiliyorsa, "siyasi meslek" itibarıyla da şu veya bu olabiliyor.

Bu anlaşılmadığı sürece "liberalizm iyi mi kötü mü" diye tartışmanın anlamı yok, çünkü tartışmanın bir tarafı "akli olan"ı doğrudan reddedecek. İslam geleneğinin içinden çıkmamış her fikri peşinen lanetleyecek.

İşin enteresan tarafı, bu dostlara "demokrasi iyi midir" diye sorsak, herhalde "evet" diyecekler; "demokratikleşme süreci"ni savunuyorlar çünkü. İyi de, çoğu, bundan sadece 20 sene evvel, kafir Batı'dan gelen "tağuti" (şeytani) bir rejim sayıyordu demokrasiyi. "Demokraside hakimiyet halkındır, İslam'da ise Hak'ındır" gibi bir kaç basit sloganla da pek güzel ikna ediyorlardı kendilerini. Bugün liberalizm karşısında gösterdikleri reaksiyon ise aynı filmin devamı gibi.

Liberal Müslüman olur mu? (3)

Özlem Albayrak, Yeni Safak, 19.08.2011

Star yazarı Mustafa Akyol, "Liberal Müslüman Olur mu?" başlığıyla yazdığım yazı üzerine bir eleştiri kaleme almış, bendeniz de kendisini cevaplamıştım. Akyol, cevabımı müteakiben yazdığı "Müslümanın ideolojisi olur mu?" (17/08/2011-Star) başlıklı yazısında, "İslam ve liberalizmin öзде, birinin akıl, diğerinin vahiy kaynaklı olması dolayısıyla uzlaşamayacağı"na yönelik savımı eleştirmiş. Ve "Akli olanla dini olan mutlaka çelişir diye bir kural mı var?" diye sorarak fıkhıtan Hanbeli, akaiden ise Eşari, Maturidi ve Mutezile mezheplerinin akla yaklaşımını ele almış.

Kelam ekollerinin konuya yaklaşımlarını merak edenler açıp okuyabilir; zira akıl ve vahyin uzlaşamayacağı kastımı aydınlanma bahsinde açıklamayı daha elzem buluyorum. Çünkü belli ki, akıldan kastımın fetişizmle malul akıl ve bilim olduğunu yeterince sarih şekilde ifadelendirememişim. Yoksa, hemen her suresine, o surelerin pek çok ayetine "akletmez misiniz?" emri/tavsiyesiyle başlayan bir kutsal kitap müntesibi olarak akıl melekesini yeterince ciddiye almamam gibi bir seçenek mevcut olamaz herhalde..

Aslında sözünü ettiğim, liberalizmin de tıpkı diğer pek çok -izm gibi bağrından çıktığı aydınlanma felsefesi. Biliyorsunuz bu süreçte, feodalite çökerken, fazlasıyla palazlanmış ve ahlak algısıyla gündelik hayatı birebir biçimlendiren din de olması gereken yere gönderilmiş, yani Kilise'ye tıklmış, birey ve

toplumun varoluşunu koruyabilmesi için, ilerlemenin mümkün olabilmesi için bilim ve salt aklın yeteceği savlanmıştır. Hristiyan inancı gündelik pratiklerden çekilip hakikaten kiliseye geri gönderildi, ama bununla yetinilmedi; din reforme edilerek içinden kapitalizmle diyalektik olarak birbirini vreden kalvinizm çıkarıldı. Protestan ahlak, kapitalizme moral zemin sağladı. Sermaye birikimine manevi altyapı teşkil edecek şekilde, "dünyaya günahkar olarak gönderilmiş insan tekinin çalışmasının, arınmasının ve Allah'a ulaşmasının tek yolu" olarak takdim edildi, ancak bu deneyim Allah'a ulaşmakla sonlanmadı, ulaşıla ulaşıla sermayenin kutsiyetine ve kapitalizme ulaşıldı.

Uzatmayalım, bu süreçte bireyin akli, seçimleri haniyse dinin kutsallığı seviyesine dek yükseldi, fetişleşti. Bu yüzden liberalizm, kabaca bireyin seçim özgürlüğünün önündeki her türlü prangadan kurtulması olarak tanımlanıyor ve özgürleşmenin hedefleri arasında din de bulunuyor. Yani, liberalizm dinden de özgürleşme olarak beliriyor, inanmayan kaynaklardan okuyabilir. Bu arada, yanlış anlaşılma olmasın, liberalistler dinsizdir demeye getirmiyorum, ancak özgürleşmenin kalemleri arasında dinin toplumsal baskısından özgürleşme de vardır, diyorum. Siyasi liberalizm bir eşcinselin hayat tarzının özgürlüğünü savunduğu kadar, bir Müslüman'ın hayat tarzını aynı şekilde, aynı tonda, aynı şiddette savunur. Sonuç; İslami yaşam tarzı, tıpkı seküler yaşam tarzları gibi liberalizmin kültürel göreceleliğine bir nesnesidir artık... Nasreddin Hoca hikayesindeki gibi herkes haklıdır yani, herkes doğru.

Oysa Müslüman "emri bil maruf, nehyi anil münker"le bağlı ve bağımlıdır; Müslüman seküler bir yaşamın nimetleri için bu dünyaya gönderilmediğine inanır. Göz yumarak ya da "amaaan bunlar da böyle işte n'apalım" yaparak yaşamak dünyaya gönderiliş amaçları arasında değildir. Ve bir zorunlu hatırlatma: Kur'an-ı Kerim helak kıssalarıyla doludur. Yani ki, siyasi bağlamda bir müslümanın bırakınız yapınlar deme lüksü filan yoktur ve liberalizmle İslam'ın ontolojik ayrımının derinleştiği yer de tam bu noktadır.

Serbest piyasa ekseninde birey aklının ve onun seçimlerinin fetişleştirilmesi, açıklıktan ölmek için böbreğini satmak zorunda kalan bir adamı da, silah üreten fabrikatörü de aynı derecede haklı görür. Ve bu, inanmayacaksınız ama İslami değildir. İnsani de değildir. İslami ve insani olan, o adamı böbreğini satmaya iten koşulları düzeltmek, o fabrikatörün de işçinin emeğiyle haksız kazanç edinmesinin önüne geçmektir. İslami olan adalet tesisidir, kanun önünde eşitlik görecelidir.

Mustafa Akyol, yazısının ilerleyen satırlarında, Müslümanın sosyalisti, liberali olmayacağı laflarını hamasi bulduğunu belirtiyor ve liberal Müslüman terkindeki ilk kelimenin, Müslümanların dini değil, siyasi ve iktisadi görüşünü tarif ettiğini iddia ediyor. Ona göre, bir Müslüman, nasıl meslek itibarıyla mühendis, doktor veya manav olabiliyorsa "siyasi meslek" itibarıyla de şu veya bu olabilir.

Çok tuhaf bir bakış açısı, çünkü örnekler önümüzde. Vakti zamanında dini normlara, emir ve nehiylere hassasiyet gösteren Müslümanların, parayla tanıştıkça, piyasa koşullarına ve kapitalist iş görme tarzına eklenilip, zenginleştikçe geçirdikleri kafkaesk dönüşümün üzerinden çok geçmedi. Çünkü "işçinin hakkını teri kurumadan verin" emrine muhatap dindar işverenlerin, aylarca maaş ödemeyen, asgari ücrete insanlık dışı şartlarda işçi çalıştıran, hatta örtülü kadınları çalıştırsa bile geri görevde istihdam edecek denli aşağılık kompleksi içindeki birer zalime dönüştüğünü gördük geçtiğimiz 10-15 yılda. Dediğim gibi, kişinin hayatının idamesi/iaşesi için icra ettiği meslekle; seküler siyasi ve iktisadi varolma biçimlerini kıyaslamak hakikaten tuhaf.

Karunlaşan işadamları örneğinde görüldü. Özel ve kamusal insan ilişkilerini, dinsel değerler, gelenekler ve kurumların dışında tartışan/var eden eğilimler –bunun adı liberalizm, kapitalizm, sosyalizm olabilir- İslam inancının zamanlar ve mekanlar üstü iddiasını törpülediği/sekülerleştirdiği ve bireyi itikadi noktada eksilttiği gibi, ihtiyacı olan moral motivasyonu o inancın ahlak pratiklerinden alarak kendini yineler ve yeniler.

Bu da İslam öğretisinin Protestan bir yorumla kapitalizm ve iktisadi/siyasi liberalizm için işlevsel kılınması, İslam ahlakının –izm'lerin yaşaması uğruna kullanışlı bir manivelaya dönüşmesi demektir. Aydınlanmanın Batı'da hristiyan öğretiye yaptığı gibi yani: Dua et, günah çıkar, kiliseye-camiye git, Allah'a yakın olmak için bol bol çalış, ötesine de karışma..

Akyol'un iyi niyetinden şüphem yok, ancak sonuç budur.

Liberalizm'de İslam

Mustafa Aslan, 3hhareketi.org, 20.08.2012

Atatürk öldü. Onu biz öldürdük. Mustafa Kemal'den bahsetmiyorum. Yıllarca ülke üzerinde hakimiyet iddia etmiş insanların, kendilerine hak vermiş olduğuna inandıkları heykeller dizisinden bahsediyorum. Adını Kemalizm koyduk. Sonra onu öldürdük. Bugün Kemalizm, varlığını facebook profil fotoğraflarında ve taksilerde sürdürmektedir. Çok eğlenceli olmadı. Yani Kemalizm o kadar da büyük bir şey değilmiş. Ben yok olan uygarlıklardan, kültürlerden, ideolojilerden filan çok keyif alırım, Kemalizm yok olurken eğlenmeye fırsat bulamadım. Bir sıkımlık canı varmış. Artık, ülkenin çok uzun zamandır namlu ucunda yaşaması yüzünden konuşmayı sürekli ertelediği gerçek konular konuşulmaya başlanacak.

'Liberalizm'de İslam - 1

Doğu - Batı tartışmasının yerini, din ve ideolojiler bağdaşabilir mi? tartışması aldı. Özellikle de Türkiye'de son yıllarda sesini giderek daha da rahat duyurmaya başlayan liberalizm, bu tartışmaların odak noktası haline geliyor. Bu liberalizmin, ideolojiler bazında, galibiyetidir. Böyle bir tartışma hem liberal felsefeye, hem de İslam öğretilerine büyük katkılar sağlayabilir. Ama şu ana kadar gördüğüm kadarıyla tartışma yanlış bir eksende gidiyor. Kur'an ayetlerini bile keyiflerine göre, başını ve sonrasını, nüzul sebebini umursamadan kullanan İslamcı tayfayla özgürlük ve İslam adına bir tartışmaya girmek anlamsız. İlgilenmemiz gereken gerçek soru var: Bir Müslüman nasıl bir düzende yaşayabilir?

Öncelikle, liberalizmin tüm yazıda bir siyaset felsefesi olarak ele alındığını belirtmek istiyorum. "Liberal insan, kendi hayatında da sınır tanımaz" tarzı bir bayağılığa henüz düşmedim. Tırnak içindeki cümlelerin iki açıdan tutarsızlığı vardır: Liberalizm, sınır tanımayan bir ideoloji değildir ve liberal insan, sınırların varlığını kabul etmiş insandır. Yanlış gözlemediysem, tartışmadaki kilit mesele de bu: "İslam, insanın iradesini kullanarak kendisini engellemesini emreden bir din olduğu halde, nasıl olur da özgürlüğü temel prensip edinmiş bir ideolojiyi sahiplenebiliriz?"

İslam, insanın iradesini kullanarak, "yasak" olarak belirtilmiş şeylerden uzak durmasını emreder. İnsanın, sadece kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu ve diğer insanlara da anlatmakla mükellef olduğunu belirtir. Bu iki olgu bizi, sadece kendimize yasak uygulayabildiğimiz, ama bir yandan da diğer insanlara doğru olanı anlatabilmemizi sağlayan bir düzen arayışına iter. Kur'an, ideal siyasi düzeni belirtmemiştir, ama Kur'an'ın anlattıklarının yaşanabileceği ideal düzeni bulmak insanın vazifesidir. İki temel kavram vardır: sadece kendine hükmetmek ve anlatma özgürlüğü. İslam'ın yaşanabileceği ideal toplum düzeninin olmazsa olmazları bunlardır. Bir başkası size hükmetmeye başladığı anda artık farzlarınızdan bile sorumlu olmamaya başlarsınız.[1] Konuşma özgürlüğünüz yoksa, doğruyu bulamaz ve yayamazsınız. Temel gereklilikler belirlendikten sonra, bu gereklilikleri sağlayacak bir toplum ve bu toplumu işleyişini sağlayacak bir sistem oluşturmak gerekir: Eğer bunu sağlayacak bir sistem henüz kurulmadıysa.

Benzer arayışlar çok önceden, tam da bizim aradığımız gibi bir sistemi geliştirmeye başladı: Liberalizm. İnsanlar bir arada nasıl daha iyi yaşayabilir, insan iyi ve doğruya nasıl ulaşabilir gibi sorulara, "kendinden başka hiçbir baskı altında kalmayarak" cevabını veren insanlar, yüzlerce kitap yazdılar, tartıştılar, böyle bir sistemin temel prensiplerini belirlediler. O prensipler şöyle sıralanabilir: hürriyet, hoşgörü, insan hakları, eşitlik[2], kendiliğinden düzen, özel mülkiyet, barış ve demokrasi. Tüm bu sayılanlar, insanın kendini gerçekleştirebilmesini sağlamak için en uygun zemini oluşturacak sistemin değerleri. Ve bu değerler, bir Müslüman'ın, Hz. Muhammed'in deyişiyle "zulmetmeden" ve "zulme uğramadan" yaşayabileceği sistemin değerleri. Ait oldukları ideolojiden bağımsız düşündüğümüzde kabul ettiğimiz ve bugün hiçbirimizin yabancı olmadığı bu değerler bütünü sistemli bir şekilde bir araya getiren şey, liberalizm olmuştur. Çok fazla alt kategorileri vardır, hiçbir zaman nihaî bir kalıba girmemiştir. Tek meşgalesi, insanın kendisi için doğru/iyi olana nasıl ulaşacağına, kendisinin karar vermesidir.

Bu tartışma ilerledikçe dikkat edilmesi gereken şey, olayın ideoloji-din eklemlenmesi çözümsüzlüğünden çıkarılıp, "bir Müslüman en iyi hangi düzende yaşar" sorusunun sorulmasıdır. İhtiyacımız olan şey zaten hazır varken, onu reddetmenin bir anlamı yok: Liberal Müslüman olur, çünkü bir Müslüman en iyi, liberal bir düzende yaşar.

[1] Örnek olarak hac: <http://www.sonpeygamber.info/23-soruda-hac> Kimler hac yapabilir, madde 3.

[2] Tüm insanlığı tek bir tipe sokmaya çalışan "mutlak eşitlikten" kavramından bahsetmiyorum.

Yeniden İslam ve liberalizm

Mustafa Akyol, Star 22.08.2011

Yeni Şafak gazetesinin kıymetli yazarı Özlem Albayrak'ın yazıları vesilesiyle başlayan "Liberal Müslüman olur mu" tartışmasına son bir kaç not ekleyeceğim.

Bu tartışmanın içinde aslında iki ayrı soru var:

1) Müslümanlar, başka bir medeniyetten herhangi bir fikir veya sistem alıp kullanabilir mi?

2) İlk sorunun cevabı "evet" ise, o zaman bu "ithal" fikirlerden biri "liberalizm" olabilir mi?

Mütedeyyin dostların bazılarında ilk soruya peşinen "hayır" deme refleksi var. Çünkü, başka bir medeniyetten herhangi bir şey almak, sanki "İslam yetersiz kaldı" demek gibi geliyor onlara. Oysa, burada tartışılan, bir din olarak İslam'a yabancı unsurlar katmak (mesela camilere sıra sokmak!) değil. Dinin değişime açık bıraktığı alanlarda başka medeniyetlerin tecrübelerinden yararlanmak.

Eğer buna karşı iseniz; demokrasiye, parlamento, seçimlere ve "sivil anayasa"lara da karşı çıkmanız lazım. Çünkü bunların hepsi "Batı icadı". Hatta trafik kurallarını bile reddetmeniz, kafir Batı'nın "tağuti" bir sistemi olarak lanetlemeniz gerek.

Hangi aydınlanma?

Gelelim liberalizme... Bu konuda bizdeki İslamcı kalemler arasında epey oturmuş bir söylem var: Liberalizm Aydınlanma devri ürünüdür. Aydınlanma dine başkaldırıdır. Dolayısıyla liberalizmin özgürlüğü de ancak "dinden özgürlük"tür.

Oysa bu hikaye, bütün Batı'yı değil, kıta Avrupası'nı ve bilhassa Fransa'yı yansıtıyor. (Kemalistler ve solcular bir tek Fransız Aydınlanması'nı bilip ona yapıştığı için, İslamcılarımız da bu dar çerçeveden okudu Batı'yı.) Oysa, hakikaten "din düşmanı" olan Fransız Aydınlanması'na karşı bir de dinle barışık İskoç (ve İngiliz) Aydınlanması vardır. Bunun Amerika'daki yankısı daha da dindar bir karakter kazanmış, "dinden özgürlük" değil, aksine "din için özgürlük" istemiştir.

Nitekim Fransız Devrimi, hem krala hem dine yönelik bir saldırdır. Amerikan Devrimi'ni ise Benjamin Franklin'in ünlü sözü özetler: "Despotlara isyan, Tanrı'ya itaattir."

Bugün de liberalizmin farklı yorumları var. Ben, kendi adıma, Anglo-Sakson geleneğinde gelişen ve temel amacı modern devletin ceberrutluğunu dizginlemek olan klasik siyasi liberalizmi benimsiyorum. (Bunun kökeninde İslami unsurlar olduğunu bile düşünüyorum.)

İktisadi liberalizme getirilen "sömürü" ve "emperyalizm" suçlamalarını ise, kurduğu her sistem çökmüş olan Marksizm'in Türkiye'de hala süren "kültürel hegemonya"sına bağlıyorum. Anti-liberal Müslüman aydınlarımızın çoğu, içselleştirdikleri bu Marksist ezber içinden konuşuyor.

Aynı aydınların Avrupa toplumlarını neyin sekülerleştirdiği (dinden uzaklaştırdığı) sorusuna ezbere verdikleri "liberalizm ve kapitalizm!" cevabı da bence yanlış. (Bu ikisinin çok daha güçlü olduğu ABD, Avrupa'dan çok daha dindar zaten.) Asıl sekülerleştirici dinamikler, bana sorarsanız, fikri düzeyde "bilimsel materyalizm", toplumsal düzeyde de "sosyal devlet."

Özgürlük meselesi

Dönelim İslam'a... Elbette hiçbir mümin, "İslam'ı liberalizme uydurmak" gibi bir yanılaşa onay veremez. Ama bu, İslam'daki özgürlük anlayışları ile liberalizmi kıyaslamaya engel değıil.

Bu kıyasta çatışma alanı gibi duran mesele, "günah" kavramı değıildir. Günah sayılanın devlet veya toplum eliyle cezalandırılmasıdır. Klasik fıkihta bunun pek çok örneğı vardır kuşkusuz. Dahası, "mürtedlerin" (dinden çıkanların) öldürülmesi gibi hükümler vardır. Ama aynı klasik kaynaklarda, bu hükümlerin başka türlü yorumlandığı da vakidir. ("İyiliğı emredip kötülükten sakındırma"nın sadece "tebliğ" olarak yorumlanması gibi.)

Bu uzun bahsi, İslam ve özgürlük üzerine yazdığım ve Türkçesi önümüzdeki aylarda yayınlanacak kitaba bırakıyorum. Ama belli ki önemli bir tartışma bu, ve bizi meşgul etmeye devam edecek.

İdeolojik din olur mu?

Faruk Saim Akhan, 23.08.2011

Önceki hafta Özlem Albayrak ve Mustafa Akyol'un tartışması ve öncesinde İhsan Eliaçık'ın ideolojiye kutsiyet giydiren açıklamalarıyla zihnime yerleşen sorulara cevaplar arayacağım. Özlem Hanım'ın sorusuyla başlayalım. Liberal Müslüman olur mu?

İdeolojiye mesafeli yaklaşım bizi, özelde dindarları, ideolojilerin karşısına savurdu. Cemil Meriç'in çokça alıntılanan "İzmler idrakimize giydirilmiş deli gömlekleridir." sözünün referans mahiyetine buradan bakmak aydınlatıcı olacaktır.

Albayrak'ın sorusuna dönecek olursak... Liberalizmin akı koyduğu yer itibariyle İslamla uyuşamayacağına dair bir tezi sunuyor Albayrak. Ve bunu yaparken vahyin akıldan öncelenmesi gerektiğini tezliyor. Oysa liberalizmde bu iddianın tersini söyleyen bir söyleme rastlayamayız. Çünkü liberalizm ahlaki, imani konularda gri bir alan oluşturmuş; bireyi özgür bırakmış, onu bu özgürlüğünden alıkoyacak her türlü otoriteyi sorgulamış, eleştirmiştir.

Sorunun içinde gizli ikinci bir ön kabul ise insanın tamamen hür bırakıldığında mutlaka en kötüye yöneleceğıidir. Pozitif özgürlükle harmanlanmış bu ön kabul, soruyu cevaplamayı imkânsız hale getirmektedir.

Liberal (seküler) değıil de İslami jargonu kullanırsak, Allah bu kâinatı hayr üzere yaratmıştır. İnsanlar her ne yaparlarsa yapsınlar (ki yapmak durumunda değıillerdir, sadece lisanihâl ile isteyebilirler, Allah ise adetullah üzere bu duaları kabul eder, isteneni yaratır.) kâinat hayr üzere devam eder. Her işte hayr bulunması bu sırdandır.

Şimdi bu paragrafı daha seküler bir jargonu evirirsek, görünmez el piyasayı öyle bir düzenler ki insanların serbest rekabet şartlarında kendi çıkarları peşinde koşması, nihayetinde tüm toplumun çıkarına, piyasanın menfaatine, refahın artmasına hizmet eder.

Burada kastım tabii ki liberalizmin İslami olduğunu çıkarmak değıil. Ancak liberalizm, gri bıraktığı alanlar sayesinde tüm dinlerin (tabii İslamın da) yaşaması için en uygun ortamı sunabilmektedir.

Liberal Müslüman olmaz, diyebilmek için Liberalizmin teorik seviyede küfür olduğunu ispatlamak gerekir. Ama şunu biliriz ki Liberalizmin inanç noktasında bireye dayattığı (bir tevile göre sunduğu) bir tezi yoktur. Tam da bu sebeple Liberalizme "küfür" ya da "İslami" demek mesnetsizdir.

Belirtmek gerekir ki Liberalizmin İslamla uyması tartışması Türkiye'de Müslümanların zenginleşmesiyle başladı. Müslümanların parayla alaka kurmaları ve sermayenin kullanımında söz sahibi olmalarıyla "bir lokma bir hırka" felsefesi çekiciliğini kaybetti. Şimdi Müslümanlar (ve gelişip büyüyen orta sınıf) sermayeyi kullanmanın, bunu yaparken İslami bir tavır geliştirmenin derdinde... Liberalizm bu konuda neredeyse sınırsız bir alan sunduğundan ilk aşamada cazip geldi ancak dindarlar içindeki çıkışlarla dengenin bulunacağını ve Osmanlı tipi "zengini aklayan vakıf, hayrat" modelinin oturacağını düşünüyorum.

Başa dönersek Liberal Müslüman olur mu, sorusunun tezlediğinin aksine Müslümanların liberal olmasının Liberalizmi İslamileştirmeyecek, haliyle (gerçek olsa dahi) Liberalizm ve İslam düşüncesindeki çelişkiler Müslümanların liberal olmasına engel teşkil etmeyecektir.

Parantez açılması gereken bir mevzu daha var. "Müslümanlık" kimlik ifadesi olarak tek başına yeter iddiası, önce Müslümanlığı fazlasıyla genişleten, iddiası olmayan alanlarda etiket seviyesine indirgeyen bir yaklaşımı yansıtıyor. Bu şekilde genişletilen bir kavram yüzeyselleşir ve mahiyetini kaybedebilir. Kaldı ki Müslüman kimliğini açtığınızda karşınıza bir siyasi sistem ya da ekonomik model çıkmaz. Temel noktada prensipler ortaya konmuştur. Bu temel prensipler çok farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Müslümanlığı her şeye yeten bir kavram olarak sunduğunuzda bu temel prensiplerin de bir yorumunu sabit kabul etmiş, haliyle diğerlerinin İslami olmadığını, hatta belki gayri İslami olduğunu iddia etmiş olursunuz. Çünkü Müslümanlık yeter derken arka planda bir siyasi sistem ve ekonomik model kabulü olmalıdır.

İhsan Eliaçık'ın tavır ve tezleri ise gelenek karşısındaki eleştirel duruşun ne kadar zayıfladığını göstermektedir. Eliaçık'ın ayetleri mülkiyet karşıtlığı zaviyesinden yorumlaması, açık hükümleri tarihselcilik iddiasıyla yok sayması "cahil cesareti"dir. Apaçık bir zengin düşmanlığını dinin kaidesi gibi sunma çabası ve bir kısım sosyalistlerce bu çabanın desteklenmesi bariz bir şike teşebbüsüdür. Fikren geriletilen mülkiyet ve serbest piyasanın sosyalist fikirlere kutsiyet giydirilmesi yoluyla gayri İslami ilan edilmesi, seküler alanda tartışılan fikirlere metafizik alandan destekler getirilmesi haliyle "fikir şikesi"dir.

Mustafa Akyol'un ayetlerden liberalizme olumlu denebilecek manalar devşirmesinin Eliaçık'ın yaptığından zerre farkı yok. Zira ayetten liberal tezlere delil getirmek yine fikir şikesidir. Entelektüel kolaycılıktır.

Türkiye'de güçlenen ve genişleyen orta sınıf, ortak hayat için liberal politikalara ve dolayısıyla liberal ekonomiye teveccüh göstermektedir. Liberalizmin en önemli özelliği hiçbir kimlik argümanına üstünlük ya da aşağılık yaftası biçmemesidir. Özellikle inanç konusunda liberalizm gri bir alan sunar topluma. Devletin dine yaklaşıma belli belirsiz olmakla beraber gridir. Liberalizmin gri bıraktığı bu alanı "kara"lama yahut "ak"lama çabaları, liberalizmin farklılıkların "eşit" olarak yaşamasına sunduğu alanda "eşit" olmayı sindiremeyen "akıl"ların mesnetsiz tevilleridir. Bu yolla sonuç alınması fikri alanda imkânsızdır.

Seküler alanda herhangi bir inanç sahibinin liberal politikaları desteklemesi, benimsemesi veyahut liberal düşünce sistemini sahiplenmesi onun siyaseti ve günlük politikaları okumasını kolaylaştırır.

Liberalizm inanç noktasında (sosyalizmin aksine) bir tez sunmadığından liberal düşünce İslamı sekülerize etmeyeceği gibi Müslüman kimliği de liberalizmi İslamileştirmez.

Ahlak'a Ait Özgürlük ve Liberal Ahlak(sızlık)

Murat Aydoğdu, 26.03.2012

"Neslimizi, 'her türlü bağımlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak' Rabbimize adadık." Ali İmran 35

Birçok düşünür bilgi ve özgürlüğün birbirine zıt olduğunu söyler, onlara göre bilgi sorumluluk getirir sorumluluk ise özgürce davranışı kısıtlar. Birçok dava adamı ahlak ve özgürlüğün birbirine zıt olduğunu söyler, onlara göre ahlak sorumluluk getirir sorumluluk ise özgürce davranışı kısıtlar.

Seküler bir zihin din'i bağımlılıklara da özgürlüğü kısıtlayan olarak algılar, en sıradan söylemi ile 'kulluk eşittir kölelik' bağıntısını kurar. Hatta daha ileri giderek Dindar bir kimsenin yönetimde söz sahibi olduğunda onun inançları etrafında oluşturacağı davranış ve yönetim biçiminin kendi özgürlüğünü kısıtlayacağını düşünür.

İstedini yapabilme olarak algılanan bir özgürlük için bu yaklaşımlar kaçınılmaz.

Ahlak'ı yaratılışa ait, bilginin kaynağını da vahye bağlı algılayan bir Müslüman için bilgi ve ahlak özgürlüğe giden yoldur. Din'i sorumluluk alanı olarak ve sorumluluğu da özgürlükle çatışmayan algı biçimi ile özgürlüğün zeminini oluşturan yaşam biçimi olarak algılar. Bunu iç dünyasında karşılığın kavuşturduğunda ise Müslüman olmayan birisini tahakkümü altına almak değil 'eman' çerçevesinde toplumsal alandaki ifsadı engellemenin dışında müdahil olmayacağı, olamayacağı muhatap olarak görür. Mümkün olan ortak yaşam da 'bireysel eman', 'toplumsal slim'e dönüşür.

Çoğu durumda bunun farkına varan Din dışı kişilik Müslüman'ın güçlü olduğu durumda iç dünyasında kısmi güven ile bastırılmış özgürlük anlayışı arasında çelişkiler yaşar. Bu bir yandan onun bir sınavı iken, Müslüman için ona karşı güvensizlikle adalet arasında bir çelişki oluşturur. Hikmete ulaşabilen bir Mü'min aşamasında, Müslüman kişi (aslında olmayan) bu paradoksu da aşar. Özgürlükle özgüven arasındaki bu kesişim, güven/eman anlamında Mü'min olmak.

"Fayda; satın alınıp kullanılabiliriyorsa zararlı bir şey bile olabilir. Zarar ahlak ile ilgilidir ve yakın etki değildir, iktisat yakın etkileri ele alır" William Stanley Jeons

Jeons'un da farkında olduğu ahlak arayışı fitridir de. Arap dilindeki 'ahlak' sözcüğü etimolojik kökeni bakımından 'hulk/yaratılış' 'huy/mizaç'tan türeyen bir kelime. 'ahlak'ın Yunan dilindeki karşılığı gelenek kökenli 'ethikos'dur, yani 'karaktere ait olan'. Latince'de ilk defa Cicero tarafından 'moralis' olarak kullanılan bu kavram İngilizcede 'moral' olarak aynı anlamda 'karaktere ait olan' olarak kullanılır. İnsan yaşamındaki daha kapsamlı bir belirleyiciliğe ait olan 'ahlak' bütün davranış biçimlerinin belirleyicisi durumundayken, Seküler Liberalizm 'iktisat' gibi yakın ve 'ahlak'ın sonucu oluşan nesnel bir form'u 'ahlak oluşturan' bir 'Put'a çevirir.

"Hidayete karşılık sapıklığı satın aldılar; fakat bu alışverişleri bir yarar sağlamadı, hidayeti de bulamadılar." 2 Bakara 16

Günümüz dünyasında özgürlüğün önündeki en büyük engel Liberal Kapitalizmin özgürlük anlayışıdır. Materyalist bir İktisadi toplumsal yapının temelini alan seküler zihnin şu anki mevcut galibi görülen Liberal özgürlük anlayışı gerçekte kendine özgü bir hiyerarşik sınıflaşma doğurur.

“Tüketim faaliyetleri yeniden yaratılan Hiyerarşi ve Ayrımcılıktır” Jean Baudrillard

Günümüz dünyasının insanı en zayıf yerinden yakaladığı tüketim güdüsü gönüllü köleliğin yoluna açar. Öyle ki artık gücü elinde tutanın hâkim olduğu İnsanlık tarihinde sermayeyi dolayısı ile iktisadi elinde tutan Global Kapitalizm yüzyıllardır insanoğlunu pasifleştiren mistik, hermetik bir münzeviliğin yerine sefalet içerisindeki kitleler için yeni bir Afyon sunar; ‘Tüketim Güdüsü’

“İnsan son incik boncuk için sefalete ve sıkıntıya katlanır. Boş zaman ve gösterişli tüketim, kişinin mevki ve statüsünü koruma yoludur. Geleneksel tüketim biçimi ekonomik başarı olmadığı durumda israf olarak adlandırılır” Thorstein Veblen.

Bir yaşam tarzı olarak Liberalizm Din’i ile İslam arasında amansız bir çatışma var. Derinde ve köklü çatışmayı gölgeleyen despotizm ve diktatörlüklerin çökmesi ile boşalan alanda amansız bir çatışma bu. İslam’ın özgürlük anlayışından bihaber klasik-geleneksel İslami yapılanmaların ve Batı Aydınlanmasının sürecinde oluşmuş totaliter sistemler doğuran taklitçi devrimcilik anlayışlarının başa çıkamadığı ve gitgide sürecin dışına itildiği bir çatışma. İlle de devrimcilik diyen bir nostaljiden kurtulamayanlar için kısır tartışmalara girmemek için yeni ve daha köklü bir devrimcilik tanımını da getirilebilir. Ama bu tanım ‘ahlak’ temellerinden kopmuş, seküler zemine kaymış ‘postmodernist bir çökme devrimcilik’, zalimlerle mücadeleden kopup mazlumlara umut olmaktan çıkan yeni statükocu ‘büyük resimcilerden’, ‘İslah’ ve ‘Kuran Nesli’ kavramlarına uzak kişiliklerde oluşan ‘ısyan devrimciliğinden’ çok daha kapsamlı oluşmaktadır.

Bunun adı; boyunduruktan kurtulmaktır. Beled 13